

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS  
HUMANITARINIS FAKULTETAS  
FILOSOFIJOS IR ANTROPOLOGIJOS KATEDRA

**Karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas kariuomenės  
multikultūrinio mokymo procese**

Magistro darbas  
Socialiniai mokslai, edukologija (S 07)

**Magistro darbo autorė** Jolita Butautienė.....  
**Vadovė** doc. dr. Inga Balčiūnienė.....  
**Recenzentė** doc. dr. Natalija Mažeikienė.....

Šiauliai  
2009

## **SANTRAUKA**

**Jolita Butautienė**

### **„ Karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas kariuomenės multikultūrinio mokymo procese“**

Magistro darbas

Šiame magistro darbe nagrinėjamos karių, vykdyusių tarnybą užsienio šalyse tarpkultūrinės kompetencijos. Darbo tikslas- remiantis teoriniu karių tarpkultūrinių kompetencijų modeliu empiriškai ištirti karių, dalyvavusių multikultūrinio ugdymo procese, tarpkultūrinių kompetencijų raišką.

Išanalizavus mokslinę literatūrą sudarytas teorinis karių tarpkultūrinių kompetencijų modelis bei karių kompetencijų raiškos lygmenys, kuriais remiantis naudojant kokybinį tyrimą analizuojami tyrimo duomenys ir atskleidžiamos karių multikultūrinio ugdymo spragos.

Gauti tyrimo rezultatai patvirtina hipotezę, kad tarpkultūrinių kompetencijų trūkumas apsunkina karių sėkmingos trumpalaikės integracijos į kitą kultūrą procesą.

Raktiniai žodžiai: *kultūros sąvoka, tarpkultūrinė kompetencija, karių multikultūrinis ugdymas, kokybinis tyrimas.*

## **SUMMARY**

**Jolita Butautienė**

### **„ Developing Soldiers Intercultural Competence in military cross- cultural education“**

Master's paper

This paper researches intercultural competence of soldiers, who were employed in foreign countries. The aim is to measure and evaluate the level of expression of intercultural competences by soldiers, who participated in military cross- cultural education, with reference to a theoretical model of soldiers intercultural competence.

By analyzing academic literature was designed a model of soldiers intercultural competence and build an expression criteria. On the ground of these criteria by using a qualitative research method, study data was analyzed and lack of military cross- cultural education detected.

The research confirmed a hypothesis that, a lack of intercultural competence is a barrier for successful short- time integration of soldiers in to a different culture.

Key words: *culture, intercultural competences, military cross- cultural education, qualitative research.*

# TURINYS

SANTRAUKA.....	2
ĮVADAS.....	7
1. KULTŪROS SĄVOKOS ANALIZĖ.....	11
1.1. Kultūros ir tarpkultūriškumo sąvoka.....	11
1.2. Pagrindiniai kultūros bruožai. Kultūriniai skirtumai ir tarpkultūriniai konfliktai...	17
2. KARIŲ TARPKULTŪRINĖS KOMPETENCIJOS TEORINIS MODELIS.....	21
2.1. Tarpkultūrinės kompetencijos samprata.....	21
2.2. Karių tarpkultūrinės kompetencijos modeliai.....	28
2.3. Multikultūrinis karių ugdymas: tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo metodai.....	35
3. TARPKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO KARINIAME MULTIKULTŪRINIAME MOKYME EMPIRINIAI ASPEKTAI.....	38
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	38
3.2. Kokybinio tyrimo metodo pasirinkimo priežastys.....	42
4. KARIŲ TARPKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ TYRIMO REZULTATAI.....	44
4.1. Tyrime dalyvavusių respondentų demografinės charakteristikos.....	44
4.2. Žinios- karių tarpkultūrinės kompetencijos komponentas. Analizė.....	45
4.3. Karių nuostatų analizė.....	56
4.4. Karių gebėjimų ir įgūdžių analizė.....	62
4.5. Karių kultūrinio sąmoningumo analizė.....	68
4.6. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir analizė.....	72
DISKUSIJA.....	74
IŠVADOS.....	75
REKOMENDACIJOS.....	78
LITERATŪRA.....	79
PRIEDAI.....	86

## LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė** Kultūrų bruožai
- 2 lentelė** Kultūrų tipai pagal vertybes
- 3 lentelė** Tarpkultūrinės kompetencijos struktūrinis modelis
- 4 lentelė** Tarpkultūrinių kompetencijų atsiradimas
- 5 lentelė** Karių tarpkultūrinės kompetencijos operacionalizacijos modelis
- 6 lentelė** Tarpkultūrinės kompetencijos lygius apibūdinantys bruožai
- 7 lentelė** Karių žinių apie šalies geografinę padėtį ir klimatinės sąlygas lygiai
- 8 lentelė** Žinios apie šalies istorinį pagrindą
- 9 lentelė** Karių žinių apie šalies gyventojų etninę sudėtį lygiai
- 10 lentelė** Žinios apie gyventojų religiją
- 11 lentelė** Žinios apie teisinę bazę, įstatymus
- 12 lentelė** Karių žinių apie individo ir visuomenės sąveikos procesus lygiai
- 13 lentelė** Karių stereotipinių nuostatų lygiai
- 14 lentelė** Karių atvirumo kitoms kultūrinėms tradicijoms lygiai
- 15 lentelė** Karių gebėjimo komunikuoti vietine kalba lygiai
- 16 lentelė** Karių gebėjimo komunikuoti abiems pusėms suprantama užsienio kalba lygiai
- 17 lentelė** Karių gebėjimo atpažinti neverbalinės komunikacijos išraišką lygiai
- 18 lentelė** Karių gebėjimo lyginti savo kultūrą su kita lygiai
- 19 lentelė** Karių kritinio kitos kultūros vertinimo lygiai
- 20 lentelė** Karių savirefleksijos lygiai

## PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav.** Parry ir Proctor- Thompson kultūros tipologizacija
- 2 pav.** Friesenhahn/ Leenen tarpkultūrinės kompetencijos lygmenys
- 3 pav.** Abbe kario tarpkultūrinės kompetencijos modelis
- 4 pav.** Karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tipai
- 5 pav.** Tyrime dalyvavę kariai pagal amžių
- 6 pav.** Žinių komponento struktūra
- 7 pav.** Karių žinių dinamika
- 8 pav.** Nuostatų komponento struktūra
- 9 pav.** Karių nuostatų dinamika
- 10 pav.** Gebėjimų komponento struktūra
- 11 pav.** Kultūrinio sąmoningumo komponento struktūra

## **PRIEDŲ SĄRAŠAS**

**Priedas Nr. 1** Interviu protokolo pavyzdys

**Priedas Nr. 2** Tarpkultūrinės kompetencijos lygiai (pagal Byram, 2004)

**Priedas Nr. 3** Karių tarpkultūrinės kompetencijos lygiai

**Priedas Nr. 4** Tyrimo klausimyno forma

**Priedas Nr. 5** Karių tarpkultūrinių kompetencijų žemėlapis

## IVADAS

**Tyrimo kontekstas ir praktinis aktualumas.** Globalizacijos procesai, nuolatinis bendradarbiavimas su skirtingų kultūrų atstovais įvairiose gyvenimo srityse, pastarąjį dešimtmetį skatina socialinius antropologus vis išsamiau tyrinėti pačią tarpkultūriškumo sąvoką bei tarpkultūrinės kompetencijas reikalingas sprendžiant problemas, iškilusias kultūrų sandūroje (Fantini, 2000; Sercu, 2004; Byram, 2004; Lewis, 2005). Lietuvos Respublika pastarąjį dešimtmetį efektyviai vystėsi kaip moderni demokratinė valstybė, kuri aktyviai integruojasi į tos pačios vertybinės orientacijos demokratinių valstybių susivienijimus. Per šį laikotarpį šalis tapo daugybės tarptautinių organizacijų, vykdančių svarbius globalinius uždavinius nare. Dvi didžiausios tarptautinės organizacijos, įtakančios Lietuvos valstybės politiką bei visuomeninį gyvenimą yra ekonominė bei politinė bendrija- Europos Sąjunga bei tarptautinė gynybinė sąjunga NATO (Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija). Tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas tapo neatsiejama Lietuvos politinio bei kultūrinio gyvenimo dalimi, todėl nuolat daugėja ir Lietuvos mokslininkų siekiančių tyrinėti tarpkultūrinę kompetenciją tarpkultūrinio bendradarbiavimo rėmuose (Būdvytytė-Gudienė ir Mažeikienė, 2005; Radzevičienė, 2004; Prunskus, 2004; Vengrauskas ir Langvinienė, 2005). Kasdien kylantys nauji tarpkultūriniai iššūkiai, verčia nuolat diskutuoti apie tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo svarbą.

Įvairių karinių pajėgų panaudojimas formuojant NATO saugumo ir gynybos politiką tapo pagrindiniais Europos saugumo politikos uždaviniais. Kariniai daliniai dalyvauja taikos rėmimo operacijose Irake, Balkanų regione, Afrikoje, vadovauja atkūrimo darbams Afganistane. Vykdamt tokio pobūdžio karines operacijas pastebėta karių tarpkultūrinių kompetencijų stoka (Muir, 2007; Noetzel ir Scheipers, 2007), kuri gali tiesiogiai įtakoti operacijų sėkmę bei paveikti karių kaip asmenybių prisitaikymo prie kitos kultūros procesą. Nors dažniausiai karių integracija į kitą kultūrą yra trumpalaikė, tačiau atsižvelgiant į specifines karių darbo sąlygas trumpalaikė integracija kelia nemenkesnius sunkumus ir iššūkius nei ilgalaikis procesas, todėl multikultūrinis parengimas turėtų tapti vienu svarbiausių karinių pedagogų studijų bei analizės objektų.

Siekiant pašalinti tarpkultūrinių kompetencijų trūkumus daugelyje Europos kariuomenių įkurta nauja karinė institucija - CKB - civilių ir kariškių bendradarbiavimo padalinys (angl. *CIMIC - civil military cooperation*), rengianti specialistus, galinčius įsisavinti esmines tarpkultūrinės kompetencijas bei įgūdžius, palengvinančius bendradarbiavimą su skirtingų kultūrų atstovais. Tačiau tokios specifikos padalinio įkūrimas nepanaikina esamų spragų, nes trūksta parengtų multikultūrinio ugdymo gairių. Kultūros tyrinėtojai retai siekia aprašyti karių, kaip socialinės

grupės, tarpkultūrinės kompetencijas reikalingas užduočių vykdymui bendradarbiaujant su kitomis kultūromis. Taigi, kalbant apie karių multikultūrinį ugdymą siektina aprašyti bei nagrinėti galimus tarpkultūrinių kompetencijų mokymo metodus, kuriais remiantis būtų formuojama ugdymo metodika. Ir būtų sudarytas efektyvus multikultūrinių žinių perteikimo modelis.

**Tyrimo mokslinis aktualumas ir naujumas.** Įvairios tarpkultūrinės kompetencijos skirtinguose kontekstuose tarptautiniu mastu nagrinėjamos pakankamai plačiai (Hofstede, 2005; Jandt, 2001; Lewis, 2005; Geertz, 2005), tačiau karių socialinės grupės tyrimai dažniausiai atliekami apsiribojant CKB padalinių kompetencijų bei įgūdžių analize, nesigilinant į ugdymo trūkumus. Taigi, šios krypties tyrimai yra pakankamai nauji, aktualūs bei reikšmingi šiandienos socialinių mokslų kontekste.

Karių socialinės grupės tarpkultūrinių kompetencijų tyrimus pastaraisiais metais vykdo Vokietijos tarptautinės politikos ir gynybos institutas- SWP- Stiftung Wissenschaft und Politik (Paul, 2007; Muir, 2007; Noetzel ir Scheipers, 2007). Tyrimai tampa vis aktualesni pasikeitus NATO gynybinei koncepcijai, kuri šiuo metu numato užduočių vykdymą tarptautinėje aplinkoje, bei remiasi kovos su tarptautiniu terorizmu principais. Panašūs tyrimai pastarąjį penketį vykdomi ir Jungtinių Amerikos valstijų gynybos institutų mokslininkų, tačiau konkrečių karių tarpkultūrinių kompetencijų tyrimai vykdomi pakankamai ribotai (Aniola, 2007; Christensen, 2007; Abbe, 2007).

Lietuvoje moksliniai tyrimai šia kryptimi vis dar vykdomi vangiai. Tai neatsiejama nuo fakto, kad tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo svarba mūsų kariuomenėje pripažinta palyginti ne seniai. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos socialinių mokslų katedra publikavo vos keletą straipsnių, susijusių su tarpkultūrinio bendradarbiavimo sfera. Lietuvos mokslinėje literatūroje tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo kariuomenėje aspektas beveik nenagrinėjamas (Janulaitienė, 2003).

Tokia karių multikultūrinio ugdymo situacija diktuoja šio magistro darbo **tyrimo probleminį klausimą**: kokios tarpkultūrinės kompetencijos reikalingos šiai socialinei grupei kultūrų sandūroje ir kaip kompetencijų lygį įtakoja karių multikultūrinis ugdymas?

**Tyrimo objektas**- karių tarpkultūrinės kompetencijos reikalingos sėkmingam tarpkultūriniam bendradarbiavimui.

**Tyrimo dalykas**- karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas multikultūriniame mokyje.

**Tyrimo hipotezė**: tarpkultūrinių kompetencijų trūkumas apsunkina karių sėkmingos trumpalaikės integracijos į kitą kultūrą procesą.



**Tyrimo tikslas-** Remiantis teoriniu karių tarpkultūrinių kompetencijų modelių empiriškai ištirti karių, dalyvavusių multikultūrinio ugdymo procese, tarpkultūrinių kompetencijų raišką.

**Pagrindiniai tyrimo uždaviniai:**

1. Išanalizuoti tarpkultūrinės kompetencijos teorinius modelius atskleidžiant sampratą, struktūrą, dimensijas.
2. Teoriškai pagrįsti karių tarpkultūrinio ugdymo svarbą.
3. Atlikti kokybinį tyrimą- karių apklausą žodžiu naudojant pusiau struktūrizuotą interviu ir išanalizuoti rezultatus remiantis teksto turinio analizės metodu.
4. Remiantis tyrimu aprašyti karių, vykdžiusių užduotis taikos palaikymo misijose Afganistane, Irake bei Kosove, tarpkultūrinių kompetencijų spragas.
5. Pateikti rekomendacijas.

Magistro darbe naudojami šie **tyrimo metodai**:

- Mokslinės literatūros turinio analizė, kurios tikslas atskleisti pagrindines sąvokas, konceptus, nustatyti karių tarpkultūrinės kompetencijos modelio struktūrą.
  - Atviro tipo pusiau struktūrizuotas tiriamasis interviu<sup>1</sup>, kuriuo siekta atskleisti karių tarpkultūrinių kompetencijų lygį; išsiaiškinti kariams reikalingas tarpkultūrinės kompetencijas užduočių vykdymui užsienyje bei atskleisti karių multikultūrinio ugdymo spragas.

**Duomenų apdorojimo metodai.** Siekiant įvertinti karių, dalyvavusių taikos palaikymo misijose, tarpkultūrinių kompetencijų lygį, duomenys surinkti interviu metu buvo analizuojami taikant kokybinės turinio analizės metodą. Duomenys nuodugniai skaitomi ir analizuojami, išskiriamos kategorijos bei subkategorijos, kurios grindžiamos respondentų atsakymais (teiginiais). Pateikiama respondentų teiginių interpretacija.

**Tyrimo imtis.** Tyrimas buvo atliktas 2009 balandžio- gegužės mėnesiais. Tyrime dalyvavo 7 kariai iš įvairių Lietuvos karinių dalinių per paskutinius trejus metus patyrę kultūrų sandūrą taikos palaikymo misijose Afganistane, Irake ir Kosove. Respondentai pasirinkti taikant netikimybinį,

---

<sup>1</sup> Respondentų atsakymai į klausimus formuluojami laisvai, neribojamas nei jų turinys nei forma. Pokalbiai buvo užfiksuoti diktofonu.

tikslinį grupės parinkimo būdą, t.y. tiriamieji asmenys yra tipiškiausi tiriamojo požymio atžvilgiu. Interviu vidutinė trukmė 150 min. Bendra visų interviu protokolų apimtis 26 puslapiai.

**Darbo struktūra ir apimtis.** Magistro darbą sudaro įvadas bei keturi skyriai, kuriuose pateikiami kultūros ir tarpkultūriškumo sąvokų apibrėžimai, tarpkultūrinės kompetencijos samprata, karių tarpkultūrinės kompetencijos teoriniai modeliai bei karių multikultūrinio ugdymo ypatybės, taip pat nustatomas karių tarpkultūrinės kompetencijos lygis ir atskleidžiami ugdymo trūkumai. Pateikiama diskusija, išvados ir rekomendacijos dėl reikiamų karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo galimybių; literatūros sąrašas; 5 priedai. Darbe pateikta 20 lentelių ir 11 paveikslų. Darbo apimtis- 85 psl. Panaudota 113 literatūros šaltinių, iš kurių 20- lietuvių kalba ir 93 užsienio kalbomis.

# 1. KULTŪROS SĄVOKOS ANALIZĖ

## 1.1. Kultūros ir tarpkultūriškumo sąvoka

Šiuolaikiniame globaliame, heterogenišrame pasaulyje nuolat vyksta konfrontacijos tarp atskirų individų, žmonių grupių ar kultūrų. Nors konfrontuojančios pusės dažniausiai pasižymi ryškiais kultūriniais, religiniais, politiniais ar moraliniais skirtumais, tačiau priežastys sukeliančios nepasitenkinimą ir nesutarimus dažnai yra tos pačios (stereotipai, neigiamas išankstinis nusistatymas, negebėjimas atpažinti socialinių normų bei tabu ir pan.), taigi, ir iškilusių problemų sprendimo būdai dažnai yra vienodi. Tokiame kontekste kultūros bei tarpkultūriškumo sąvokos analizė įgauna vis didesnę reikšmę.

Kultūra kaip labai sudėtingas kompleksiškas reiškinys yra sunkus dalykas studijuoti, nes dažnai iškyla nenumatytų situacijų ir naujų klausimų. Neretai kariuomenės padaliniai prieš pradėdami vykdyti užduotis užsienyje neskiria pakankamai dėmesio konkreto regiono kultūrinėms studijoms, kai tuo tarpu kultūrinės žinios ir kalbinė kompetencija yra svarbus sėkmės faktorius. Žinoma, kultūrų analizė yra tik vienas iš daugelio kariuomenės strateginio planavimo įrankių, tačiau ši disciplina negali būti ignoruojama. Savotiškos kultūros schemas žinojimas suteiks kariams galimybę išanalizuoti specifinį kitos kultūros atstovų elgesį bei geriau suvokti jų mąstymo būdą. Kariui savo tarnyboje susiduriančiam su kitų kultūrų atstovais svarbu turėti bendrųjų ir specifinių kultūros žinių, suprasti plačią kultūros sąvoką, išsiugdyti kultūrinį sąmoningumą, tam kad jas galėtų pritaikyti skirtinguose kultūrinuose regionuose (Mills ir Smith, 2004; Abbe, 2007; Abbe, 2008, Aniola, 2007; Christensen, 2007). NATO kariuomenių dalyvavimas operacijose arabiškos kultūros šalyse įtakojo stiprų susidomėjimą multikultūriniu ugdymu, todėl kultūros sąvokos bei tarpkultūrinės kompetencijos apibrėžimams šiame darbe skiriama daug dėmesio.

Kultūros sąvoka pastaruosius dešimtmečius nagrinėjama labai plačiai ir įgijo daug skirtingų atspalvių. Tayloro (1994) kultūros apibrėžimas dažnai naudojamas kaip atramos taškas siekiant apibrėžti kultūrą. Pastarasis teigia, kad kultūra plačiausia jos etnografinė prasme yra visuma, kuri apima žinias, tikėjimą, meną, moralę, įstatymus, papročius ir visa kita, ką žmogus įgijo būdamas visuomenės dalimi. Daugelis mokslininkų kultūrą traktuoja kaip civilizaciją, taigi kultūrą bendraja prasme: mokslas, menas, religija, papročiai, teisinė sistema bei įpročiai. Pabrėžtina, kad dažnai savo veikaluose tie patys mokslininkai pastebi, jog kultūra yra žmogaus mąstymo, elgesio, jautimo pasaulio ir juos veikiančios artimiausios socialinės aplinkos visuma (Hofstede, 2005; Gertsen, 2003; Clayton, Fischer, Haris 2008). Pabrėžtina tai, kad kariuomenės institucijose kultūros sąvoka įgauna labai siaurą prasmę ir yra tapatinama su fiziniu objektu, nors visi aukščiau įvardinti kultūros

apibrėžimai taip pat nagrinėjami kaip karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo pagrindas. Karinių terminų žodyne (*Dictionary of Military and Associated Terms*) kultūra apibūdinama kaip: tam tikros vietovės bruožai, sutverti žmogaus. Įskaitant tokius objektus kaip keliai, pastatai, kanalai; valstybės sienos bei vietovardžiai.

Socialiniai antropologai kultūrą apibūdina kaip kolektyvinį reiškinį, nes tam tikri kultūriniai bruožai yra bendri vienai žmonių grupei. Kultūra apibrėžiama kaip kasdieninių derybų bei bendravimo tarp konkrečios organizacinės struktūros narių rezultatas. Tam tikra žmonių grupė, bendrai vadinama kultūra, išmoka konkrečių problemų sprendimo būdų, kurie visoje visuomenėje laikomi tinkamais ir galiojančiais. Svarbu, kad šie elgesio modeliai būtų perduodami naujiems visuomenės nariams. Kultūra suvokiama ne kaip natūralus reiškinys, o labiau kaip organizacinė struktūra, susidedanti iš konkrečių, visas žmogaus gyvenimo sritis apimančių dalykų (Lustig ir Koester, 1999; Seel, 2000; Schein, 2004; Hofstede, 2005; Kuang, 2007). Ji yra nuolat kintantis procesas, susidedantis iš nerašytų taisyklių, kurias nustato tam tikros kultūros atstovai, bei savotiška tam tikros kultūros atstovų gyvenimo interpretacija, todėl kariams ypač svarbu kuo išsamiau išanalizuoti kultūros sąvoką, kad būtų įmanoma efektyviai reaguoti į naujai iškylančias tarpkultūrines situacijas.

Pasaulyje plačiai žinomas Hofstede (2005) tyrinėjimuose pateiktas kultūros palyginimas su „programine įranga“, kurią žmonės naudoja kasdieniniame gyvenime; apibūdinama kaip pagrindinės žmonių nuostatos, vertybės ir normos. Su šiuo apibūdinimu nesutinka Weiss (1992), kurio manymu, kultūra negali būti „programinė įranga“ nes ji yra nuolat kintanti, o ne pastovi struktūra. Pagal šią struktūrą, labai dažnai žvilgsnis į kultūrą reiškia žvilgsnį į sąveiką tarp kultūrų. Kultūros kaip ledkalnio modelis yra vienas labiausiai paplitusių. Kriterijai pagal kuriuos aiškiai atpažįstama kultūra yra: vaizduojamieji menai, literatūra, teatras, klasikinė muzika, populiarī muzika, liaudies šokiai, žaidimai, valgio gamyba, drabužiai. Ne tokie akivaizdūs kriterijai yra pvz., grožio samprata, moralės taisyklės, subordinacijos modeliai, vaikų auginimo idealai, teisingumo samprata, švaros samprata, požiūriai į nuosavybę, laiko tvarkymas ir t.t. Dalis mokslininkų pripažįsta ir toliau nagrinėja šią teoriją, pabrėždami, kad kiekvienas turi savo kultūrą, kuri formuoja mūsų pasaulėžiūrą. Kultūros kaip ledkalnio modelis leidžia suvokti, kad tik kai kurie jos aspektai yra matomi. Nematomi aspektai įtakoja matomus, todėl tam, kad suprastume kitą kultūrą turime įsigilinti į visus aspektus (Ohana, 1998; Lewis, 2000). Kiekviena kultūra turi skirtingus įsitikinimus ir vertybes, kurios įtakoja žmonių elgesį. Norint suprasti ir teisingai įvertinti kitą kultūrą reikia žvelgti iš jos perspektyvos.

Kultūra yra labai svarbus, tačiau ne vienintelis faktorius lemiantis žmogaus elgesį. Žmonės skiriasi dėl daugybės kitų faktorių, tokių kaip: asmenybė, amžius, lytis, išsilavinimas, sugebėjimai ir kiti asmeniniai bruožai darantys žmogų unikalia būtybe (Ohana, 1998; Lin, 2008; Hofstede, 2005). Žinoma, visos kultūrinės grupės turi bendras charakteristikas, tačiau moksliniuose tyrimuose nėra nustatytų standartų, kuriais remiantis galima apibūdinti individo mąstymo ar jutimo būdą, kas besąlygiškai apsunkina kultūros kaip sąvokos nagrinėjimą, nes joje atsispindi vis daugiau naujų aspektų. Galima teigti, jog vieningos, aiškiai apibrėžtos kultūros sąvokos nėra.

Operacionalizuojant kultūros sąvoką įprasta skirstyti ją į tam tikrus sluoksnius. Pu (2002) ir Muir (2007) straipsniuose kultūra skirstoma į tris didžiausius lygmenis:

- 1) „Aukštoji kultūra“, įskaitant politiką, filosofiją, ugdymą, literatūrą ir pan.
- 2) „Gilioji kultūra“ - religiniai įsitikinimai, moraliniai principai, mąstymo būdas, vertės suvokimas.
- 3) bei „Populiarioji kultūra“ papročiai, ceremonijos, socialinio kontakto ypatybės, šeimos suvokimas ir kiti smulkūs faktoriai, apimantys net sportą, šiuolaikinę muziką ir pan.

Kultūros skirstomos pagal daugybę kriterijų. Šiuo metu pasaulyje plačiai paplitęs Hofstede (2005) kultūrų skirstymas pagal keturias pagrindines dimensijas: vyriškumo/ moteriškumo dimensiją, neapibrėžtumo vengimo dimensiją, galios distancijos bei kolektyvizmo/ individualizmo dimensiją. Hofstede (2005) teigimu, kiekvieną kultūrą galima išnagrinėti pagal pateiktas dimensijas. **Galios distancija** nurodo pakantumo mastą, iki kurio visuomenė priima tą faktą, kad galia institucijose ir organizacijose netolygiai paskirstoma tarp individų. Galios distancija kalba apie hierarchiją. **Neapibrėžtumo vengimas** nurodo apimtį, kiek visuomenė leidžiasi būti bauginama dviprasmių situacijų, ir kiek bando išvengti jų įvesdama taisykles ar kitas saugumo priemones. Neapibrėžtumo vengimas siejasi su rizika. **Individualizmas/ kolektyvizmas** nurodo apimtį, iki kurių visuomenė yra laisvai susieta socialine sistema, kurioje tikimasi pasirūpinti tik pačiais savimi ir savo šeimomis, skirtingai nei glaudžioje socialinėje sistemoje, kurioje žmonės skiria savų ir svetimų ratą ir tikisi savųjų palaikymo. **Vyriškumo/ moteriškumo dimensija** parodo laipsnį, iki kurio lytiškumas pasprendžia vyrų ir moterų vaidmenis visuomenėje (Gailius, 2000; Jandt, 2001; Hofstede, 2005).

Hofstede (2005) pateikiamas kultūros skirstymas į kelis pagrindinius sluoksnius iš esmės apima visus tris Pu (2002) ir Muir (2007) sudarytus kultūros lygmenis. Kultūrą sudarančiais pagrindiniais elementais pateikiami:

- Simboliai (tai gali būti žodžiai, gestai, atvaizdai ar objektai pripažinti kaip tą kultūrą atspindintys elementai);
- Herojai (gyvi ar jau mirę, tikri ar išgalvoti asmenys, kurie konkrečioje kultūroje vertinami kaip elgesio etalonai).
- Ritualai (kolektyviniai veiksmai, turintys labai aiškias technines charakteristikas: pasisveikinimas, valgis, religinės apeigos, pagarbos reiškimas ir pan.).
- Vertybės (geras- blogas, švarus- nešvarus, pavojingas- saugus, draudžiamas- leidžiamas, padorus- nepadorus, moralus- amoralus, bjaurus- gražus, nenatūralus- natūralus, nenormalus- normalus, paradoksalus- logiškas, neracionalus- racionalus).

Simboliai, herojai, ritualai ir vertybės šiame kultūros apibrėžime apjungiami praktikos sąvoka. Tai yra, visų šių elementų pritaikymas kultūroje kitos kultūros atstovų interpretacijose, kur kultūra suvokiama kaip „istoriškai gyvuojančią simbolių sistemą, kurią pasitelkę žmonės skleidžia ir plėtoja pasaulio ir savo pačių supratimą“ (Geertz, 2005, p.8).

Jandt (2001) pateikiamame kultūros apibrėžime minimi labai panašūs sudėtiniai elementai kaip ir Hofstede (2005), Pu (2002), Ohana (1998), Kuang (2007) tyrinėjimuose, tokie kaip: populiacija (pakankamai didelė, kad galėtų egzistuoti savarankiškai); visumą sudarantys papročiai, elgesio normos, vertybės, simboliai (kuriais remiantis bendraujama su kitų kultūrų atstovais); šios visumos perteikimas naujiems visuomenės nariams. Tačiau Jandt kultūros apibūdinime pabrėžiama *kultūrinio identiteto* sąvoka jau 1988 m. aprašyta mokslininkų Collier ir Thomas tyrimuose.

Nemažai komunikacijos tyrinėtojų pripažino identiteto svarbą tarpkultūrinių tyrimų kontekste. Identitetas paprastai tyrinėjamas dviem pagrindiniais aspektais. Išskiriamas *rasinis identitetas*, apibūdinamas daugiausiai fizinėmis charakteristikomis, ir *kultūrinis identitetas*, kurį įtakoja konkrečių idėjų, savęs identifikavimo ir tradicijų visuma (Lustig ir Koester, 2000; Jenkins, 2006). Savo ir kitos kultūros identiteto suvokimas padeda adaptuotis atsidūrus kultūriškai svetimoje aplinkoje, bendraujant su kitų kultūrų atstovais. Lankstesnis savęs/ kito (svetimo) interpretavimas leidžia greičiau ir efektyviau įsilieti į kitą kultūrą. „ Identiteto sąvokos lankstumą galima apibūdinti kaip į naują kultūrą atvykusio asmens motyvaciją prisitaikyti ir adaptuotis“ (Kim, 2001, p. 11). Lankstumas kalbant apie identitetą kariesiems tampa labai svarbiu kriterijumi, nes jo nebuvimas įtakoja atsiribojimą, nuo kitos kultūros ar net jos ignoravimą.

Identiteto sąvoką, savo disciplinos rėmuose tyrinėja sociologai, psichologai, antropologai bei humanitarinių mokslų atstovai. Lietuvos autoriai pateikia nemažai teorinių darbų ir tyrimų šia tema. Paminėtina, kad Lietuvos autorių tyrimuose žodžiai identitetas ir tapatumas vartojami apibūdinant tą

pačią sąvoką, nesigilinant į galimus skirtumus. Lietuvos kaip ir užsienio autoriai tautinio identiteto bei tautos sąvoką apibūdina kaip neobjektyvią, „iliuzinę“. Tautas sukuria žmogus, jo įsitikinimai bei jo savęs, kaip konkrečios tautos atstovo, identifikavimas (Gellner, 1996; Anderson, 1999; Antinienė, 2002). Mokslininkų požiūriai opeacionalizuojant identiteto sąvoką nesutampa dėl to, ar identitetas yra vientisas ar nuolat kintantis, nuo aplinkos poveikio priklausantis darinys. Anot Giddens (2000) asmens identitetas yra vientisas, susidedantis iš skirtingų kiekvieno žmogaus patirčių įvairiose gyvenimo srityse. Individui tenka nuolat derinti įvairias savo asmenybės puses, siekiant suformuoti pastovų savo identitetą. Tuo tarpu, Goffman (2000) atstovauja kitą mokslininkų stovyklą, kurie teigia, jog asmuo identifikuoja su kiekviena nauja socialine situacija. Žmogaus gyvenimas vaizdingai lyginamas su teatro spektakliu, kur žmogaus identitetas gali būti labai įvairialypis.

Tautinis identitetas yra ypatingas tuo, kad keičiantis aplinkai bei situacijai jis gali atsiskleisti naujais aspektais. Skirtingai savo tautinį identitetą supras tas pats žmogus, gyvenantis tėvynėje ir tuo atveju, jei teks išvykti iš tėvynės bei adaptuotis kitoje kultūroje. Tokiu atveju, tautinis identitetas paprastai įgyja didesnę reikšmę (Antinienė, 2002; Girnius, 1995). Šiandieniniame pasaulyje žmogui dažnai tampa sunku identifikuoti save kaip vienos tautos atstovą, nes homogeniškų kultūrų yra labai mažai. Daug žmonių nesieja savo tautinio identiteto su įprastomis kategorijomis, tokiomis kaip kalba, kultūra ir tradicijos, dažnai jie jaučiasi Europos ar pasaulio piliečiais. Nacijos susikūrė palyginus neseniai ir dabar kiekvienas pagal galiojančius teisės aktus yra priskiriamas tam tikrai nacijai. Ir nors kartais nacionalinis kriterijus naudojamas apibrėžti kas yra tipiška tam tikrai kultūrai (pvz. „tipiška vokiška“, „tipiška lenkiška“), tokias sąvokas globalizacijos amžiuje reikėtų taikyti atsargiai.

Nors tautinis identitetas kiekvieno suprantamas skirtingai, tačiau savęs kaip konkrečios tautos ir kultūros atstovo identifikavimas turi tas pačias pagrindines nekintančias funkcijas. Pirmiausia kiekvienas individas, kaip socialinė būtybė, siekia priklausyti kokiai nors grupei. Sudaromos sąlygos palaikyti ryšius su kitais „savos“ kultūros atstovais. Tuo pačiu aiškus identitetas skatina saugumo, solidarumo poreikį. Kiekvienas tautos (ar kultūros atstovas) siekdamas išsaugoti savo grupės autentiškumą, išreiškia save ir vykdo savotiškus simbolinius įsipareigojimus tai grupei (Ranonytė, 2004; Taljūnaitė, 2006; Antinienė, 2002; Jenkins, 2006). Taigi, tautinis identitetas apibūdinamas žvelgiant iš įvairių pozicijų apibrėžiamas labai skirtingai kaip procesas, kaip psichologinis- socialinis reiškiny, kuris neatsiejamai susijęs su tarpkultūrinės komunikacijos bei tarpkultūriškumo kaip sąvokos suvokimu ir pamąstymais kodėl tautinis identitetas gali sukelti tarpkultūrinį konfliktą ar nesusipratimus. „ Kultūrą bei kultūrinį identitetą formuoja psichologinės

struktūros, kuriomis vadovaudamiesi individai arba individų grupės formuoja savo elgseną“ (Geertz, 2005, p. 12).

Esant ekstremaliai situacijai, pvz. kariniam konfliktui, žmogaus, kurio psichinei ar fizinei būklei kyla grėsmė, identitetas gali tapti pagrindiniu kultūriniu skirtumu. Šiuo atveju, kultūrinė savęs identifikacija įgauna neigiamą socialinę funkciją: nes savo grupės vertybės, normos bei papročiai iškeliami aukščiau už kitos grupės normas ir vertybes. Kai žmogus, karinio konflikto metu jaučia grėsmę, didėja jo etnocentrizmas, o priešas tampa jų baimės šaltiniu ir agresijos taikiniu (Kimmel, 1998; Mills ir Smith, 2004). Taigi, kultūrinė identifikacija ir etnocentrizmas pačių karių tarpe betarpiškai įtakoja karinės operacijos sėkmę bei integraciją į kitą kultūrą.

Jei neegzistuočiau daugiau nei viena tauta ir kultūra mes išvis negalvotume apie kultūrą. Šiame kontekste atsiranda tarpkultūriškumo sąvoka, nes kultūrą mes atpažįstame tik lygindami ją su kitomis kultūromis. Sąvoka „tarpkultūrinis: (intercultural) kartais keičiama į „skirtingų kultūrų“ (cross-cultural) arba „daugiakultūrinis“ (multi-cultural). „Kai kuriems autoriams šios sąvokos yra identiškos, tačiau kai kurie šiems žodžiams suteikia visiškai skirtingas reikšmes“ (Gailius, 2000, p. 20). Kai kalbame apie tarpkultūrinę komunikaciją anglišką sąvoką *cross-cultural* reikėtų vertinti kaip komunikacijos proceso palyginimą skirtingose kultūrose, o *intercultural* kaip skirtingų tautų žmonių komunikaciją tarpusavyje. Šiame darbe kalbama apie karių komunikacijos procesą su arabiškomis kultūromis bei gebėjimą lyginti skirtingas kultūras, todėl karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas apibūdinamas žodžiu multikultūrinis (*cross-cultural, multi-cultural*). Ir nors sąvokos tarpkultūrinis ir multikultūrinis iš tiesų yra labai panašios, pastaroji yra platesnė ir apima skirtingų kultūrų individų komunikaciją.

Taigi, komunikacijos ir tarpkultūriškumo sąvokos yra glaudžiai susijusios tarpusavyje, nes tik tarpkultūrinės komunikacijos metu galime pastebėti kaip skirtingai yra suvokiama perduodama žinia ir kokias pasekmes gali sukelti klaidingas perduodamos žinutės suvokimas. Komunikacija svarbi mūsų visuomeninio gyvenimo dalis. Bendraudami su kitais mes norime pasidalinti ne tik žodžiais, bet ir savo mentaline būseną, atkreipti dėmesį į savo nuostatas (Blumberga, 2002; Lee ir Laird, 2007). Dažnai sąvoka tarpkultūrinė komunikacija eina kartu su sąvokomis nesusipratimas, klaidinga interpretacija, klaidinga komunikacija. Žmonės dažnai klaidingai vertina kitos kultūros individo elgesį, nes remiasi savo kultūros vertybėmis, įsitikinimais ir normomis, todėl atsiranda tarpkultūrinių konfliktų galimybė. Norint pasiekti sėkmingo tarpkultūrinio bendravimo reikia išsamiai išnagrinėti pagrindinius kultūros, su kuria susiduriame bruožus, esminius panašumus bei skirtumus.



## 1.2. Pagrindiniai kultūros bruožai. Kultūriniai skirtumai ir tarpkultūriniai konfliktai.

Kiekviena kultūra turi savo nariams privalomas taisykles ir normas. Kalbant apie šalies kultūrą paminėtini keli svarbiausi kriterijai apibūdinantys šią sąvoką, t.y. šalies geografija, istorija, gyventojai, religija, socialinė aplinka bei daug kitų faktorių (Ohana, 1998; Jandt, 2001). Aprašant kariesiems reikalingas tarpkultūrinės kompetencijas, specifinės kultūrinės žinios yra labai svarbios, nes arabiškos kultūros šalyse (kur šiuo metu vykdomos Lietuvos karių taikos palaikymo misijos) šis kriterijus ypatingai įtakoja žmonių kasdieninį elgesį. Labai dažnai išskiriama keletas pagrindinių bruožų, apibūdinančių kiekvieną šalį, bei skiriančių vieną kultūrą nuo kitos (Foster, 2004):

**1 Lentelė**

**Kultūrų bruožai**

Aprangos stilius	Draugystės sąvoka
Pasisveikinimo būdas	Maistas
Svetingumo supratimas	Neverbalinė komunikacija (gestai bei mimika)
Laiko suvokimas	Savęs suvokimas
Menas, tapyba, muzika, šokiai	Darbo etika
Vertybės	Religija: religiniai įsitikinimai bei ritualai
Literatūra	Grožio supratimas
Vaikų auklėjimo tradicijos	Mandagaus elgesio taisyklės
Asmeninės erdvės/ privatumo suvokimas	Amžiaus kriterijus
Vaikų ir paauglių pareigos visuomenėje	Šeimos vaidmuo visuomenėje, individo -šeimoje
Nacionalinės šventės	Pasaulėžiūra
Sąžiningumo koncepcija	

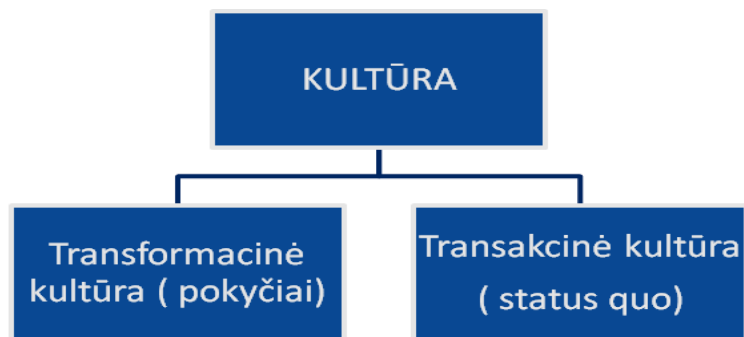
Siekiant supažindinti karius su pagrindiniais kultūriniais bruožais bei kultūrų skirtumais, rekomenduojama analizuoti skirtingas kultūrų klasifikacijas.

1999- 2004 m. grupė atskirų mokslininkų pateikė kultūros tipologizaciją paremtą pagrindinėmis vertybėmis. Zammuto, Giffort ir Goodmani (1999), Hendriks (2004), Palthe ir Kossek (2003) kultūras skirsto į keturis pagrindinius tipus: hierarchines, vystymosi, grupės ir racionaliąsias.

## Kultūrų tipai pagal vertybes

Hierarchinė kultūra	Vystymosi kultūra	Grupės kultūra	Racionalioji kultūra
Biurokratinė ar profesionaliai orientuota kultūra. Griežtai laikosi taisyklių, procedūrų, didelis dėmesys skiriamas techninei darbo atlikimo pusei. Svarbi kontrolė.	Į inovacijos orientuota kultūra. Vertinamas lankstumas. Tai labai dinamiška, pasiruošusi pasikeitimams kultūra, kurios lyderiai linę rizikuoti, ir kurioje skatinama asmeninė iniciatyva.	Kitaip vadinama klanų kultūra. Orientuojamasi į žmogiškųjų resursų tobulinimą, jų moralinės pusės palaikymą. Darbuotojai tokioje kultūroje yra labai svarbūs. Tikslas siekiama komandinio darbo, susitarimo, o ne kontrolės pagalba.	Į rezultatą orientuota kultūra. Planuojama ir siekiama kuo didesnio produktyvumo. Efektyvumas yra pagrindinis darbo tikslas.

Parry ir Proctor- Thompson tipologizacija (2003) iš esmės labai panaši į aukščiau paminėtą kultūrų skirstymą paremtą vertybėmis. Jie skirsto kultūra pagal požiūrį į pokyčius.



1 Pav. Parry ir Proctor- Thompson kultūros tipologizacija.

*Transformacinėje kultūroje* skatinamos inovacijos atviros diskusijos kalbant apie idėjas ir problemas. Iššūkis traktuojamas ne kaip grėsmė, o kaip galimybė. Siekiama ne individualių, o kolektyvinių tikslų. Šis kultūros tipas atitinka jau paminėtų vystymosi kultūrų apibūdinimą.

*Transakcinėje kultūroje* skatinamas individualizmas, savi interesai yra svarbesni už kolektyvinius. Žmonėms tokioje kultūroje savęs neidentifikuoja su organizacijos, kurioje dirba misija ir tikslais. Gajūs trumpalaikiai išsipareigojimai. Šis kultūros apibrėžimas artimas hierarchinės kultūros bruožams.

Pagal asmenines savybes, darbo santykius, laiko suvokimą, kūno kalbą, požiūrį į privatumą kultūros gali būti skirstomos į daugiaplanes, vienaplanes ir santūrias. Šis Lewis (2000) skirstymas pagal savo kriterijus artimai siejasi su aukščiau apžvelgtais kultūros tipais. Daugiaplanės kultūros atstovai dažnai yra kantrūs, ramūs intravertai, mėgstantys privatumą. Nuo šios kultūrų grupės menkai skiriasi santūriosios kultūros. Vienas esminių skirtumų yra tai, kad jie būtinai atsižvelgia į tai, ką daro kiti ir pagal tai koreguoja savo veiksmus. Visai priešinga kultūra yra daugiaplanė. Jos atstovai - ekstravertai, nekantrūs, šnekūs, smalsūs ir draugiški visuomenės nariai. Pastarieji vienu metu dažniausiai atlieka kelis darbus. Pagal šią klasifikaciją suskirstyta beveik visos Europos ir didžioji dauguma kitų kontinentų šalių, tačiau pabrėžtina, jog kultūros dažnai yra įvairialypės ir priskirti jas vienai grupei gali būti sudėtinga.

Apžvelgus kelis kultūrų tipologizacijos modelius, galima daryti išvadą, kad iš esmės dauguma jų dalinai ar net visiškai sutampa, nes dažniausiai kultūros į tipus suskirstomos pagal bendrus kriterijus. Pagrindiniai kriterijai dažniausiai yra: elgesio ypatybės, darbo santykių modelis, mąstymo būdas, papročiai bei tradicijos, moralinės vertybės, filosofinės kategorijos galiojančios tam tikroje kultūroje, valdymo būdas ir kita (Schein, 2004; Martins ir Terblanche, 2003; Hofstede, 2005).

Nors aprašant bei skirstant kultūras pagal tipus naudojami tie patys kriterijai, tačiau paradoksiškai jie dažnai ir tampa pagrindiniais *kultūriniais skirtumais*. Nesuvokiami kultūriniai skirtumai kultūrų sandūroje dažniausiai lemia negatyvių tarpkultūrinių santykių sukūrimą. Apibrėždami tarpkultūrinio konflikto savoką dažnai autoriai nurodo, kad tai yra vienos ar abiejų bendraujančiųjų šalių, kurios atstovauja skirtingas kultūras emocinis nepasitenkinimas, atsiradęs dėl nepasiteisinusių lūkesčių (Ting- Toomey, 2001; Oetzel, 2001; Stephan, 2002; Kim, 2001). Tam, kad suprastume kaip išspręsti iškilusį tarpkultūrinį konfliktą reikia suvokti kitos kultūros atstovo nuostatas ir vertybes.

Kultūrų sandūra šiandienos pasaulyje labai dažnas reiškinys, atsispindintis daugumoje gyvenimo sričių. Didėjant migracijai skirtingų kultūrų sandūra bei tarpkultūriniai konfliktai įgauna vis didesnę reikšmę. Paplitusi yra ne tik ilgalaikė, bet ir trumpalaikė migracija dažnai taip pat susijusi su darbo santykiais. Su skirtingomis kultūromis nuolat susiduria tam tikrų profesijų

atstovai: diplomatai ir kiti vyriausybės tarnautojai, profesoriai bei studentai, karinis personalas vykdamas tarnybą užsienio valstybėse, misionieriai bei religinis personalas teikiantis pagalbą skurdžiausiems pasaulio regionams (Kim, 2001; Jandt, 2001; Krukauskienė, 2007).

Išanalizavus kelių socialinių antropologų tyrinėjimus galima daryti išvadą, kad visos modernios ar tradicinės visuomenės susiduria su tomis pačiomis problemomis, tačiau tų problemų sprendimo būdai yra skirtingi. Pasak mokslininkų sprendimo būdai kiekvienoje visuomenėje glaudžiai susiję su žmonių požiūriu į valdžią, savęs suvokimu (ypatingai santykiuose su kitais tos pačios ir kitos kultūros individais) vyriškumo ir moteriškumo dimensijos suvokimu, emocijų reiškimo būdu bei agresyvumo lygiu. Kultūriniai skirtumai atsiranda dėl skirtingų sampratų, kurios kiekvienam visuomenės nariui perduodamos nuo gimimo ir nors sampratos dažniausiai yra aiškios kultūrinius nesupratimus įtakoja skirtingi požiūriai į jas (Hofstede, 2005; Kim, 2001; Lewis, 2000). Kiekvienas individas, priklausantis kokiam nors visuomenei, susidūręs su kitos kultūros atstovu reaguoja pagal šios visuomenės nuostatas.

Apžvelgiant kultūrų sandūros bei pagrindinių kultūrinių skirtumų tyrimus paaiškėjo keletas esminių kriterijų lemiančių tarpkultūrinio konflikto formavimąsi. Kaip viena svarbiausių šiame kontekste minima lingvistinė kompetencija. Kalba ir kultūra yra natūraliai viena su kita susijusios, jos viena kitą įtakoja. *Kalba*, kaip pagrindinis komunikacijos įrankis negali būti atsieta nuo kultūros sąvokos. Kalba neegzistuoja be kultūrinio konteksto ir atvirkščiai. Teigiama, jog kalba ne tik padeda išreikšti mintis, bet ir įtakoja mąstyseną, todėl tarpkultūrinio bendravimo tyrimuose kalba analizuojama kaip vienas pagrindinių sėkmingą bendravimą lemiančių veiksnių (Kuang, 2007; Brown, 2007; Lin, 2008; Lewis, 2000). Kiti dažniausiai minimi tarpkultūriniai barjerai yra *etnocentrizmas*, *stereotipai*, *neverbalinio bendravimo skirtumai*, *vertimo subtilybės*. Patekęs į svetimą kultūrą žmogus dažniausiai patiria *kultūrinį šoką*, o priimanti kultūra kitos kultūros svečius pasitinka veikdama pagal tam tikrus reakcijos tipus. Dažnai pirma pažintis sukelia *smalsumą*- tai kažkas panašaus į euforiją atvykusiojo atžvilgiu. Vėliau atvykėlis pradeda elgtis pagal sau įpratus standartus, neatsižvelgdamas į naujoje kultūroje galiojančias taisykles ir priimančiajai pusei veikiausiai pasirodys nesusipratęs, nepagarbus ar net kvailas, taigi pasiekiamas kitas lygmuo- *etnocentrizmas*. Dėl tokio abipusio kultūrinių ypatybių nesupratimo kyla didžioji dauguma tarpkultūrinių konfliktų. Jei susidūrimas su skirtingų kultūrų atstovais yra tik trumpalaikis ir vyksta retai, atsikratyti etnocentristinių nuostatų dažnai nepavyksta, tačiau nuolat bendraujant su kitos kultūros atstovais pasiekiamas kitas tarpkultūrinio bendravimo

lygmuo- *policentrizmas*. Skirtingų kultūrų atstovai pradeda pripažinti ir suvokti, kad kiekviena kultūra turi būti vertinama pagal jai priimtinus, kitokius standartus. Norint sėkmingai įveikti tarpkultūrinius barjerus reikia išmokti valdyti stereotipus, bei suvokti, kad ir kitos kultūros atstovai į kitus žvelgia per savo stereotipų prizmę. Būtent šiame kontekste galima kalbėti apie multikultūriškumą (Hofstede, 2005; Kim, 2001; Jandt, 2001; Lewis, 2000). Paminėtina, kad skirtingų standartų priskyrimas skirtingoms kultūroms gali vesti link *ksenofobijos*. Reikia pabrėžti, kad etnocentrizmas ir ksenofobija yra neigiami tarpkultūrinio bendravimo aspektai, ir kad tokiais kriterijais paremto bendravimo būtų išvengta asmenys susiduriantys su skirtingų kultūrų atstovais turėtų disponuoti tam tikromis tarpkultūrinėmis kompetencijomis.

## **2. KARIŲ TARPKULTŪRINĖS KOMPETENCIJOS TEORINIS MODELIS**

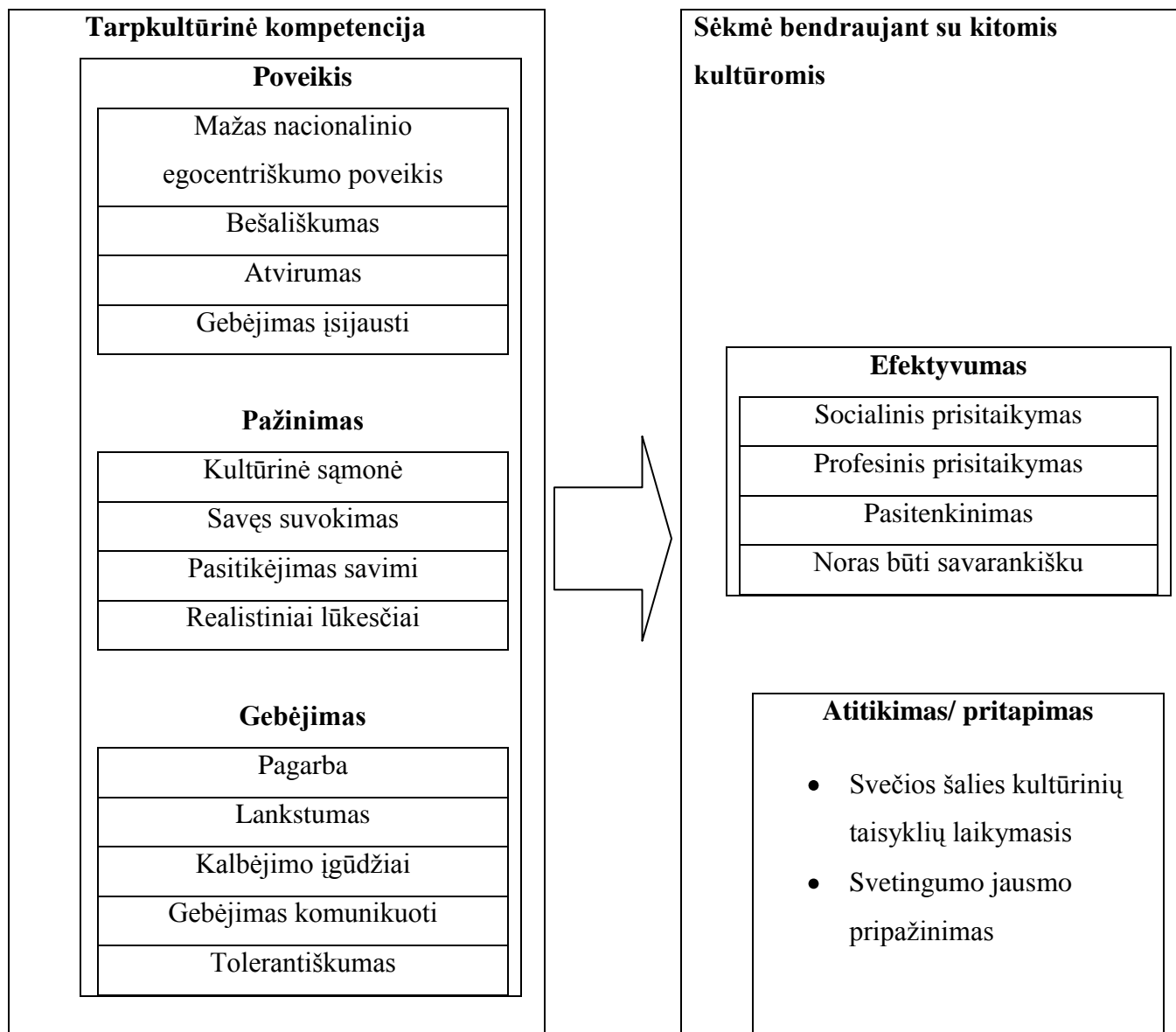
### **2.1. Tarpkultūrinės kompetencijos samprata**

Kultūros antropologų nagrinėjami ir sudaromi tarpkultūrinės kompetencijos modeliai remiasi nekintančiais kriterijais, tačiau visais atvejais reikia atsižvelgti į kitimus, kurie įtakoja tarpkultūrinį bendravimą. Tik į nuolat vykstančius kitimus atsižvelgiantis tarpkultūrinės kompetencijos modelis gali išsamiai aprašyti tarpkultūrinę komunikaciją. Tarpkultūrinė kompetencija mažai nagrinėta Lietuvos autorių, tačiau užsienio autorių tyrimuose, šią sąvoką aprašyti siekiama gana dažnai, ypač kalbant apie tarpkultūrinę komunikaciją (Fantini, 2000; Sercu, 2004; Kim, 1991; Byram, 2004). Tarpkultūrinės kompetencijos sąvokos konceptualizacija ilgą laiką rėmėsi tam tikrų asmenybės bruožų aprašinėjimu, kol buvo pradėta išskirti tarpkultūrinės dalines kompetencijas. Šių dalinių kompetencijų suma arba tipologija ir tapo pagrindiniu tarpkultūrinės kompetencijos apibūdinimu. Tarpkultūrinės kompetencijos sąvoka apima žinias, gebėjimus ir veiksmus (Bolten, 2007; Weis, 1992; Friesenhahn, 2002, Auerheimer, 2002).

Praeito dešimtmečio tyrinėtojai sudarydami struktūrinius tarpkultūrinės kompetencijos modelius dažnai kompetenciją skirsto į poveikio, pažinimo ir elgesio dalinius konstruktus. Remiantis šiais konstruktais Müller ir Gelbrich (2004) sukūrė tarpkultūrinės kompetencijos struktūrinį modelį, kuriame pati kompetencija dalinama į tris pagrindines sudėtines dalis: poveikį, pažinimą bei gebėjimą. Šis modelis papildomas dar trimis sąvokomis: „efektyvumas“, „tinkamumas“ ir „išoriniai

kriterijai“, tai reiškia, kad tarpkultūrinė kompetencija atspindi gebėjimą efektyviai ir tinkamai integruotis į bendravimą su kitų kultūrų atstovais.

Tarpkultūrinės kompetencijos struktūrinis modelis ( Müller/ Gelbrich, 2004, p. 79):



Tarp tarpkultūrinės kompetencijos sudėtinių dalių- pažinimo, gebėjimo ir poveikio egzistuoja priklausomybės ryšys. „Taigi, tarpkultūrinė kompetencija tampa labiau ne sinteze, o sinergetiniu produktu, sąlygojančiu nuolatinę šių sudedamųjų dalių sąveiką. Todėl kai kalbame apie tarpkultūrinę kompetenciją reikia kalbėti ne apie struktūrinę, bet apie procesinę sąvoką“ (Bolten, 2006, p. 34).

Šiame struktūros modelyje pavaizduotos pažinimo, gebėjimo ir poveikio dimensijos gali būti skirstomos į keturias kompetencijų sritis: asmeninę, socialinę, dalykinę, metodinę. Analizuojant Müller/ Gelbrich struktūrinį modelį galima teigti, kad atvirumas, lankstumas ar kultūrinė sąmonė yra

asmeninės kompetencijos požymiai, tuo tarpu kai sugebėjimas įsijausti ir gebėjimas komunikuoti priskiriamos socialinėms kompetencijoms. Realistiniai lūkesčiai- metodinės kompetencijos dalis. Pagal šią teoriją tarpkultūrinę kompetenciją galima vadinti sėkmingu individualaus, socialinio, dalykinio bei strateginio veiksmo mišiniu tarpkultūriniame kontekste (Erpenbeck, 2001; Bolten, 2007).

Kiekviena iš aukščiau išvardintų (asmeninė, dalykinė, socialinė, strateginė) sričių tiesiogiai sąlygoja tarpkultūrinių kompetencijų atsiradimą. Kaip atsiranda tarpkultūrinės kompetencijos savo modelyje vaizduoja Bolten (2007) (žr. 4 lentelė).

#### **4 Lentelė**

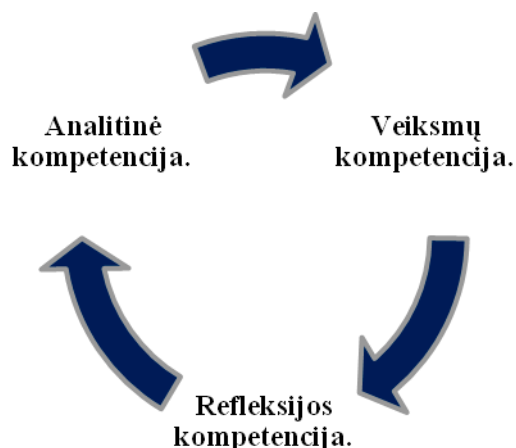
Tarpkultūrinių kompetencijų atsiradimas (Bolten, 2007, p. 12):



<b>Kompetencijų sritis</b>	<b>Bendrosios kompetencijos pasireiškiančios:</b>	<b>Tarpkultūrinės kompetencijos pasireiškiančios:</b>
<b>Asmeninė</b>	Gebėjimas sunkiai dirbti, noras mokytis, gebėjimas susivaldyti, lankstumas, tolerancija ir t.t.	<i>Galimybė pritaikyti savo gebėjimus tarpkultūrinėje kontekste: pvz., gebėjimas susiorientuoti kitoje kalbinėje aplinkoje</i>
<b>Socialinė</b>	Gebėjimas dirbti komandoje, komunikabilumas, tolerancija, gebėjimas priimti kritiką, empatija ir t.t.	<i>Galimybė pritaikyti savo gebėjimus tarpkultūrinėje kontekste: pvz., spręsti iškilusius konfliktus kitokiais metodais nei tai daroma savo kultūrinėje aplinkoje.</i>
<b>Dalykinė</b>	Geros profesinės žinios, profesinės infrastruktūros žinojimas, gebėjimas perteikti savo žinias kitiems, profesinė patirtis ir t.t.	<i>Galimybė pritaikyti savo gebėjimus tarpkultūrinėje kontekste: pvz., pritaikyti savo turimą žinias remiantis kitos kultūros tradicijomis.</i>
<b>Strateginė</b>	Organizaciniai sugebėjimai, gebėjimas spręsti problemas bei priimti sprendimus ir pan.	<i>Galimybė pritaikyti savo gebėjimus tarpkultūrinėje kontekste: pvz., suvokti natūralius kultūrinius skirtumus (laiko suvokimo skirtumas ir pan.) ir realizuoti numatytus tikslus.</i>

*Tarpkultūrinė kompetencija* yra kintanti, daugiareikšmė sąvoka, nes ji tiesiogiai priklauso nuo nuolat besikeičiančių aplinkos sąlygų (konteksto). Visi tarpkultūrinės kompetencijos kriterijai keičiasi priklausomai nuo to, kokiaje kultūrinėje aplinkoje atsidūrė žmogus, kiek ilgai turės vykti bendradarbiavimas, kokias užduotis tarpkultūrinėje aplinkoje reikės atlikti.

Nors pati tarpkultūrinės kompetencijos sąvoka savyje turi daug reikšmių, ir kaip minėta yra nuolat kintanti, tačiau ją galima suskirstyti į tris pagrindinius lygmenis (Friesenhahn, 2002; Leenen, 2002):



## 2 Pav. Friesenhahn/ Leenen tarpkultūrinės kompetencijos lygmenys.

Analitinė kompetencija apima informacijos apie įvairias gyvenimo situacijas rinkimą bei analizę. Veiksmų kompetencijos apibrėžime svarbiausiais veiksniais tampa kalbos mokėjimas, gebėjimas dirbti komandoje ir spręsti konfliktus. Tuo tarpu, refleksijos kompetencija apima gebėjimą matyti perspektyvas, priimti pasikeitimus bei gebėjimą reflektuoti apie save ir kitą (savo bei svetimą kultūrą).

Užsienio mokslinėje literatūroje pastebimas dar vienas paplitęs tarpkultūrinės kompetencijos modelis, kurį sudaro: **žinios, įgūdžiai, nuostatos ir kultūrinis sąmoningumas** (Byram, 1997; Zarate, 1997). Kalbant apie žinias svarbu, kad individas įsisavintų visuomenės kaip socialinės grupės vertybes, bei tos visuomenės sąsajas su individu. Sąvoka žinios apima ir paprastas kasdienes socialines normas ir sudėtingesnius psichologinius procesus. Įgūdžiai reikalingi tarpkultūriniame bendravime siejasi su gebėjimu analizuoti teisinius, kultūrinius įvykius ir jų pagalba pagerinti kitos kultūros priėmimą. Asmens susidūrusio su kita kultūra nuostatos turi būti atviros, jis turi stengtis įveikti pradinį nepasitikėjimą kita kultūra. Sudėtingesnė sąvoka šiame

kontekste yra kultūrinis sąmoningumas. Kultūrinis sąmoningumas iš esmės apibrėžiamas kaip gebėjimas kritiškai įvertinti tiek savo tiek kitos kultūros elgesio modelius.

Kalbant apie tarpkultūrinę kompetenciją neatsiejamai svarbi tampa ir prisitaikymo prie kitos kultūros sąvoka. Kuo daugiau tarpkultūrinių kompetencijų turi žmogus, tuo lengvesnis turėtų būti susitaikymas su kita kultūrine aplinka. Bet kuriuo atveju, visi didesniu ar mažesniu tarpkultūrinių kompetencijų skaičiumi disponuojantys asmenys, susidūrę su svetima kultūrine aplinka pereina kelias pagrindines prisitaikymo stadijas. Gertsen (1999), Adler (1975) jau seniai pradėjo nagrinėti šį procesą ir pateikia savo prisitaikymo lygmenis:

- **Medaus mėnesio stadija.** Šią stadiją charakterizuoja susižavėjimas, draugiškumas bei paviršutiniški santykiai su vietiniais gyventojais.
- **Krizė.** Kitaip tariant, kultūrinis šokas, kylantis dėl kitokios kalbos ir skirtingų kultūrinių vertybių. Šioje stadijoje individas jaučiasi pasimetęs, atstumtas, jaučia frustraciją, baimę arba agresiją.
- **Prisitaikymas.** Atvykėlis priima kultūrinius skirtumus kaip savaime suprantamus, pradeda vertinti kitos kultūros ypatumus, nors pastarieji kartais vis dar gali kelti baimę.

Šis skirstymas nėra absoliutus ir pritaikomas visoms aplinkybėms bei visiems individams; nebūtinai prisitaikant pereinami visi paminėti lygmenys. Pabrėžtina, kad tarpkultūrinė kompetencija nėra vienintelis faktorius lemiantis sėkmingą prisitaikymą prie kitos kultūros (čia įtaką daro ir artimiausia šeimos aplinka, psichinė bei fizinė žmogaus gerovė ir pan.), tačiau jis yra vienas iš svarbiausių.

Ieškant bendro tarpkultūrinės kompetencijos apibrėžimo kyla sunkumai, nes ji dažnai tiesiogiai susijusi su tam tikra profesija. Tarpkultūrinės kompetencijos tyrimai vykdomi ne tik vadybos ir verslo srityse, tačiau ir labai konkrečiose specialybinėse sferose: švietimo darbuotojai, kariai, mokslininkai, net konkrečių stambių tarptautinių įmonių darbuotojai. Profesiniame kontekste tarpkultūrinė kompetencija apibendrintai gali būti apibrėžiama kaip gebėjimas efektyviai komunikuoti ir sėkmingai dirbti profesinėje srityje, atsidūrus svetimose kultūroje.

## 2.2. Karių tarpkultūrinės kompetencijos modeliai

Keičiantis visuomenės socialiniam, ekonominiam bei politiniam gyvenimui keičiasi ir kariuomenės užduotys. Kariai susiduria su įvairialype tarpkultūrine aplinka tiek namuose tiek užsienyje. Vis didesnis skaičius karių kasmet dalyvauja taikos palaikymo operacijose, padeda šalinti stichinių nelaimių padarinius skirtingose pasaulio šalyse. Rengiant karių tarpkultūrinės kompetencijos operacionalizaciją labai svarbus geras kultūros sąvokos apibrėžimo suvokimas. Taikos palaikymo misijose bendradarbiaudami su kitos kultūros atstovais kariai, kaip socialinė grupė, turi būti labai gerai susipažinusi su priimančiosios šalies kultūra, istorija bei religija. Tyrimo metu buvo apklausti kariai, kurie savo tarpkultūrinio bendravimo patirtį įgijo tarnaudami arabiškosios kultūros šalyse. Šiose šalyse kultūra, istorija ir ypač religija labai stipriai įtakoja kasdieninį žmonių gyvenimą bei elgesį. Todėl išsamus kultūros ir tarpkultūriškumo apibūdinimas yra būtinas kalbant apie karių tarpkultūrinės kompetencijas.

Vis didėjantis užduočių, kuriose tenka glaudžiai bendradarbiauti su kitomis kultūromis, skaičius reikalauja gerą multikultūrinį išsilavinimą turinčių karių. Taikos palaikymo misijoms reikia žmonių, suvokiančių kitų tautų skirtumus, vertybes bei įsitikinimus, kas tiesiogiai įtakoja misijos sėkmę bei padeda ginti nacionalinius interesus. Kario kultūrinis sąmoningumas tiesiogiai susijęs su istorijos, kalbos, bei priimančios šalies socialinių normų žinojimu. Kultūros suvokimas būtinas bet kokiam tarpkultūriniam bendravimui. Būtent todėl pastaruosiu metu kultūra, kultūrinis sąmoningumas ir karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas yra esminės NATO šalių kariuomenių multikultūrinio ugdymo sąvokos (Forest, 2003; Račius, 2007; Kifner, 2006; Skelton, 2004). Geros tarpkultūrinės kompetencijos iš esmės pasitarnauja dviem pagrindiniams tikslams, kai kalbame apie karius, atliekančius užduotis užsienyje:

- Susipažinimui su priešo kultūra (pvz., Afganistane- talibanas, vietiniai karo vadai, narkotikų prekeiviai);
- Susipažinimui su potencialiai draugiškos gyventojų dalies kultūra (vietiniai gyventojai siekiantys bendradarbiauti su užsienio pajėgomis) (Scales, 2004; Skelton, 2004).

Kariai tarptautinėse misijose paprastai praleidžia nuo šešių mėnesių iki vienerių metų. Pagal Fantini (2000) pateikiamus tarpkultūrinės kompetencijos lygius, karių socialinė grupė gali būti priskiriama **trečiajam- „profesionalo“** lygmeniui. Šiame tarpkultūrinės kompetencijos lygmenyje asmuo tam tikrą laikotarpį dirba tarpkultūrinėje ar multikultūrinėje bendruomenėje. Visus tarpkultūrinės kompetencijos lygmenis Fantini skirsto pagal buvimo (darbo ir gyvenimo) laiką kitoje

kultūroje. Pirmas lygis- trumpa 4-6 savaitių sandūra su kita kultūra. Šiame lygmenyje esantis asmuo vadinamas „ **Edukaciniu keliautoju**“ - asmuo trumpai dalyvaujantis tarptautinėse mainų programose. Antras lygis- „ **Mokslinis keliautojas**“. Toks asmuo kitoje kultūroje praleidžia ilgesnį 4- 8 mėnesių laikotarpį. Tai gali būti atliekama mokslinė praktika užsienyje ir pan. Po trečiojo, jau paminėto lygmens, seka „ **Tarpkultūrinis/ multikultūrinis specialistas**“. Šį lygį atstovauja asmenys dėstantys, teikiantys mokslines konsultacijas užsienio studentams.

Jungtinių Amerikos valstijų ar Vokietijos karo mokyklose tarpkultūrinių kompetencijų ugdymas jau tapo įprastu dalyku, tačiau Lietuvos karo akademijoje panaši multikultūrinio mokymo strategija beveik netaikoma. Tai galėtų įtakoti reikiamos metodinės medžiagos trūkumas ir tarpkultūrinio bendradarbiavimo kariuomenėje koncepcijos naujumas.

Senųjų Europos šalių bei JAV karo mokyklų absolventai baigę multikultūrinio ugdymo kursą turi pademonstruoti šiuos esminius sugebėjimus susijusius su tarpkultūrinio bendradarbiavimo koncepcija kariuomenėje:

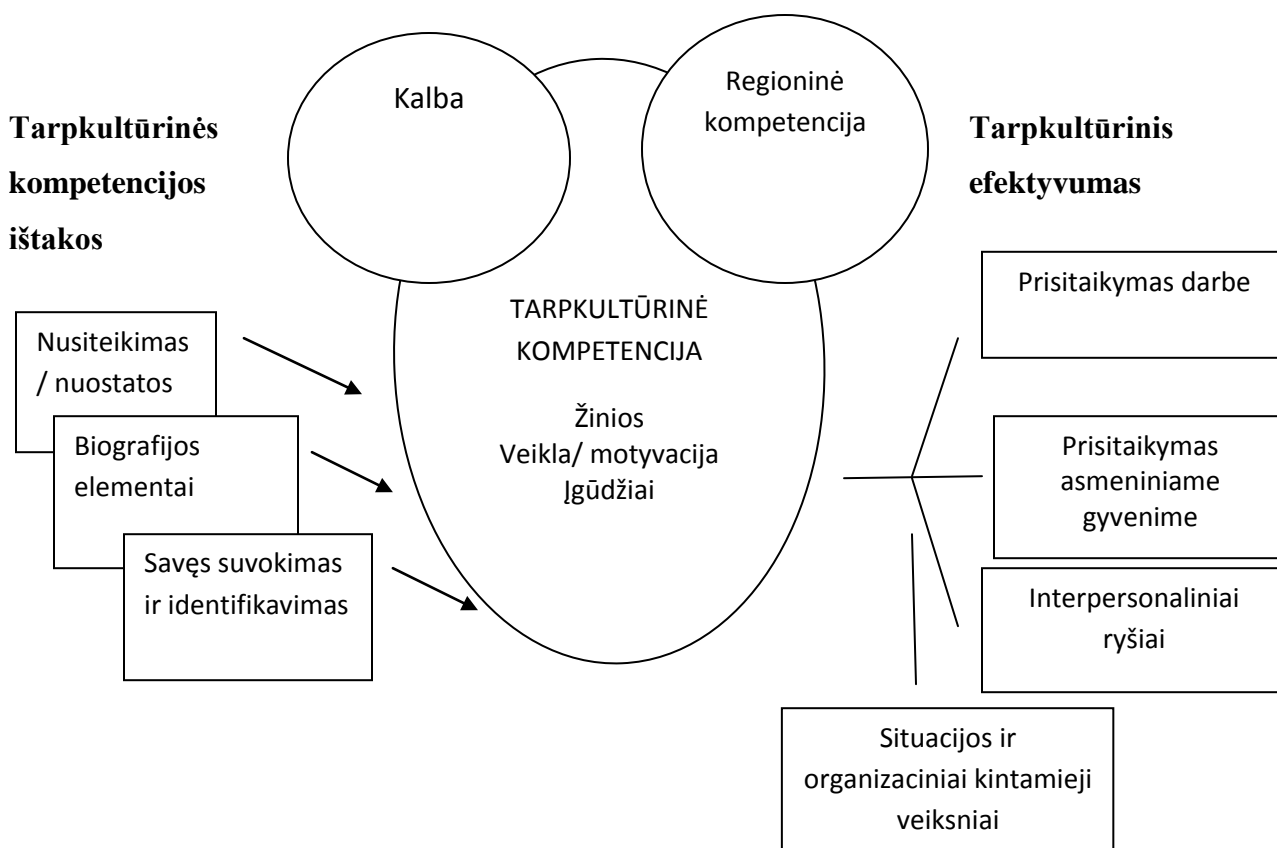
- Gebėjimas analizuoti dabarties bei istorinius įvykius iš kitų kultūrų perspektyvos;
- Suvokti kultūrą viso pasaulio kontekste;
- Suvokti žmonių skirtumus savo šalyje bei užsienyje;
- Žvelgti į pasaulį iš kitos kultūros perspektyvos (Forest, 2003, p. 10).

Aprašant karių tarpkultūrinio bendradarbiavimo galimybes svarbu paminėti tris pagrindinius komponentus: žinios apie tam tikrą regioną ar kultūrą, pakankamos žinios kalbos, kuria kalbama tame regione bei bendrieji gebėjimai ir įgūdžiai, įtakojantys adaptaciją multikultūrinėje terpėje, kurie paprastai vadinami tarpkultūrine kompetencija. Kiekvienas karys gavęs aukščiau paminėtas kompetencijas turi sugebėti tirti žmonių elgesį naudojant mokslinius metodus. Taip pat svarbus gebėjimas atpažinti skirtingų kultūrų panašumus bei skirtumus ir panaudoti juos sėkmingai integracijai bei vykdomų užduočių, o taip pat ir visos operacijos sėkmei. Suvokti šalies geografinių bei istorinių veiksnių poveikį jos gyventojų elgesiui. Kariai turi gebėti vertinti kitų kultūrų tradicijas bei visuomeninius papročius (Forest, 2003; Muir, 2007; Abbe, 2008 ). Taip pat svarbu, kad jie turėtų žinių apie politinę, karinę, socialinę, religinę kitos kultūros, su kuria teks bendradarbiauti, sistemą, ir suprastų kultūros įtaką daromiems politiniams, ekonominiams bei socialiniams sprendimams. Kitas labai svarbus gebėjimas yra galimybė pažvelgti į įvykius ar problemas, atsiradusias multikultūrinėje aplinkoje, iš kitos kultūros perspektyvos. Taigi, karių tarpkultūrinių kompetencijų modelyje kultūros elementų žinojimas ir bendras kultūros suvokimas vaidina svarbų vaidmenį.

Australijos tyrinėtojai Mills ir Smith (2004) pateikia tris pagrindinius tarpkultūrinės kompetencijos įgūdžių blokus, kurie iš esmės sutampa su aukščiau išvardintais tarpkultūriniais gebėjimais, sudarančiais karių tarpkultūrinę kompetenciją. Tarpkultūrinės kompetencijos blokai:

- Adaptacijos įgūdžiai: jie padeda individui susidoroti su iššūkiais atvykus į kitą kultūrą.
- Tarpkultūrinės komunikacijos įgūdžiai: jie padeda sukurti pasitikėjimą bei toleranciją tarp skirtingų kultūrų atstovų (klausymosi, stebėjimo ir skirtumų toleravimo įgūdžiai).
- Derybų įgūdžiai: gebėjimas vykdyti įvairiausių mainus bei priimti bendrą abiem pusėms naudingą sprendimą.

Abbe (2007) pateikia karių tarpkultūrinės kompetencijos bazinį modelį, kuris apjungia tiek tarpkultūrinės kompetencijos ištakas tiek vėlesnes jos panaudojimo pasekmes. Tarpkultūrinė karių kompetencija čia apibūdinama kaip įvairių veiksnių rinkinys, įtakojantis tarpkultūrinį bendradarbiavimą.



**3 Pav.** Abbe kario tarpkultūrinė kompetencijos modelis.

Tuo pačiu tyrinėtojai trims pagrindiniams tarpkultūrinės kompetencijos komponentams (žinios, veikla/ motyvacija, įgūdžiai) išskiria pagrindinius kriterijus. **Žinioms/ pažinimui** priskiriami kriterijai- *kultūrinis sąmoningumas, tarpkultūrinės schemas sudarymas, kultūrinio pažinimo kompleksiskumas*. **Veiklos ir motyvacijos** komponentą sudaro *iniciatyva ir nuostatos, empatija, užbaigtumo poreikis*. **Įgūdžių** komponentui priklauso šie pagrindiniai kriterijai: *interpersonaliniai įgūdžiai, savęs valdymas, lankstumas*. Kultūrinio sąmoningumo kriterijus kariniame tarpkultūrinių kompetencijų ugdyme įgyja vis didesnę reikšmę, tačiau iš tikrųjų neaišku kaip ši kompetencijos dalis leidžia pasiekti tarpkultūrinį efektyvumą. Teisingiausia būtų šį kriterijų pripažinti pamatine forma, kurios dėka vystomos kitos kultūrinės žinios ir įgūdžiai ir pasiekama tarpkultūrinio efektyvumo (Bhawuk ir Brislin, 2000; Abbe, 2007). Tarpkultūrinė schema sudaryta iš dviejų pagrindinių žinių tipų- specifinių ir bendrųjų kultūros elementų. Tai apima tam tikros kultūros, kurioje vyks karių operacijos, supratimą ir kultūrinių skirtumų bendrąją prasme suvokimą. Kultūros kompleksiskumo kriterijus tampa svarbus dėl labai objektyvių priežasčių: veikiant/ dirbant svetimoje kultūroje visada iškyla netikėtų situacijų ir įgaunama netikėtų patirčių, kurios nebetelpa į jau sudarytų kategorijų rėmus. Todėl svarbu suvokti kultūrinio pažinimo sudėtingumą bei įvairialypiškumą, atsižvelgiant į tai, kad kultūriniai skirtumai tiesiogiai įtakoja žmogaus elgesį ir kasdienes situacijas (Osland ir Bird, 2000; Leiba-O'Sullivan, 1999).

Veiklos ir motyvacijos komponentą šiame modelyje sudarantis iniciatyvos ir nuostatų kriterijus apibūdinamas keliais pagrindiniais konstruktais: ne-etnocentriškumas, tolerancija, jautrumas. Svetimoje kultūroje atsidūręs karys turi norėti komunikuoti su kita kultūra, neatmetant tos kultūros kalbos ir papročių, priimant kultūrinius skirtumus (Abbe, 2007; Takeuchi, Yun ir Russell, 2002). Apie empatiją kaip tarpkultūrinės komunikacijos komponentą daug kalbama, tačiau retai tikrinamas jo pagrįstumas. Empatija dažniausiai apibūdinama kaip sugebėjimas įsijausti į kito žmogaus vaidmenį. Šiame modelyje, empatija suvokiama dviem pagrindiniais aspektais: emocinė empatija ir pažintinė empatija (Stephan ir Finlay, 1999). Kariai turintys šią kompetencijos dalį turėtų gebėti *įsijausti* į kitos kultūros asmens jausmus ir įgyti gebėjimą *mąstyti* kaip kitos kultūros atstovas. Trečias šio komponento kriterijus- užbaigtumo poreikis, apibrėžiamas kaip motyvacija susidūrus su nauja informacija ir iškilus naujiems klausimams nedelsiant rasti sprendimą ar gauti atsakymus (Chiu, Morris, Hong ir Menon, 2000; Abbe, 2007). Pirmasis įgūdžių komponento kriterijus- interpersonaliniai santykiai, apibūdina kario (dirbančio užsienyje), gebėjimą užmegzti pokalbį, inicijuoti naują pažintį. Asmuo sugebantis bendrauti su kita kultūra turi gebėti parodyti pagarbą kitai kultūrai ir neturėti išankstinio nusistatymo (Cui ir Van Der Berg, 1991). Savęs

valdymo kriterijus apibūdinamas kaip emocijų valdymas, streso valdymas. Kuo geriau asmuo atsidūręs kitoje kultūroje suvaldys stresą, tuo mažesnė kultūrinio šoko tikimybė. Suvaldytos emocijos yra savotiškas sėkmingos integracijos garantas, nes apsaugo nuo galimai iškilsiančios agresijos svetimos kultūros atžvilgiu. Ne mažiau svarbus kriterijus tarpkultūrinių kompetencijų apibrėžime yra lankstumas. Kai kuriuose šaltiniuose jis apibūdinamas kaip gebėjimas prisitaikyti. Šios kompetencijos dalies turėjimas padeda suvokti ir prisitaikyti prie to, kad kažkieno elgesys tam tikroje kultūrinėje situacijoje turi būti vertinamas kaip normalus ir priimtinas (Lievens, Harris, Van Keer, ir Bisqueret, 2003; Arthur, Bennett, Edens, ir Bell, 2003). Apibendrinant, reikia pasakyti, kad sudarant karių tarpkultūrinės kompetencijos modelį svarbūs tiek bendrieji tiek specifiniai kultūriniai kriterijai.

Visi aukščiau išvardinti kriterijai, sudarantys tarpkultūrinės kompetencijos sąvoką, susistemintus tapo šio darbo operacionalizacijos ir tyrimo pagrindu ( žr. lentelė Nr.3). Paminėtina tai, kad sudarant tyrimo objekto operacionalizacijos modelį, kariai traktuojami kaip socialinė bendruomenė. Atsižvelgiant į kultūrinės ir socialinės bendruomenės esminius skirtumus pagrindiniai tarpkultūrinės kompetencijos kriterijai iš dalies modifikuojami ir pritaikomi konkrečiai tyrimų grupei.

### 3 Lentelė

#### Karių tarpkultūrinės kompetencijos operacionalizacijos modelis

<b>ŽINIOS</b>	<i>Žinios apie šalies geografinę padėtį bei istorinį pagrindą, gyventojų etninį susiskirstymą</i>	Turiu žinių apie šalies geografią, klimatinės sąlygas, įtakojančias vietinių gyvenimo būdą.
		Gebu analizuoti šalies istorinius įvykius ir nustatyti jų istorinės praeities bei dabartinės situacijos ryšį. Turiu suvokimą apie šią kultūrą viso pasaulio kontekste.
		Turiu žinių apie gyventojų etninį susiskirstymą, kultūrinės vertybes bei jų pragyvenimo šaltinius ir gebu šias kategorijas palyginti su įprastomis kategorijomis savo kultūroje.
	<i>Žinios apie religiją</i>	Atpažįstu religinius ritualus, esu susipažinęs



		su gyventojų religiniais įsitikinimais.
	<i>Žinios apie socialinius papročius</i>	Žinau kokios yra kitos kultūros socialinės normos ir tabu (pasisveikinimas, elgesys, apranga, vyro ir moters santykiai ir pan.).
	<i>Žinios apie individo ir visuomenės sąveikos procesus</i>	Atpažįstu kultūrinio šoko požymius ir žinau kaip jį įveikti.
<b>NUOSTATOS</b>	<i>Kultūrinių skirtumų suvokimas iš savos kultūros perspektyvos. Nepasitikėjimo kita kultūra stabdymas, stereotipų vengimas.</i>	Būdamas kitoje kultūrinėje terpėje stengiuosi bendrauti ir kalbėti pagal ten priimtinas taisykles.
		Stengiuosi nesivadovauti stereotipais, neiškeliau savos kultūros aukščiau tos, kurioje šiuo metu esu.
	<i>Atvirumas kitokioms kultūrinėms tradicijoms</i>	Nevengiu kontaktų su kitos kultūros atstovais. Stengiuosi išmokti nustatytų šalies elgesio modelių.
<b>GEBĖJIMAI/ ĮGŪDŽIAI</b>	<i>Kalbiniai įgūdžiai ir neverbalinė komunikacija</i>	Moku vietinę kalbą.
		Moku abiems susiduriančioms kultūroms bendrą komunikacijos kalbą. Esu susipažinęs su vertėjo panaudojimo principais.
		Suvokiu neverbalinės komunikacijos reikšmę kitos kultūros komunikacijos procese (mimika, gestai, laikysena).
	<i>Gebėjimas susieti šalies įstatyminę/ teisinę bazę su socialinės grupės elgesiu ir nuostatomis</i>	Esu susipažinęs su įstatymine/ teisine baze (civilinė ir islamo teisė) ir žinau kaip ji įtakoja gyventojų elgesį bei kasdieninio gyvenimo normas. Gebu palyginti savo socialinę grupę su kita socialine grupe.

<b>KULTŪRINIS SĄMONINGUMAS</b>	<i>Gebėjimas remiantis kultūrinėmis žiniomis bei daugeliu kultūrinių kriterijų kritiškai vertinti kitos kultūros žmonių elgesio išdavas, perspektyvas.</i>	Kultūrinius skirtumus suvokiu kaip savaime suprantamus.
		Kritiškai vertinu egocentrizmą ir išankstinį neigiamą nusistatymą kitos kultūros atžvilgiu.

Tarpkultūrinių kompetencijų mokymas kariuomenėje turi vykti per kompleksinį multikultūrinį ugdymą, kur būtų atsižvelgiama į visus pagrindinius tarpkultūrinės kompetencijos kriterijus (bendruosius ir specifinius). Vykdamas multikultūrinį ugdymą svarbu atsižvelgti į dalyvių jau turimą kultūrinių kompetencijų lygmenį bei ugdymui skirtą turimą laiką (Graf, 2004; Abbe, 2007). Multikultūrinis ugdymas dažnai apibūdinamas kaip pastangos paruošti žmones darbui užsienyje, kai atlikus konkrečius uždavinius asmuo grįžta į gimtąją šalį arba efektyviam darbui daugiakultūriniame kolektyve savo šalyje (Arthur, 2001; Brislin, 2000). Multikultūrinis ugdymas kiekvienai socialinei grupei turėtų būti skirtingas, atsižvelgiant į specifines būsimas užduotis bei aplinkos sąlygas, tačiau, žinoma, jis visada remsis panašiais kriterijais. Karių multikultūrinio ugdymo metodikai iš esmės tinka tie patys principai, kaip ir kitų socialinių grupių ugdymui, nors karių užduotys (darbas) dažnai labai skiriasi nuo kitų grupių uždavinių savo specifiškumu. Karinis ugdymas kaip viena iš edukologijos šakų remiasi tais pačiais pedagoginiais principais kaip ir kitos pedagogikos kryptys, todėl ir kalbant apie multikultūrinį ugdymą nepastebima išskirtinių ugdymo principų, tik kaip labai svarbus kriterijus pabrėžtinas geras priimančios šalies kultūros, istorijos bei religijos žinojimas.

### 2.3. Multikultūrinis karių ugdymas: tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo metodai

Pagrindinis karinio ugdymo uždavinys yra lavinti karių pažintinius sugebėjimus bei praktinius įgūdžius, tam kad jie karo ir krizinių situacijų metu būtų efektyviai įvykdomos užduotys. Šiuo metu krizinei situacijai gali būti prilyginama tarnyba taikos palaikymo misijose (užsienio šalyse), o esminiai pažintiniai gebėjimai ir praktiniai įgūdžiai tiesiogiai siejasi su tarpkultūrinės kompetencijos sąvoka. Būtent tarpkultūrinės kompetencijos ugdymas yra tapęs vienu iš svarbiausių multikultūrinio karinio ugdymo uždavinių. Karinė edukologija, kaip bet kuri kita pedagogikos sudėtinė dalis, remiasi visai edukologijai būdingais mokymo metodais ir būdais, todėl ruošiant karinius specialistus darbui daugiakultūrinėje terpėje taikomi įprasti mokymo metodai. Pagrindinis multikultūrinio mokymo tikslas remiasi nuostata, kad tarpkultūrinių kompetencijų galima išmokyti ir išmokti bent iki tam tikro lygmens, nes tai nėra asmens įgimta savybė, kurią jis turi arba ne (Steiger ir Zwięgart, 1999; Kisinis, 2000; Janulaitienė, 2003; Gertsen, 2000). Pažymima, kad kiekvienas NATO karys vykdamas užduotis užsienyje turi būti pasirengęs: gebėti užmegzti ryšius ir bendradarbiauti su vietine visuomene nepaisant galimo priešiško, užsienio šalies viduje sklandžiai veikti su vietine valdžia ir jėgos struktūromis bei veikti daugianacionalinio dalinio sudėtyje bendraujant su kitų tautybių kariais. Šiuolaikinis karys taip pat turi disponuoti geromis užsienio politikos žiniomis bei mokėti užsienio kalbą (Baltoji knyga, 2006; Lewis, 2006).

Atsižvelgiant į aukščiau minimas karių tarpkultūrinės kompetencijas, multikultūrinis ugdymas dalyvius gali paveikti trimis lygmenimis (Gertsen 2000):

- 1. Pažinimo lygmuo.** Dalyviams suteikiamos tokios kultūrinės žinios, kurios padeda suvokti svetimos kultūros kompleksumą; suteikiamas gebėjimas apibrėžti kultūros sąvoką ir suprasti kaip ji įtakoja žmones įvairiais gyvenimo aspektais; įgalina dalyvius nesivadovauti stereotipais ir atvirai priimti kultūrinius skirtumus.
- 2. Poveikio lygmuo.** Požiūris į kitos kultūros atstovus tampa kiek įmanoma pozityvesnis.
- 3. Elgsenos lygmuo.** Pagerinamas dalyvių gebėjimas savarankiškai koreguoti savo tarpkultūrinę komunikaciją (elgesį). Pasiekiamas gebėjimas užmegzti teigiamus santykius su kitos kultūros atstovais.

Visų paminėtų tikslų pasiekti greitai ir per trumpą laiką gali būti neįmanoma, tačiau tai yra siektinas karinio multikultūrinio ugdymo rezultatas.

Multikultūrinis ugdymas prieš karius išvykstant į misijas užsienio šalyse dažnai apsiriboja trumpo leidinio apie šalies kultūrą nagrinėjimu ir paviršutinišku užsienio kalbos mokymu, įsisavinant kelias pagrindines frazes. Kario tarpkultūrinė kompetencija apima daugybę dalykų. Jis privalo suprasti priimančiosios kultūros bruožus bei subkultūrų įtaką, turi gebėti neutraliai priimti sau neįprastus kultūrinius skirtumus. Svarbiais uždaviniais kultūrų sandūroje tampa neutralus vertybių, papročių, įsitikinimų suvokimas. Vienais svarbiausių multikultūrinio ugdymo komponentų turėtų būti mokymas įveikti kultūrinio šoko sukeltą stresą, gebėjimas sudaryti strategiją kaip nugalėti kitos kultūros baimę ir stresą, specifinės ir bendrosios kultūrinės žinios padėsiančios adaptuotis (Deal, 2003; Lewis, 2006).

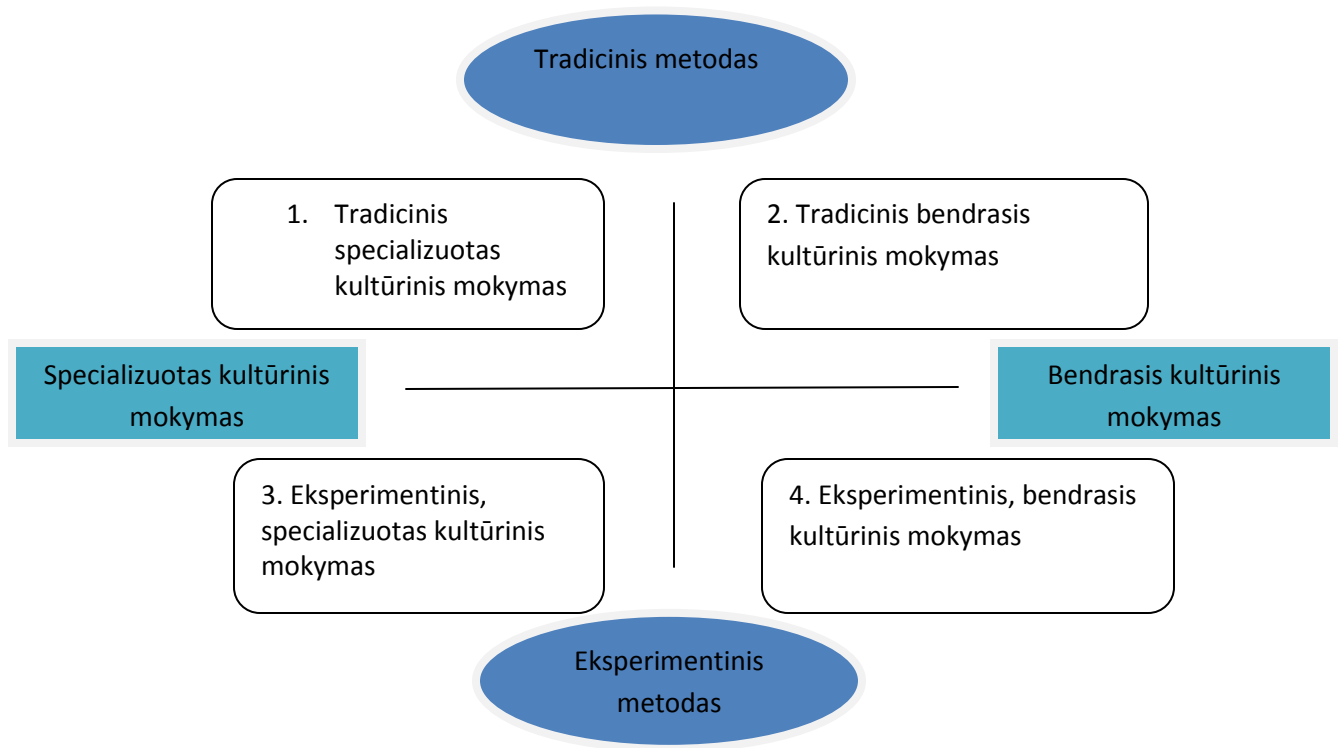
Sėkmingam tarpkultūrinių kompetencijų ugdymui pasiekti siūloma naudoti patirtinį mokymą. Šis mokymas puikiai tinka nagrinėti tarpkultūrines situacijas ir spręsti problemas. Simuliuojant realias tarpkultūrines sąveikas galima patobulinti gebėjimus, pritaikyti jau turimas žinias. Pagrindinis patirtinio mokymo tikslas padėti mokymo dalyviams tarpusavyje pasikeisti tarpkultūriniais įgūdžiais, įgauti derybų įgūdžių, kurie reikalingi darbui užsienyje. Simuliacija arba vaidmenų žaidimo metodas labai naudingas lavinant karių tarpkultūrinės kompetencijas, nes kultūra kaip labai įvairialypis subjektas iškelia labai daug naujų klausimų. Į įvairius kultūrinio pobūdžio klausimus atsakyti ir įgauti tam tikrų tarpkultūrinių įgūdžių galima simuliacijos metu įsijaučiant į kitos kultūros atstovo vaidmenį (Mažeikienė ir Virgailaitė- Mečkauskaitė, 2007; Mills ir Smith, 2004; Abbe, 2007; Christensen, 2007).

Išskiriamos dvi tarpkultūrinio ugdymo metodų dimensijos:

1) patirtinis mokymasis, kitaip dar vadinamas eksperimentiniu (dažniausiai tai vaidmenų žaidimai, simuliacija, filmų analizė);

2) formalių kultūrinių žinių mokymasis. Tai tradicinis mokymas, besiremiantis vienos krypties komunikacija *lektorius- klausytojas* (įskaitant vietovės į kurią vykstama studiją) (Poon, 2000; Gertsen, 2000).

Multikultūrinis karių ugdymas gali būti skirstomas į dvi pagrindines sritis: **bendrasis ir specializuotas kultūrinis mokymas**. Bendrasis mokymas apibrėžia bendrąją kultūros sąvoką, o specializuotas kultūrinis mokymas yra susijęs su tam tikru kultūriniu regionu, kuriame vyks kultūrinė sandūra. Gertsen (2000) jungdamas abu šiuos ugdymo modelius, pateikia keturis galimus tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tipus.



4 Pav. Karių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tipai.

1. **Tradicinis specializuotas kultūrinis mokymas.** Dalyviai informuojami apie tam tikro regiono geografiją, klimatą; ekonominę, politinę bei socialinę struktūrą (į šias sąvokas įeina hierarchinė sistema, socialinės klasės, statuso reikšmė, galios dimensija ir pan.); darbo santykiai; socialiniai vaidmenys šeimoje bei darbo vietoje; laiko ir erdvės suvokimas; neverbalinė komunikacija; religija, ritualai, dvasinės vertybės; svarbiausios socialinės normos ir tabu (kariniame tarpkultūriniame ugdyme tai dažnai apima vyro ir moters santykius arabiškose šalyse); praktinės konkretaus regiono gyventojų problemos (švietimas, medicina, įsidarbinimo galimybės ir pan.).
2. **Tradicinis bendrasis kultūrinis mokymas.** Pagrindinis tokio mokymo tikslas suteikti dalyviams supratimą apie kultūros koncepciją, kokios problemos iškyla kultūrų sandūroje. Dažniausiai toks mokymas vyksta paskaitų metodu. Skaitomos antropologinės, psichologinės ir tarpkultūrinio bendradarbiavimo paskaitos.
3. **Eksperimentinis, specializuotas kultūrinis mokymas.** Šis mokymas susideda iš įvairių simuliacijų, vaidmenų žaidimų, kurie padeda dalyviams įgauti daugiau tarpkultūrinių kompetencijų tam tikroje kultūroje.
4. **Eksperimentinis, bendrasis kultūrinis mokymas.** Tai yra simuliacijos ir vaidmenų žaidimai nesusiję su kuria nors konkrečia kultūra.

Taikant multikultūrinį mokymą kariuomenėje tam tikromis proporcijomis naudojami visi aukščiau paminėti tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo tipai. Nuolat vykstant diskusijai dėl vieno ar kito metodo tinkamumo, trūksta pateikiamų efektyvių konkrečių tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo gairių, kuriomis remiantis toks ugdymas gali būti sėkmingai vykdomas.

### 3. TARPKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO KARINIAME MULTIKULTŪRINIAME MOKYME EMPIRINIAI ASPEKTAI

#### 3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Analizuojant ir apibendrinant dažniausiai pateikiamus karių tarpkultūrinės kompetencijos modelius išskiriami keli esminiai gebėjimai, kurie tapo kariuomenės multikultūrinio ugdymo koncepcija. Bendrąja prasme tai gebėjimas analizuoti lyginant kitą kultūrą su savąja, kultūrų skirtumų kaip natūralaus ir savaimė suprantamo dalyko suvokimas, gebėjimas suvokti istorinių aspektų įtaką šiandieniniam kitos kultūros atstovų gyvenimo būdui, elgesiui. Šio tyrimo karių tarpkultūrinės kompetencijos modelio operacionalizacijos pagrindu tapo Byram (2000), Müller ir Gelbrich (2004) tarpkultūrinės kompetencijos modeliai, bei amerikiečių karinio mokslinio tyrimų instituto atstovo Abbe (2007) karių tarpkultūrinės kompetencijos modelis.

Apibendrinant aprašytus (žr. skyrius 2.2.) karių tarpkultūrinės kompetencijos tyrimo modelius svarbu atsižvelgti į tai, kad kompetencijų ugdymą įtakoja labai įvairūs išoriniai veiksniai. Itin svarbus yra mokymo dalyvių jau turimas tarpkultūrinių kompetencijų lygmuo. Dalyviams disponuojantiems menkomis kultūrinėmis žiniomis gali būti sunku suvokti kultūros kaip reiškinio sąvoką bei įgyti kultūrinį sąmoningumą, kuris Abbe (2007) modelyje pateikiamas kaip visų tarpkultūrinių žinių tolimesnio mokymosi pagrindas.

Atliekant šio tyrimo interviu protokolų analizę buvo išskirti keturi tarpkultūrinės kompetencijos lygmenys pagal Byram (2004) tarpkultūrinės kompetencijos raiškos lygius (žr. Priedas Nr. 1). Pirmasis lygis: **nulinis**, antrasis- **elementarusis** lygis, trečiasis- **vidutinis** bei ketvirtasis – **pažangus**. Karių kompetencijų raiška analizuojama atsižvelgiant į tai kokiame lygmenyje jos buvo prieš išvykstant į misiją (jau sudalyvavus multikultūriniam mokyme), nes misijos pabaigoje kompetencijos galėjo pasikeisti. Pagal sudarytą karių tarpkultūrinių kompetencijų operacionalizacijos modelį šiems lygmenims aprašyti naudojami bruožai šiek tiek modifikuoti ir pritaikyti karių socialinei grupei ir jų vykdomų užduočių (darbo) specifikai (žr. 6 lentelė).

## Tarpkultūrinės kompetencijos lygius apibūdinantys bruožai.

<i>Nulinis (iki – tarpkultūrinės kompetencijos) lygis</i>	Karys neturi pakankamai tarpkultūrinių žinių ir gebėjimų.
	Karys nėra linkęs bendrauti su kitų kultūrų atstovais ir priimti joms įprasto bendravimo modelio.
	Karys vadovaujasi stereotipais, nėra atviras kitoms kultūrinėms tradicijoms.
	Neturi bendros komunikacijos kalbos įgūdžių, nesuvokia neverbalinės komunikacijos reikšmės.
	Nesugeba įvertinti tarpkultūrinių situacijų.
	Nėra susipažinęs su kultūrinio šoko sąvoka bei nežino kaip elgtis tokiomis aplinkybėmis.
<i>Elementarusis lygis</i>	Karys linkęs prisitaikyti prie naujų kultūrinių situacijų, tačiau turi mažai žinių ir gebėjimų, kurie padėtų įvertinti tarpkultūrinės situacijas.
	Nori bendrauti su kitų kultūrų atstovais, mokosi jų bendravimo modelių.
	Karys nesivadovauja stereotipais, yra tolerantiškas kitos kultūros papročiams ir tradicijoms, tačiau jomis vis dar stebisi ir nesupranta.
	Disponuoja menkomis verbalinės ir neverbalinės komunikacijos žiniomis.
<i>Vidutinis lygis</i>	Karys turi pakankamai tarpkultūrinių žinių ir gebėjimų tarpkultūrinėms situacijoms įvertinti.
	Karys suvokia ir neutraliai vertina kultūrinius skirtumus, kitokius papročius ir tradicijas.
	Remdamasis patirtimi sugeba analizuoti ir daryti išvadas.
	Adekvačiai (emocine prasme) reaguoja į tarpkultūrinės situacijas.
	Susikalba bendra komunikacijos kalba ir žino pagrindinius neverbalinės komunikacijos signalus bei jų reikšmę.
<i>Pažangusis lygis</i>	Remdamasis savo turimomis žiniomis, įgūdžiais ir patirtimi yra gerai pasiruošęs reaguoti į tarpkultūrinės situacijas.
	Kritiškai žvelgia į kitą kultūrą (iš savo kultūros perspektyvos ir atvirkščiai) bei geba vertinti kitos kultūrinės grupės papročius, tradicijas, vertybes, elgesį.

	Karys geba pažvelgti iš kitos kultūros pozicijų ir išvengti konflikto. Natūraliai priima tai, kad įvairius dalykus žmonės vertina skirtingai.
	Turėdamas gerų žinių apie socialines normas ir tabu gali nuspėti galimas konfliktines situacijas ir jų išvengti.
	Tarpininkaujant derybose geba priimti abiemis konfliktuojančioms pusėms priimtina sprendimą.

Tarpkultūrinių kompetencijų matavimo instrumentu šiame tyrime pasirinktas **kokybinis** metodas- **atviro tipo interviu**. Interviu pavyzdys pateikiamas Priede nr.1. Tokio tipo interviu siekta nustatyti karių tarpkultūrinių kompetencijų lygmenį, pasiektą multikultūrinio ugdymo metu prieš išvykstant į taikos palaikymo misijas užsienyje bei atskleisti šio ugdymo spragas. Pokalbiai buvo fiksuojami diktofonu. Interviu metodu surinkti duomenys buvo analizuojami pagal kokybinės turinio analizės metodą. Turinio analizės metu išskiriamos pagrindinės kategorijos, kurios vėliau skaidomos į subkategorijas. Išskirtos kategorijos grindžiamos respondentų teiginiais. Karių tarpkultūrinės kompetencijos žemėlapis pateikiamas Priede Nr. 4. Tyrimo metu apklausti 7 kariai (iš įvairių Lietuvos karinių padalinių), dalyvavusių taikos palaikymo misijose Afganistane, Irake, Kosove per paskutinius trejus metus. Respondentai atrinkti pagal netikimybinį, tikslinį tiriamųjų grupės pasirinkimo būdą. Tyrimo imčiai sudaryti pasirinktas vienas iš 16 Patton (1990) pateikiamų būdų- tipinių atvejų atranka.<sup>2</sup> Respondentų skaičius nebuvo nustatytas iš anksto prieš atliekant tyrimą. Buvo naudojamas informacijos prisotinimo principas, kai gaunama informacija pradėjo iš esmės kartotis, duomenų rinkimas buvo baigtas. Tyrimas atliktas 2009 m. balandžio- gegužės mėnesiais. Interviu vidutinė trukmė 150 min. Pokalbių protokolų apimtis perrašius raštu- 26 psl.

Tyrimo interviu klausimyną sudarė trys pagrindiniai blokai: instrukcinis- motyvacinis, demografinis ir diagnostinis. Demografinį bloką sudarė 3 klausimai apie lytį, amžių ir tarnybos vietą. Tyrimo eigoje klausimo apie tarnybos vietą atsisakyta, nes šis kriterijus niekaip neįtakoja respondentų tarpkultūrinių kompetencijų lygmens. Tarpkultūrinės kompetencijos diagnostinį bloką sudarė 20 atvirų klausimų. Diagnostinis blokas susidarė iš 4 pagrindinių tarpkultūrinės kompetencijos struktūrinių elementų pagal Byram ir Zarate (1997) tarpkultūrinių kompetencijų modelį: žinios, nuostatos, gebėjimai/ įgūdžiai, kultūrinis sąmoningumas.

<sup>2</sup> Imtį sudaro tipiniai atvejai, t.y. atvejai, kurie laikomi normaliais, „vidutiniškais“ tyrėją dominančioje grupėje. Būdas dažniausiai taikomas iliustravimo tikslais (Rupšienė, 2007).



Respondentų **žinių** vertinimo klausimais siekta išsiaiškinti kokių bendrųjų ir specialiųjų žinių apie šalį bei jos kultūrą jie gavo multikultūrinio ugdymo metu. Ši kompetencijos dimensija apima ne tik žinias apie istorinį- kultūrinį pagrindą, individo ir visuomenės sąveikos procesus, bet ir apie religiją, socialinius kultūrinės grupės papročius:

- ✓ Su kokia kultūra / kultūromis susidūrėte tarnaudamas užsienyje? Ką žinojote apie šios kultūros istorinę praeitį? Apie šalies, kurioje tarnavote geografinę padėtį, gyventojus? Ką žinojote apie šios kultūros atstovų priklausymą vienai ar kitai religijai? Ar žinojote kaip pradėti bendrauti su šios kultūros atstovais? Kaip sveikintis, apie ką kalbėti ir pan.? Kokių naujų žinių apie šalį, jos žmones įgijote tarnybos metu? Kokių žinių prieš atvykdamas į tarnybą užsienyje turėjote apie tos šalies įstatyminę, teisinę bazę?

Respondentų **nuostatų** vertinimo klausimai sudaryti siekiant išsiaiškinti etnocentrizmo, tolerancijos lygį, kritišką požiūrį į stereotipus kitų kultūrų atžvilgiu bei atvirumą kitokioms kultūrinėms tradicijoms:

- ✓ Kaip Jums sekėsi bendrauti su kita kultūra? Ar iškilo problemų dėl bendravimo? Kokia buvo Jūsų išankstinė nuostata šios kultūros atžvilgiu prieš atvykstant? Ar ji pasikeitė pasibaigus tarnybos laikotarpiui užsienyje? Palyginkite šią kultūrą su savo kultūra.

**Gebėjimų ir įgūdžių** bloko klausimai skirti įvertinti karių gebėjimą panaudoti verbalinę ir neverbalinę komunikaciją gilesniam kultūros pažinimui, taip pat gebėjimą analizuoti ir įvertinti šalies teisinio reglamento bei įstatyminės bazės poveikių gyventojų elgesiui bei mąstymo būdai:

- ✓ Ar mokėjote vietinę kalbą? Ar mokėjote abiemis kultūros ( savo ir priimančiajai kultūrai) bendrą kalbą? Kaip Jums sekėsi komunikuoti? Ar pastebėjote Jums jau žinomų ar naujų gestų bei mimikų, kuriuos kalbėdami naudojo pašnekovai? Ar tai padėjo suprasti pašnekovą? Kaip gyventojai laikėsi teisinių ir įstatyminių taisyklių?

Respondentų **kultūrinio sąmoningumo** bloko klausimai sudaryti siekiant įvertinti karių gebėjimą remiantis kultūrinėmis žiniomis vertinti kitos (bei savo) kultūros žmonių elgesio išdavas bei perspektyvas; gebėjimas reflektuoti apie įgytas tarpkultūrines žinias:

- ✓ Ar pritariate teiginiui, kad ši kultūra labai skiriasi nuo mūsų Jūsiškės? Kaip Jūs vertinate šią kultūrą? Jos elgesį, mąstymą? Apibendrinkite savo nusiteikimą šios kultūros atžvilgiu prieš atvykstant ir pasibaigus taikos palaikymo misijai.

Atliekant tyrimą pastebėta, kad atviro tipo interviu leidžia atskleisti respondento pastebėjimus, išgirsti jo padarytas išvadas. Tai įgalina tyrėją nustatyti specifinius veiksnius turinčius įtaką tyrimo rezultatams. Tyrimo rezultatų apibendrinimui naudojant kokybinį metodą išryškėjo kokybinio metodo privalumai tiriant būtent tarpkultūrines kompetencijas.

### 3.2. Kokybinio tyrimo metodo pasirinkimo priežastys

Socialiniuose moksluose tiek kokybiniai tiek ir kiekybiniai tyrimai egzistuoja kaip dvi dominuojančios tyrimų paradigmos. Kiekybiniame tyrime pagrindu tampa apčiuopiamai suskaičiuojami rezultatai, kurie patvirtina iškeltą hipotezę. Kokybinis tyrimas patiekia rezultatus gautus iš stebėjimų ar apklausų, kuriomis grindžiama hipotezė arba patvirtinamos ankstesnės kiekybinės studijos ta pačia tema (Green, 2008; Smith, 2008). Mokslinėje literatūroje dažnai kyla diskusija apie kokybinio tyrimo objektyvumą. Kokybinio tyrimo metodika kartais abejojama dėl aiškaus tyrėjo ir tiriamojo asmeniškio santykio. Teigiama, kad vienaip ar kitaip tyrėjo patirtis, žinios ir gebėjimai įtakoja tyrimą, nes jis pats jame dalyvauja. Kita mokslininkų pozicija byloja, kad tyrėjas nesikiša į tyrimą, o analizuoja jį tokį koks jis yra: įtakotas tam tikros socialinės aplinkos, tam tikrų individų (Johnson ir Waterfield, 2004; Kardelis, 2007; Mažeikienė, 2000). Nepaisant to pastaruoju metu kokybiniais tyrimais vis labiau pasitikima. Nors kiekybinis tyrimas pateikia statistiškai apskaičiuotus duomenis dažnai lieka daug neatsakytų klausimų ir dažniausiai į tuos klausimus atsakyti gali kokybinio tyrimo duomenys (Green, 2008).

Kokybinių tyrimų rezultatai gali būti lygiai taip pat patikrinami kaip ir kiekybinio tyrimo. Vidinio ir išorinio tyrimo pagrįstumo padidinimui egzistuoja kontrolės procesas. Kokybiniai validumo patikrinimo metodai yra: trianguliacija<sup>3</sup>, tyrimo dalyvių patikrinimas, duomenų šaltinio reprezentatyvumo patikrinimas, išskirtinių atvejų naudojimas, konkurencingų tyrimų įvertinimas ir apžvalga, neigiamų rezultatų paieška ir publikavimas, leidimas atlikti rezultato patikrinimo darbą

---

<sup>3</sup> Trianguliacija - tai tyrimo būdas, analizuojantis reiškinių iš kelių pozicijų. Bet koks vieno metodo taikymas socialiniuose tyrimuose yra vienpusis, ne viską apimantis. Todėl norint nuodugniau ir plačiau suvokti tiriamąjį reiškinį, pravartu taikyti kelis tyrimo metodus (Kardelis K., 2007, p. 257).

(atlikti savotišką auditą) (Onwuegbuzie ir Leech, 2005; Creswell, 1998). Kokybinio tyrimo duomenų surinkimo mechanizmas ir duomenų analizė turi būti aiški ir lengvai atsekama bei patikrinama kitų tyrinėtojų. Surinkus šiam tyrimui naudojamus duomenis ir parengus protokolus kiekvienam respondentui buvo pateiktas jo interviu su prašymu perskaityti dar kartą savo mintis ir pateikti korekcijas jei kažkas jų manymu užprotokoluota netiksliai. Tyrimo patikimumą taip pat buvo siekiama sustiprinti trianguliacijos būdu.

Šiame darbe kokybinio tyrimo pasirinkimą lėmė keli pagrindiniai faktoriai. Pirmasis jų tai teiginys, kad kokybinis tyrimas nuo kiekybinio iš esmės skiriasi ir tuo, jog suteikia plačias rezultatų aprašymo galimybes. Dažniausiai naudojami metodai pateikiantys daugiau detalių apie individą, socialinę grupę ar konkrečią programą. Todėl atviras interviu pasirinktas kaip tinkamiausias metodas šiam tyrimui. Šiuo tyrimu nesiekama pateikti statistinių duomenų, bendrų visai karių populiacijai, tačiau norima atskleisti karių tarpkultūrinio ugdymo spragas ir pateikti galimas metodines rekomendacijas, todėl kokybiniam tyrimui buvo teikiamas prioritetas. Plačiausiai žinomi metodai duomenų surinkimui ir aprašymui kokybiniame tyrime yra: stebėjimas, interviu, atvejo analizė, etnografinis tyrimas, veiksmo (veiklos) tyrimas, metodas pagrįstas istorinių duomenų analize.

Tyrimo metodo pasirinkimą lėmė ir tai, kad kokybinis metodas leidžia atskleisti žmogaus elgesio sudėtingumą, jis įgalina tyrinėti socialinę realybę, kurią įtakoja kiekvienas individas. Tokia socialinė realybė turi būti labiau interpretuojama, o ne tiriama. Tyrimo rezultatų supratimas negali būti atskirtas nuo konteksto (Johnson ir Waterfield, 2004). Kokybinio tyrimo metodologija yra lankstesnė, o tiriant tokią dinamišką sritį kaip tarpkultūrinės kompetencijos būtina gebėti keisti tyrimo kryptį, pagal situaciją. Šiame tyrime buvo naudojamas pusiau struktūrizuotas interviu, kuris leido užduoti papildomų klausimų respondentui, tam kad būtų surenkama daugiau naujos tyrimui naudingos informacijos, ir kad būtų geriau suvokiamas respondentų išreikštų minčių kontekstas.

Labai svarbūs metodo pasirinkime buvo pagrindiniai kokybinio tyrimo privalumai: atvirumas, galimybė pažinti reiškinius, kurie buvo mažai nagrinėti ir generuoti naujas idėjas bei nuostata vengti išankstinio nusistatymo (nes tyrėjas kaip savotiškas kokybinio tyrimo instrumentas negali turėti išankstinių nuostatų tiriamuoju klausimu). Kokybinio tyrimo duomenys surenkami žodžiu įgalina labiau įsigilinti į individo požiūrį, todėl kaip pagrindinis tyrimo metodu buvo pasirinktas atviro tipo **interview**. Viena iš interviu pasirinkimo priežasčių buvo prielaida, kad respondentų pateikta informacija bus labai skirtinga (respondentai atpasakoja savo asmenines tarpkultūrinės patirtis, kurias tiesiogiai įtakojo jų asmenybė, charakterio bruožai ir pan.), todėl

patikrinti ją, pavyzdžiui, kiekybiniu metodu būtų pakankamai sudėtinga. Interviu metodas leidžia išsiaiškinti karių nuomonę apie tarpkultūrinę kompetenciją ir jos ugdymą kariniame mokyme. Respondentams suteikiama galimybė išreikšti savo nuomonę apie patirtį tarpkultūrinėse situacijose, o tai leidžia aiškiai įvertinti jų tarpkultūrinės kompetencijos lygį.

Atviro tipo interviu numato laisvai formuluojamus atsakymus, kur neribojamas nei turinys nei forma, nors klausimai ir visa procedūra numatoma iš anksto (Kardelis, 2007). Kai kurie klausimai buvo koreguojami interviu metu, jei respondentas jų nesuprasdavo ar suprasdavo neteisingai. Tokia galimybė patikslinti klausimą traktuojama kaip vienas pagrindinių interviu privalumų, nes nelieka neatsakytų klausimų. Atliekant darbo tyrimą buvo siekiama pasinaudoti ir kitais interviu metodo pranašumais: galimybe atsižvelgti į neverbalinę kūno kalbą bei neverbalinius atsakymus, galimybe surinkti gilesnę informaciją.

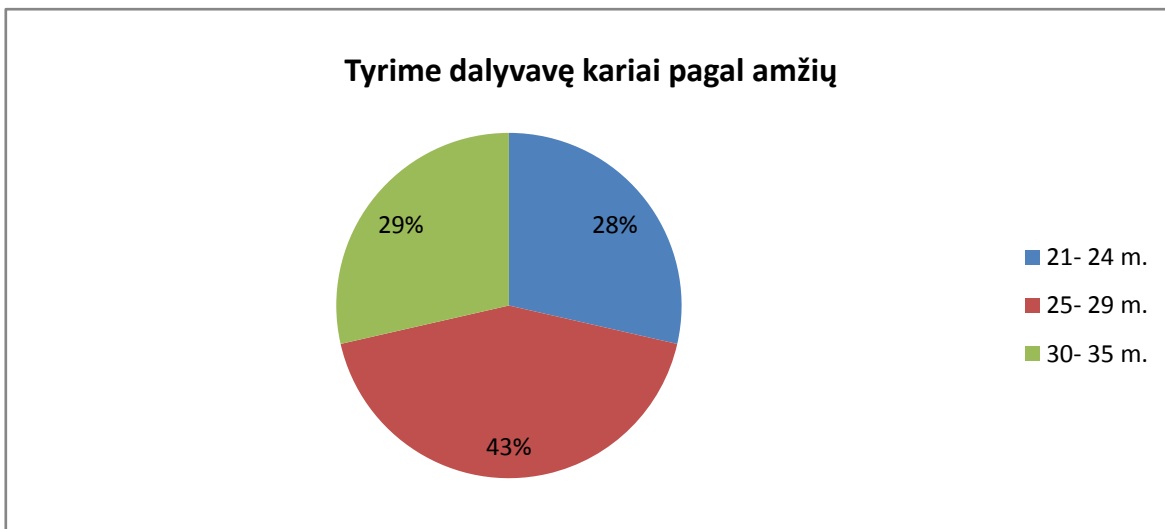
Interviu metu klausimynas šiek tiek keitėsi ir galutinė tyrimo klausimyno forma, gauta apklausus visus respondentus pateikiama darbo Priede Nr. 4.

## **4. KARIŲ TARPKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ TYRIMO REZULTATAI**

### **4.1. Tyrime dalyvavusių respondentų demografinės charakteristikos**

Tyrime dalyvavo septyni kariai iš įvairių Lietuvos kariuomenės padalinių, dalyvavusių taikos palaikymo misijoje arabiškos kultūros šalyje (Afganistanas, Irakas, Kosovas). Tyrimo metu buvo apklausti šeši vyrai ir viena moteris. Mažas moterų respondenčių skaičius tiesiogiai įtakotas bendro moterų tarnaujančių kariuomenėje skaičiaus: šiuo metu moterys sudaro apie 10 % visų tarnaujančių karių. Dar gerokai mažesnis moterų skaičius išvyksta į taikos palaikymo misijas. Remiantis šiais skaičiais galima teigti, kad šis tyrimas labiau atskleidžia vyrų karių turimų tarpkultūrinių kompetencijų lygį.

Tyrimo respondentų amžiaus vidurkis 27 metai, tyrime dalyvavo kariai nuo 21 iki 35 metų. Pagal amžių kariai suskirstyti į tris apylyges grupes (žr. 5 Pav.). Nors pradinėje tyrimo klausimyno formoje buvo skiltis apie tarnybos vietą, tačiau vėliau jos atsisakyta, nes visi apklausti kariai išgyveno kultūrinę sandūrą tarnybos metu Afganistane, Irake ar Kosove, o Lietuvoje jų tarnybos vieta jokios įtakos tyrimui neturi.



**5 Pav.** Tyrimė dalyvavę kariai pagal amžių

#### 4.2. Žinios- karių tarpkultūrinės kompetencijos komponentas. Analizė.

Žinios yra vienas iš keturių pagrindinių komponentų sudarančių karių tarpkultūrinę kompetenciją. Analizuojant žinių komponentą, svarbu atrasti ryšį tarp individo ir visuomenės. Aprašyti kaip asmuo suvokia visuomenės sukurtas vertybes, kasdienines socialines normas bei sudėtingesnius psichosocialinius procesus.

Analizuojant tyrimo duomenis žinios suskirstytos į septynis pagrindinius struktūrinius komponentus: žinios apie šalies geografinę padėtį, šalies istorinį pagrindą, gyventojų etninę sudėtį, gyventojų religiją, socialinius papročius, individo ir visuomenės sąveikos procesus.



**6 Pav.** Žinių komponento struktūra.

Šioje dalyje aprašomos respondentų žinios, kurias jie jau turėjo prieš atvykdami į taikos palaikymo misiją, tačiau jau sudalyvavę multikultūriniame mokyme.

7 Lentelė

**Karių žinių apie šalies geografinę padėtį ir klimatinės sąlygas lygiai**

<b>0 lygis</b>	<b>Elementarus</b>	<b>Vidutinis</b>	<b>Pažangus</b>
<b>Neturi žinių</b> apie šalies geografinę padėtį, klimatinės sąlygas.	Turi <b>ribotų žinių</b> apie šalies geografinę padėtį, klimatinės sąlygas, tačiau nesuvokia kokią įtaką tai gali turėti tarpkultūriniam bendravimui.	Žino <b>tikslius faktus</b> apie šalies geografinę padėtį, klimatinės sąlygas, tačiau sunkiai jas pritaiko analizuojant tarpkultūrinės situacijas.	Žino <b>tikslius faktus ir geba analizuoti tarpkultūrinės situacijas</b> pritaikant turimas žinias.

Analizuojant karių žinių komponentą apie šalies, kurioje vyko kultūrinė sandūra geografinę padėtį. Iki tarpkultūrinės kompetencijos lygmenyje esantys respondentai **negali įvardinti** šalies tikslios geografinės padėties, **nežino** kokiomis kaimyninės šalys išsidėsčiusios aplinkui. **Neturi žinių** apie šalies klimatinės sąlygas.

*„Na, kad Afganistanas yra rytuose tai tiksliai visada žinojau, bet nelabai žinojau su kokiom šalim sienas turi. Dėl klimato tai ten tik tiek , kad vasarą būna labai karšta, daug smėlio, o žiemą labai šalta“ (9 i.p.)/ „ Aišku žinojau, kad Artimuosiuose Rytuose, kad ten yra labai dideli kalnai“ (5 i.p.).“Na, šiaip pati šalis, žinojau, kad ribojasi su Serbija“(11 i.p.).<sup>4</sup>*

Elementariame žinių lygmenyje esantys kariai pateikė **padrikas žinias**, kartais **abejodami** dėl jų teisingumo ar tikslumo.

*“ Na, šiaip pati šalis, žinojau, kad ribojasi su Serbija“(11 i.p.)/ „Apie geografinę padėtį, tai kad artimuosiuose rytuose įsikūrusi yra...“ (16 i.p).*

Analizuojant karių žinias apie šalies geografinę padėtį vidutiniame lygmenyje, paaiškėjo, kad tik labai maža dalis respondentų geba tiksliai įvardinti **tikslius faktus**. Tačiau ir žinodami, pvz., artimiausius kaimynus, nesieja jų su atitinkamais įvykiais (kultūrų tarpusavio bendravimu).

<sup>4</sup> PASTABA: respondentų kalba netaisyta ir nebūtinai sutampa su darbo autorės nuomone.

„ Na, geografinė padėtis... Artimieji rytai, kaimynai- Pakistanas, Iranas, rodos Tadžikistanas ir dar kažkas “ (1 i.p.).

Kalbant apie pažangų žinių lygį atitinkančius karius reikia paminėti, kad tik vienas respondentas turi **labai gerų geografinių** žinių, ir **mėgina jas analizuoti** jų įtaką tarpkultūrinėms situacijoms išskylančios šalies viduje.

„Hm... Afganistanas- Azija, visų pirma, artimieji/ viduriniai rytai. Kaimyninės šalys- Iranas, Pakistanas, Turkmenistanas, Uzbekistanas, Tadžikistanas. Šiaip su Iranu ir Pakistanu, yra tokia problema, kad teroristinės grupuotės veikiančios Afganistane dažnai yra globojamos, slepiamos tų valstybių. Todėl dažnai neįmanoma tų grupuočių narių susekti, nes jie turi didelį palaikymą iš tų kaimynų. Jei kalbėt apie klimata, tai ten vasarą labai karšta, žiemą šalta. Kalnuota labai vietovė. Ir dar visur beveik stepės... Na, nėra beveik derlingos žemės, tai kartais žmonės visai nenuima jokio derliaus ir tada tiesiogiai suprastėja kriminalinė situacija, va...Galbūt tiek galėčiau pasakyti.“ (19 i.p.).

## 8 Lentelė

### Žinios apie šalies istorinį pagrindą

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
<p><b>Neturi žinių</b> apie šalies istorinę praeitį.</p> <p><b>Nesuvokia</b> kaip istoriniai įvykiai įtakoja dabartinių gyventojų gyvenimo sąlygas bei mąstymo būdą.</p>	<p><b>Žinios</b> apie šalies istorinę praeitį <b>netikslios</b>.</p>	<p><b>Įvardina pagrindinius</b> šalies istorinius <b>faktus</b>, tačiau sunkiai jas pritaiko analizuojant tarpkultūrinės situacijas.</p>	<p>Žino <b>tikslius istorinius faktus ir geba analizuoti tarpkultūrinės situacijas</b> pritaikant turimas žinias. Suvokia kultūrą viso pasaulio kontekste.</p>

Analizuojant interviu duomenis nuliniame lygmenyje nustatyta, kad dauguma respondentų **negeba įvardinti** tikslų istorinių datų iš šalies, kurioje tarnavo istorijos. Paaiškėjo, kad istorinių žinių kariai kartais net neakcentuoja kaip galinčių turėti svarbą tarpkultūriniam bendravimui ir kultūrų pažinimui.

„Šiek tiek žinojau, be abejo šiek tiek pasidomėjau, be abejo buvau konsultuotas. Galbūt aš nesu super- žinovas tų papročių ir viso kito ten daug subtilybių, reikia būti specialistu, kad žinotum iš tikrųjų viską ir nepadarytum jokių klaidų. Bendrai, bendrai taip, žinojau. Ir apie kultūrą ir apie istoriją ir apie religiją“ (1 i.p.)/ „Prieš išvykstant i misiją Afganistane buvo pravesta nemažai paskaitų apie jų kultūra, papročius, gyvenimo būdą. Žinojau tiek kiek man reikėjo

žinoti. Nu, dabar jau tikrai nepasakysiu kokie ten mūšiai buvo ir panašiai“ (9.i.p.)/ Žinojau nemažai, nes per CIMIC kursą man pasistengė vadai netgi duoti baigiamąjį darbą, referatą rašyti iš to.... Jo, pasiskaitęs istoriškai galima sakyti buvau apsišvietęs.“ (11 i.p.)/ Istorijos kažkiek pradmenis žinojau, bet taip detalai nepasakyčiau. Tiesiog pagrindinė istorija, kurios tarnybos metu man reikėjo“ (16 i.p.).

Elementarųjų istorinių žinių lygmenį atitinkantys kariai vardino **padrikus netikslus faktus** apie istoriją. Kartais legendiniai duomenys traktuojami kaip istoriniai faktai.

„ Aš tai žinojau, kad pirminė istorija, kad Adomas ir Ieva ten buvo, yra ir tas medis. Kad ten buvo civilizacija labai stipriai išvystyta. Ten buvo jau tais laikais bankai ir paskolos, čia Babilone tam pačiam. Tai mes ten nevažiuom, bet pasakojo ir rodė. Iš istorijos grynai čia kas man buvo įdomu. O daugiau iš Irako istorijos lyg ir nieko, labai ta religija ten yra svarbi. Ten karas vyksta tarpusavy, kovoja šeimos. Ir tas yra, kad jie ten pasiskirstė“ (5 i.p.).

Skaitant ir analizuojant interviu duomenis neaptikta respondentų, kurių žinių lygis galėtų būti priskiriamas vidutiniam, tačiau nustatyta aukštesnį pažangųjų lygį atitinkančių atsakymų. Kariai **žino tikslus faktus ir** savo kalboje **analizuoja** kaip istorija paveikė žmonių gyvenimą šiandiena, aktualijas, bendrus kultūrinius bruožus.

„Na iki pirmojo Afganistano karo ji buvo feodalinė valstybė galima sakyti. Buvo susiformavęs turtingųjų sluoksnis, kurie ir valdė šalį iš principo. Ir sostinė buvo tapusi pakankamai gražiu miestu, apstatytu, kultūra vystėsi ten. Tačiau laikui bėgant kariškiai Rusijoje (tuometinėje sovietų sąjungoje) pamatę sumanė ir savo šalyje jį įvesti. Taigi, susikūrė komunistų partija Afganistane ir jei neišsiplečiant greitai prasidėjo sovietų invazija į šalį. Kas tuo metu atsitiko... Reiškia, visos kultūros užuomazgos buvo iš principo sunaikintos... Ta, pavadinkim tuometinė inteligentija emigravo, pabėgo. O šalyje atsirado grupuotė, pasiryžusi apginti šalį nuo komunistų ir tai buvo talibai. Ir kaip visi žino talibai-tapo teroristinė grupuotė, kuri engė savo pačių žmones... todėl vėliau įvyko dar viena invazija į Afganistaną, tam, kad būtų sunaikinti talibai... Ir taip sakykim „išlaisvinti“ žmonės. Na, ir aišku, ten viskas per tiek kovų ir karų sugriauta, žmonės gal nelabai išvis save suvokia kaip tautą...Ir nuolat kovoja tarpusavyje, jau patys kartais nebesupranta dėl ko...(19 i.p.). „Taip, na, aš žinau, kad afganistaniečiai kovojo su mongolais, ir to padarinys yra dabar Afganistano etninių grupių įvairovę papildantys chazarai, kurie yra mongolų palikuonys. Jie iki šiol vieni kitų nemėgsta, nuolat kariauja. Ir ta neapykanta yra tiesiog istoriškai susiklostęs faktas, perduodamas iš kartos į kartą. Pirma afganiškoji Duranių valstybė buvo įkurta 1747 metais, ją įkūrė karalius Achmed Šachas Duranis. Kas čia dar... Galiu pasakyti, kad buvo trys Britų karai, paskutinis jų 1919. Na, o po 50 metų prasideda sovietų kovos su talibais, kurios ir paliko labai didelį antspaudą afganų pasąmonėje. Jie nuolat buvo priversti ginti savo šalį, kariauti ir kiekvienas įžengęs į jų teritoriją atrodo kaip priešas“ (23 i.p.).



## Karių žinių apie šalies gyventojų etninę sudėtį lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
<p><b>Negali įvardinti</b> gyventojų etninės sudėties grupių.</p> <p><b>Nesusipažinęs</b> su pagrindinėmis kultūrinėmis vertybėmis.</p>	<p><b>Dalinai</b> įvardina gyventojų etnines grupes. Žinios apie kultūrinės vertybes -menkos.</p>	<p><b>Išsamiai</b> apibūdina kiekvieną etninę grupę, bet <b>nevisiškai</b> suvokia etninių skirtumų įtaką kasdieniniam vietinių bendravimui.</p>	<p>Turi <b>labai gerų žinių</b> apie etninę gyventojų sudėtį, istorinius etninius konfliktus, bei sugeba remiantis turimomis žiniomis analizuoti dabarties veiksmus.</p>

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad nulinių lygmenį atitinkantys kariai **negalėjo įvardinti, arba neįvardino** nei vienos gyventojų etninės grupės arba etninės grupės **įvardintos klaidingai**.

„Apie etninę sudėtį mažiau žinojau, bet vietoj susipažinau“ ( 1 i.p.)/ „Ten karas vyksta tarpusavy, kovoja šeimos. Ir tas yra, kad jie ten pasiskirstė“ ( 5 i.p.)/ „... kad pagrindinės etninės grupuotės yra sunitai ir šiitai ir kaip jie bendrauja tarpusavy“ (16 i.p.).

Elementarų žinių lygmenį atitinkantys respondentai disponuoja **dalinėmis žiniomis** apie etninę sudėtį, ir nesigilina į kultūrinių vertybių pažinimą.

„Taip, žinojau, nes konkrečiai reikėjo žinot su kuo bendraut reikės. Kas mums priklausom, kokiam regionui mes priklausom ir su kuo bendrauti reikės, tai šiuo atveju, pavyzdžiui, kad albanų pusėj būsim“ (11 i.p.).

Trečiajame vidutiniame lygmenyje kariai **tiksliai įvardina** konkrečias etnines grupes, **neanalizuodami** kokie yra tų grupių tarpusavio santykiai, kokie veiksniai ir kultūriniai skirtumai gali įtakoti skirtingų etninių grupių kasdieninį bendravimą.

„ <...> taigi, etninė sudėtis... puštūnai, chazarai ir bene didžiausiai grupuotė tai tadžikai“ ( 23 i.p.).

Pažangiam etninių žinių lygmenyje esantis apklaustas karys, **žino** etnines grupes, apie jų konfliktus, bei **sieja** istorines šių konfliktų priežastis su dabartine šalies gyventojų tarpusavio bendravimo situacija.

„Tadžikai, puštunai ir chazarai“. Tadžikai nors ir didžiausia procentaliai grupė, tačiau jie niekada nebuvo tokie įtakingi Afganistane kaip puštunai, nes iš puštunų nuo senovės buvo kilę visi turtingi žmonės, tie feodalai, kaip aš jau buvau minėjęs. Chazarai, jie nuolat kovojo su kitomis grupėmis. Jie iš tikro yra šalyje laikomi trečiarūšiais žmonėmis ir kasdieninėse situacijose galima dažnai pastebėti tą priešišką žeminantį elgesį jų atžvilgiu. Nors jie labiau išsilavinę nei kitos grupės, galima sakyti, ir visą laiką labiau siekia mokslo. Ir net gi, stengiasi mergaites išmokslinti, kad Afganistano kultūroje visai nepaplitę“ (19 i.p.)

## 10 Lentelė

### Žinios apie gyventojų religiją

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nežino kokia religija vyrauja gyventojų tarpe, neatpažįsta religinių ritualų.	Žino vyraujančios religijos pavadinimą ir pagrindinius bruožus, tačiau nesusipažinęs su religiniais ritualais.	Turi daug teorinių žinių apie vyraujančią religiją, atpažįsta religinius ritualus, žino vietinės kultūros atstovų religinius įsitikinimus.	Disponuodamas labai geromis religinėmis žiniomis, analizuoja vietinės religijos panašumus ir skirtumus su kitomis religijomis. Suvokia religinių veiksmų įtaka žmonių elgesiui ir geba išvengti nesusipratimų, kylančių dėl religinių skirtumų.

Prieš aptariant religinių žinių analizės duomenis, paminėtina, kad visi respondentai aiškiai atsakė, jog susidūrė su musulmoniška kultūra. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad respondentai dažniausiai kultūros sąvoką labai glaudžiai sieja su religija.

Apklaustųjų tarpe nebuvo karių, kurie nežinojo, kokia vyraujanti religija yra šalyje, kur jie vykdė taikos palaikymo misiją, kitaip tariant visi kariai yra aukščiau nulinio religinių žinių lygmens.

Karių žinios priskiriamos elementariam lygmeniui yra **abstrakčios**. Kaip jau buvo minėta jie žino vyraujančios religijos pavadinimą, tačiau **nepamini atpažintų religinių ritualų**.

„Kaip jums papasakoti... tai negalima atskirti iš išvaizdos. Atvažiuoja sakykim, koks nors užsienietis, kinas ar musulmonas... atvažiuoja į Lietuvą ir kaip jis gali atskirti ar tai katalikas ar tai provoslavas. Ir čia labai panašiai. Tik tiek ir žinojau, kad ten yra maždaug tokia ir tokia sudėtis, yra ir katalikų, bet nu, tai neįmanoma pažiūrint į žmogų

kažkaip atspėti. (1 i.p.)/ „ Žinau tiek kiek man reikia žinoti, Afganistane yra 2 pakraipų islamo religijų, viena su kita labai susiję ir labai panašios. Bet jie kovoja tarpusavį dėl tų skirtumų“ (9 i.p.) „ Hm... religiniai klausimai tai sunkūs, tik žinojau, kad jie nekenčia serbiškų visų tų stačiatikių. Tik žinojau, kad jie yra musulmonai ir nekenčia visų tų stačiatikių mečečių, ne mečečių... Ne bažnyčia kaip ten jinai, kitokia...<...> Ramadanas ir... hm... Religinis papročius. Vieną šitą tik galiu pasakyt tokį išskirtinį, o daugiau negalėčiau pasakyti“ (11 i.p.).

Vidutinį lygmenį atitinkantys respondentai **gerai žino** ir įvardina kokios religinės pakraipos egzistuoja kultūroje, **įvardina** kelis religinius **ritualus**. Žino, vietinių religinius įsitikinimus ir juos pamini.

„Nu, tai ten pastoviai gi maldos būdavo, ypač per ramadaną. Labai anksti ryte, nežinau ten labai anksti ryte, gal ketvirtą, ten tos muzikos ir visi meldžiasi. Pas mus tokių kontaktų su vietiniais gyventojais kaip ir nebuvo tiksliai su tais aukštesniais, jų ten valdžia. O religija, ką ten, papročiai... daug ten tų papročių yra.“ (5 i.p.)/ „Tai pagrįdė ramadaną tas jų, pasninko mėnuo ir tiesiog, kad jie labai savo religiją garbina, meldžiasi labai dažnai kelis kart dienoje į rytus atsisukę ant kilimėlių sukritę visi. Ir kad kovos visos jų pagrįdė yra dėl religijos. Taip pat dar džichadas“ (16 i.p.). “Na, religinių papročių yra nemažai, visų pirma maldos, tada Ramadanas, dar sakyčiau, piligrimystė (kelionė į Meką, ta prasme) na ir panašiai“ (24 i.p.).

Vienas respondentas **išsamiai apibūdina** religinius papročius, nurodydamas į jų įtaką gyventojų kasdieniams papročiams bei elgesiui. **Analizuodamas** religinius papročius, teigia **išvengiantis nesusipratimų** kilusių dėl kultūrinių skirtumų.

„Oi, na jų religija labai gausi įvairių ritualų ir papročių... Malda, pasninkavimas, piligrimystė, tikėjimas pomirtiniu gyvenimu ir pan. Šiaip labai svarbu yra žinoti tuos papročius, tiksliai žinant maldos laiką, bus geriau jei netrukdysi musulmonui per maldą, arba pavyzdžiui pasninko metu dieną nedemonstruoti kaip tu valgai. Tai gali atrodyti smulkmenos iš pirmo žvilgsnio, bet jie viską labai stebi ir įsidėmi ir bus sunku kalbėtis su musulmonu jei jis manys, jog tu negerbi jų tradicijų ir religijos ypač“ (20 i.p.).

## Žinios apie teisinę bazę, įstatymus

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Neturi jokių žinių apie teisinę/ įstatyminę bazę.	Padrikos teisinės / įstatyminės žinios, dažnai netikslios.	Įvardina civilinę ir karinę teisę, žino pagrindinius principus.	Tiksliai žino pagrindinius teisinius principus. Įvardina civilinius ir karinius teisinius papročius. Įvertina, šių visuomenės nustatytų taisyklių įtaką konkrečios kultūros atstovo elgesiui.

Analizuojant interviu duomenis paaiškėjo, kad didelė dalis respondentų vertinant teisinių/ įstatyminių žinių lygmenį yra nuliniame lygmenyje. Jie **neįvardina** jokių teisinės sistemos elementų.

*„Neturėjau jokių, arba beveik jokių“ (4 i.p.)/ „Nu įstatymus kažkiek žinojau, viską nežinojau, bet nesilaiko jie ten vis tiek. Jie ten į įstatymą nekreipia dėmesio. Gal buvo paskaita, bet dabar negaliu taip pasakyti to dalyko“ (9 i.p.)/ „Turėjau tas žinias, kurių man reikėjo žinoti nors kažkurios žinios buvo pasenę. Niekas ten jokių taisyklių nesilaikė, jie patys nelabai žino, ko ten laikytis“ (10 i.p.). „<...> Tiesa pasakius ne. Tik tiek, žinojau, kad ten yra tokie gubernatoriai ir panašiai, kad yra policija ar kažkas tokio. Bet konkrečiai apie įstatymus tai ne“ (14 i.p.).*

Apžvelgus apklausos metu surinktus duomenis išaiškėjo, kad elementariajam lygmeniui priskirtinų atsakymų nėra. Porą respondentų galima priskirti vidutiniam žinių lygmeniui, nes jie **įvardina** egzistuojančias **pagrindines teises normas**.

*„Na žinojom, kad yra tokios dvi atskiros religinė ir civilinė teisinė bazė“ (18 i. p.)/ “Yra šariatas- taip vadinama islamo teisė. Tai viskas aprašyta korane, kaip galima elgtis, kaip negalima, kas ir kaip yra baudžiama. Na ir aišku, kadangi Afganistanas šiuo metu yra respublika tai egzistuoja ir civilinės teisinės normos, nors jos netobulos, žinoma (24 i.p.).*

Gautų duomenų analizė taip pat rodo, kad karių atitinkančių pažangų žinių apie teisinę bazę lygmenį atsakymuose ne tik **tiksliai išvardinamos** pagrindinės teisinės normos bei principai, tačiau jie taip pat **analizuojama** kaip tai įtakoja gyventojų mąstymą bei elgseną.

„ Pagrindiniai teisiniai principai, kurių dažniausiai laikosi Afganistaniečiai yra islamo teisė, taisyklės aprašytos sunose. Čia nusikaltimai paprastai skirstomi į dvi dalis: nusikaltimus Dievui ir nusikaltimus žmogui. Ten pat numatomos ir bausmės. Na ir, taip pat civiliniai įstatymai, kurių gyventojai beveik nežino, jie nėra funkcionalūs“. Šariato teismai labai žiaurūs, sakykim „neištikima“ moteris gali būti apmėtyta akmenimis. Arba kita galima bausmė pakorimas. Žinoma, jei gyventojai būtų raštingesni, jie galėtų kreiptis į normalų teismą, bet jie tiesiog nežino, kad tokia galimybė yra. Yra įbauginti ir visą laiką remiasi tais religiniais nurodymais, kurie iš esmės net neaišku ar teisingai interpretuojami. Nes dvasininkai, kurie aiškina koraną, iš tikrųjų, net negali perskaityti, kas ten parašyta“ (22 i.p.).

## 12 Lentelė

### Karių žinių apie individo ir visuomenės sąveikos procesus lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nesuvokia individo ir kultūros sąveikos grėsmių. Teigia, nesugebėjęs prisitaikyti prie kitos kultūros, nes nežinojęs kaip atsakyti į iškilusius klausimus.	Yra girdėjęs kultūrinio šoko sąvoką, tačiau negali jos apibrėžti savais žodžiais.	Yra susipažinęs su kultūrinio šoko sąvoka, žino jo požymius .	Tarpininkavo derybose tarp skirtingų kultūrų atstovų, sprendė kitų tarpe kylančius tarpkultūrinius konfliktus.

Interviu duomenų analizė parodė, kad vienas respondentas **visiškai nėra girdėjęs** sąvokos kultūrinis šokas, ir **nesuvokia** kokią reikšmę tarpkultūriniame bendravime ši sąvoka gali turėti. Taigi, jis visiškai atitinka nulinį žinių apie individo ir visuomenės sąveikos procesus lygį.

„Ne, tokios negirdėjau“ (9 i.p.)

Elementariame žinių apie kultūrinį šoką lygmenyje pagal apklausos duomenis yra keli respondentai, kurie **yra girdėjęs** šią sąvoką, tačiau apibrėžti jos negeba.

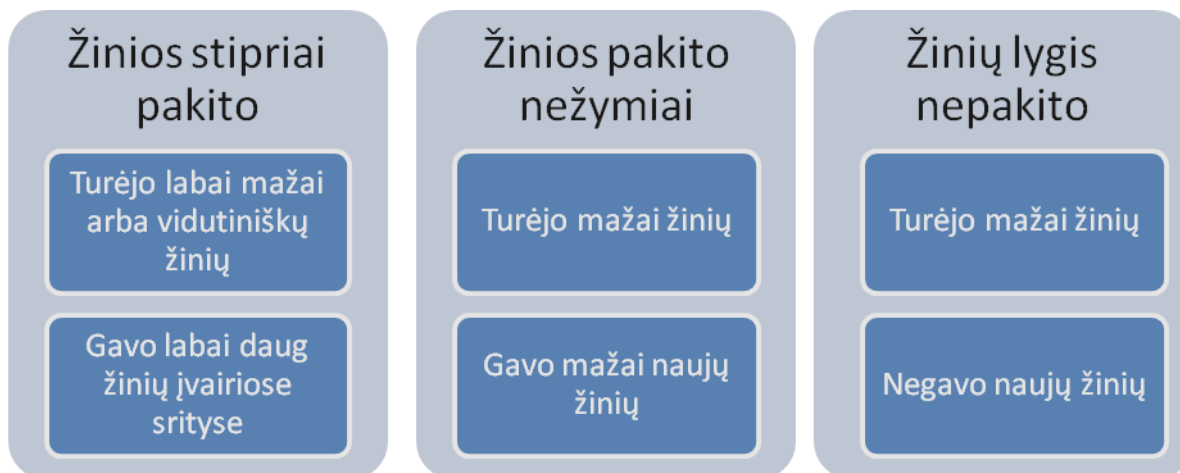
“Na aš esu girdėjęs, čia kaip atsiduri svetimoj šaly, kultūroj ir nesupranti jos papročiu. Bet nelabai galiu paaiškinti šią sąvoką“ (1 i.p.)/ « Nu, tai aš taip negirdėjau, bet kai sakai biški įsivaizduoju. Negirdėjau. Šokas tai man daugiausiai asocijuojasi šokas. O kultūros va kaip mes pakeičiam savo buvimą vietą ir tas pirmąjį jausmas, kad mums neįprasta. Aš tos formuluotės nežinau“ (6 i.p.).

Didžioji dalis respondentų, remiantis interviu duomenimis atitinka vidutinį žinių lygmenį. Jie **apibrėžia** pačią sąvoką ir mėgina **įvardinti** proceso požymius.

„Kultūrinis šokas tai toks variantas kai viskas pradžioj būna labai gražu, o po to atsitokėji ir supranti kad viskas yra ne taip iš tikrųjų. Žmogus apsidairo aplink save geriau, aplink aplinką, pradeda matyti blogybes, blogus įpročius kažkokius. Nieko gero“ (11 i. p.)/ „Kultūrinis šokas, tai visiškai priešinga kultūra negu vyraujanti tavo šalyje yra, visos nuostatos priešingos, ne tai kad priešingos, bet radikaliai skiriasi nuo taviškių. Kas iškeliami pirmoj vietoj, na, kad dideli kultūriniai skirtumai yra ir kai tu su tuo susiduri, tai tiesiog atvykęs į kitą šalį, kai matai, kad viskas priešingai yra, patiri kultūrinį šoką“ (16 i. p.)/ „Kultūrinis šokas įvyksta susidūrus su kita kultūra. Atvykę į kitą šalį, ar savo šalyje sulaukę atvykėlio pradadam bendrauti, iš pradžių viskas gražu ir įdomu, bet kuo artimiau susipažįsti su kita kultūra, tuo daugiau skirtumų pastebi ir tie skirtumai pradeda erzinti, o kartais net šokiruoja. Taip aš suprantu kultūrinį šoką“ (20 i.p.)/ Kultūrinis šokas atsiranda atvykus į kitą šalį, kai nesugebam prisitaikyti prie kitos kultūros, nes ji yra visiškai kitokia ir mes jos nesuprantame (24 i.p.).

Paminėtina, kad pažangų žinių lygį atitinkančių respondentų nebuvo.

Analizuojant karių žinių dimensiją, siekta išsiaiškinti ne tik kur yra didžiausios žinių spragos, tačiau ir pažiūrėti kaip pakito kultūrinių žinių lygis per buvimo taikos palaikymo misijoje laikotarpį : dalinai pakito (kariai įgijo tam tikrų naujų žinių), pakito labai stipriai (kariai įgijo daug naujų žinių įvairiose kultūros srityse), nepakito t.y. kariai nieko naujo nesužinojo.



7 Pav. Karių žinių dinamika.

- ✓ **Karių žinių lygis stipriai pakito.** Prieš išvykdami į taikos palaikymo misiją kariai turėjo tam tikrų vidutinio lygio žinių apie kai kurias musulmonų gyvenimo sritis, tačiau pasibaigus taikos palaikymo misijai jų žinių lygis buvo stipriai pakilęs. Labiausiai kito žinios apie socialinius papročius. Nes noriai bendraudami su kita

kultūra kariai atidžiai stebėjo kasdieninį konkrečios kultūros elgesį ir iš to mokėsi bei plėtė savo žinias.

*„Aš tai šiaip viską ten naujo sužinojau, iki tol nesidomėjau, man į tą pusę netraukė. Bet darbas ir tarnyba susiklostė taip, kad reikėjo ten važiuoti, tai taip išėjo, kad reikėjo sužinoti. Ir kaip yra taip yra“ ( 6 i.p.)/ „, Oi, ne, čia sužinojau žinok. Tas pats bendravimas vien tiktai su tais žmonėm duoda daug ką. Galų gale tas pamatymas kultūros kitokios. Nu sakykim, tu turi teorinių žinių, bet nežinai, kaip viskas ten atrodo. Tai kai ten nuvažiuoji pamatai, kad yra daug sluoksniavimo toj pačioj vietoj. Vieni religiškesni kiti ne tiek. Vieni sakykim sueuropėję kiti nesueuropėję. Tas pats netgi moterų, vienos eina bet keip, kitos jau eina apsidangčiusios su skarom. Ir jų pačių lygis kaip kultūros yra truputiuką pasikeitęs“ (12 i.p.).*

- ✓ **Karių žinių lygis pakito, tačiau nežymiai.** Prieš išvykdami kariai turėto šiek tiek teorinių žinių, kurias nežymiai papildė susidūrę su kita kultūra. Kartais nelabai atidžiai stebėdami aplinką galėjo gauti ir klaidingų žinių.

*„Kažko tai labai ypatingo naujų žinių ne, nebent sėdint prie žemėlapiu tautinį suskirstymą supratau, kad ten tautybių yra daugiau negu maniau ir kur kas daugiau negu galima įsivaizduot“ (2 i.p.)/ „Sužinojau kad jie sveikinas tik su dešine ranka dažniausiai ja pakėlė. Kaire ranka yra pas juos nešvari su ja sveikintis yra nepagarba kitam žmogui“ (9 i.p.).*

- ✓ **Karių žinių lygis nepakito.** Kariai, kurių žinių lygis nepakito, dažnai arba nesigilino į bendravimą su kita kultūra, nestebėjo kultūros elgesio modelių, arba jau turėjo labai gerų kultūrinių žinių ir iš principo tobulėjo jų analitiniai gebėjimai, o ne žinios.

*„, Aš manau, kad žinios kaip ir liko tam pačiam lygmeny, tik tiek, kad pamačiau viską iš arti, ir na, šiek tiek gal kitaip tą nuostatą buvau susiformavus. Nors visos žinios tos pačios, tiesiog jos praktiškai pasitvirtino“ (17 i.p.)/ <...> ten šiuo metu, bent jau tuo metu, kai aš ten buvau, mes buvom įstatymas. Tai aukščiausias, kuris gali ten ką nors padaryt yra sakykim policija, mes vis tiek aukščiau už tą pačią policiją buvom. Kažkaip neteko susidurti daugiau (14 i.p.)/ Žinoma, teorinių žinių pokyčių beveik neįvyko, tačiau aš turėjau galimybę stebėti, studijuoti kitą kultūrą, lyginti ją su saviške ir apskritai su kitomis pasaulio kultūromis“ (20 i.p.).*

Apibendrinant karių žinių kitimą galima teigti, kad jis tiesiogiai susijęs su noru pažinti kitą kultūrą, atvirumu bei gebėjimu priimti tai kas tau nėra visiškai įprasta, kitaip tariant su teorinėje dalyje aprašyta lankstumo sąvoka, o taip pat sugebėjimu stebėti kitos kultūros elgesio modelius, bei remiantis jais susisteminti naujai įgytą informaciją. Tyrimo rezultatai taip pat parodo, kad kariai, kurių žinios prieš atvykstant į misiją buvo pakankamai aukšto lygmens per susidūrimo su kita kultūra laikotarpį beveik neįgijo naujų žinių.

### 4.3. Karių nuostatų analizė

Remiantis Byram (1997) ir Zarate (1997) nuostatų apibūdinimu, šioje tyrimo dalyje analizuojamos karių nuostatos kitos (arabiškos) kultūros atžvilgiu. Asmuo susidūręs su kita kultūra turi būti atviras, jis turi stengtis įveikti pradinį nepasitikėjimą kita kultūra. Ypač išankstinės neigiamos nuostatos gali tapti kliūtimi sėkmingam tarpkultūriniam bendravimui, sukelti kultūrinį šoką, sukelti bendravimo su kitokia kultūra baime. Vadovavimasis stereotipais stabdo atsivėrimo kitoms kultūrinėms tradicijoms procesą.

Karių nuostatų elementą sudaro šios dvi pagrindinės sudedamosios dalys: vadovavimasis stereotipais, atvirumas kitai kultūrinei tradicijai bei siekis bendrauti ir susipažinti su kita kultūra.



8 Pav. Nuostatų komponento struktūra.

13 Lentelė

#### Karių stereotipinių nuostatų lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Prieš atvykdamas į kitą kultūrą <b>turėjo susidaręs išankstinę stereotipinę nuomonę</b> , kuri nepasikeitė pasibaigus misijos laikui.	<b>Žinojo</b> visuomenėje gajus <b>stereotipus</b> apie vietinės kultūros atstovus, tikėjosi, kad šios kultūros atstovai elgsis pagal jo susidarytą nuomonę.	Prieš atvykdamas į misiją <b>nesivadovavo stereotipais</b> apie vietinę kultūrą. Buvo atviras naujovėms ir kitos kultūros skirtumams.	Neiškelia savo kultūros aukščiau vietinės, <b>ižvelgia</b> kitos kultūros pranašumus savosios atžvilgiu. Neutraliai priima ir analizuoja vietinės kultūros atstovų elgesį.

Analizuojant karių nuostatas, priskiriamas nuliniam lygiui paaiškėjo **neigiamas išankstinis** vieno respondento **nusistatymas** kultūros, kurioje teks gyventi ir dirbti atžvilgiu. Jo turimi stereotipai nepasikeitė net pasibaigus taikos palaikymo misijai.

„Nepasikeitė ta nuomonė. Jie labai neišsilavinę, nežino patys kaip tvarkytis, labai daug juos reikia mokyti“ (10 i.p.).



Nedidelė dalis respondentų, priskiriami elementariam stereotipinių nuostatų lygmeniui **žino ir įvardina** savo visuomenės stereotipus apie konkrečią kultūrą ir tikėjosi, jog jie pasitvirtins.

„ <...> na, tik tiek, kad tikėjaisi pamatyti tamsesnių vaikų, tik tiek. Labai tokios išankstinės nuomonės neturėjau...“ (13 i.p.)/ „ Nu vat aš taip ir galvojau, kad jie labai yra priklausomi nuo religijos, bet man jie daugiau pasirodė tokie kaip klajokliai, ne kaip priklausantys kažkokiai bendruomenei...“ (17 i.p.)/ „nežinau, vieni sako, kad jie karingi, kiti atvirksčiai sako, dėl šito aš iki galo neišsiaiškina. Kiti sako, kad išvis jiems negalima ginklus imti ir kariauti. Kiek kas kalbėjo, tai kol pats nepamačiau tol nesupratau“ (7 i.p.).

Visi kiti apklaustieji kariai, interviu duomenimis priskirtini vidutiniam lygmeniui, nes jie prieš atvykdami **nesivadovavo stereotipais**, tačiau nei vienas respondentas neanalizavo kitos kultūros skirtumų, suteikdamas jiems neutralumo atspalvį, todėl pažangiam lygiui priskirtų respondentų nėra.

„ Labai geras klausimas ir labai blogai aš į jį dabar atsakysiu, kadangi mano šiaip toks būdas, aš neturiu išankstinių nusistatymų ar bent stengiuosi jų neturėt. Tai ir važiuojant daleiskim ten aš neturėjau jokio išankstinio nusistatymo arba minčių kas ten bus. Tuolab, kad aš išvažiavau labai staigiai, greitai, be jokio išankstinio pasiruošimo. Tai man netgi instruktažas joks nebuvo pravestas ir negaliu apibūdinti ir prisiminti, kad aš ten kažką turėjau. Tokie dalykėliai... Ir automatiškai grįžtant aš tiesiog negaliu pasakyti, kad susidariau kažkokią ypatingą nuomonę, nes bendravau su labai įvairiais žmonėmis“ (3 i.p.)/ „ Na, jei atvirai buvo šiek tiek išankstinės nuomonės. Aš visada maniau, kad jie yra neišsilavinę, gyvena labai skurdžiai, bet yra svetingi. Ir žinoma, pagrindinis jų bruožas karingumas. Na ir iš principo ta nuomonė nepasikeitė, jie iš tikrųjų yra kovinga tauta ir labai svetingi, nors patys turi labai mažai, linkę dalintis su kitais. Na tiesiog, pastebėjus juos ilgiau matai, kad žmonės ir ten ne visi vienodi. Yra ir tokių, kurie labai nori mokytis, ir tokių, kuriems nieko nereikia ir visą gyvenimą pasiruošę gyventi iš Alacho malonės“ (21 i.p.).

## 14 Lentelė

### Karių atvirumo kitoms kultūrinėms tradicijoms lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Vengia kontaktų su kitos kultūros atstovais, juos <b>apibūdina neigiamais žodžiais.</b>	<b>Nevengia</b> kontaktų su kita kultūra, tačiau stengiasi nesigilinti į jų elgesio subtilybes ir elgesio medelių	Savo kontaktus su kitos kultūros atstovais įvardina kaip <b>sėkmingus</b> . Stebėjo ir <b>mokėsi</b> vietinių elgesio modelių.	Teigia <b>atvirai</b> bendravęs su kitos kultūros atstovais, <b>sėkmingai naudojo</b> tipiškus elgesio modelius. <b>Analizavo</b>

	nemėgdžioja.		tarpkultūrinės situacijas ir naujas <b>patirtis pritaikė</b> siekiant efektyvesnio bendravimo.
--	--------------	--	--

Nuliniame lygyje esantys kariai, **vengė** kontaktų su kita kultūra, **nesidomėjo** jų tradicijomis, papročiais ir bendravimo taisyklėmis. Tokį apibūdinimą atitiko tik vienas respondentas.

*„Niekuo absoliučiai nepanašūs į mus. Jiems labai toli iki civilizacijos, nu tik tiek, kad žmonės visi mes“ (10 i.p.).*

Elementariajame lygyje esančių respondentų skaičius taip pat nedidelis, pastarieji nors ir **nevengė** kontaktų su kita kultūra, tačiau **nesigilino** į bendravimo tradicijas, papročius ir neįtę bûtinybės priimti kitai kultūrai įprastas taisykles.

*„Jaučiaus emociškai gerai. Niekas man netrukde, viskas buvo normaliai. Nelabai aš ten į juos gilinausi, gyvenau sau ir tiek. Kai jau reikėdavo, tai susikalbėdavome. Rankom, pirštai susirodydavome“ (9 i.p.).*

Vidutinį lygį atitinkančių karių **bendravimas** su kita kultūra jų pačių apibūdinamas kaip paprastas ir **sėkmingas**. Jie mielai bendrauja su kitos kultūros atstovais, pagal jiems įprastas socialines taisykles. Respondentai įvardina pagrindinius tos kultūros žmonių bruožus, ryškiausias bendravimo ypatybes, kai kurie respondentai net stengiasi bendraudami pažvelgti į situaciją iš kitos kultūros atstovo perspektyvos.

*„ <...> visi mes žmonės. Tai pagrindinis panašumas, net gi su tuo žmogum, kuris visiškai kitokio mąstymo. Galima susikalbėti, jeigu pamiršti, kad jis kažkoks kitoks ir žiūrėti į jį tiesiog kaip į kitą žmogų. Jeigu yra noro kalbėti visada susikalbėsi“ (3 i.p.)/ „Nu sakykim, vienas dalykas, kad jie visi toks vaizdas draugiški. Neturi jausmo, kaip čia pasakyt, kad mano... Savininkiškumo jausmo neturi jie. Na... nešvarūs žmonės jie. Čia jau toks fizinis variantas. Kas čia dar?.. Naglesni, gan sakyčiau išlūš tokie net gi. T: O tu vertini tą bruožą teigiamai ar neigiamai? Nu net nežinau, pas juos ten atrodo natūralu viskas, pačiam bendravime... Gal jei pas mus taip būtų mums irgi tai atrodytų normalu“ (12 i.p.)/ „ Na, gal aš buvau paprastas, tai jie irgi buvo paprasti. Plius viską palengvindavo vertėjai, kurie buvo vietiniai ir irgi tokie, sakykim, paprasti žmonės. Labai buvo paprasta bendrauti, tiesiog va bendravom va kaip dabar su tavim. Su jais jokių, jokių problemų, ateini, ranką pasispaudi ir šnekiesi labai laisvai. Ta, prasme kalbos aš jų nesuprantu, bet kai kurie buvo išsilavinę jau biški labiau, šnekėdavo laisvai angliškai tai net nereikėdavo to vertėjo. Tai tiesiogiai šnekėdavo apie bites ir orą“ (13 i.p.) /“ Nu aš prieš tai rinkau informaciją, kiek buvo paskaitų, ir klausiau jau tų, kurie ten buvo. Viską, ką tau pasakoja, tu negali įsivaizduoti, kol nepajausi to dalyko. Tai labai skirtingi dalykai. Pavyzdžiui, dėl paprasčiausio*

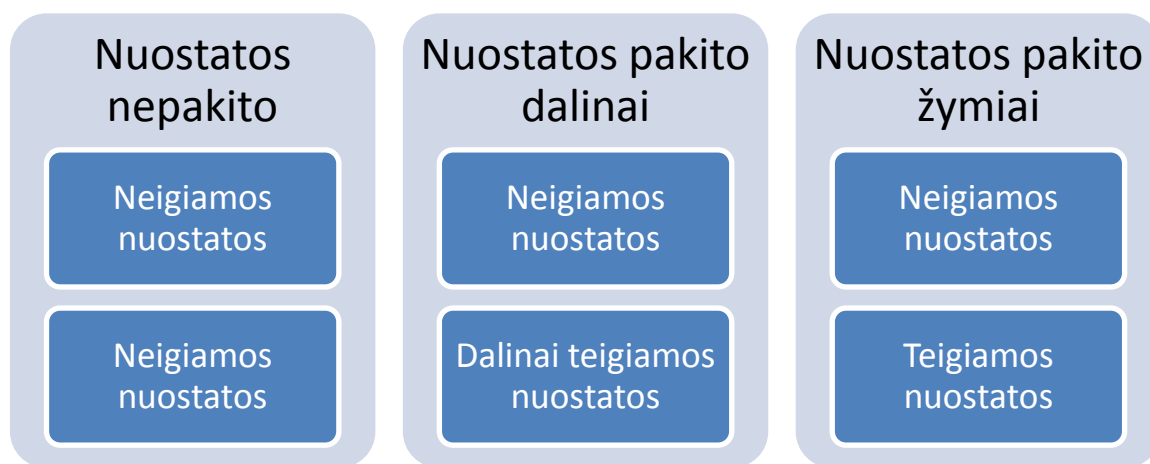
*dalyko dėl šiukšlinimo, pas juos tai yra įprasta. Kur valgo, ten ir meta, nieks netvarko niekur. Kanalizacijos niekur nėra, viskas eina į gatvę. Gyvena prie pat sqvartynų, balose gyvūnai sėdi ir taip pat ir vaikai ten maudosi. Ir kvapas ir tas ir tas... „( 6 i.p)/ „ Aš jaučiausi gerai. Pakankamai laisvai, man buvo įdomu. Norėjau pamatyti ir patirti kuo daugiau. Viskas, kas buvo susiję su kita kultūra man buvo labai įdomu. <...> Sakyčiau, sekėsi neblogai, bent jau jokių nenumatytų situacijų neįvyko. Tiesiog, aš manau, kad bendraujant su kita kultūra reikia labai stengtis pažvelgti į situacija iš jų perspektyvos, tada ir bendravimas būna paprastesnis“ (21 i.p.)/ „<...> Nu kaip, ten darbo reikalais tik. Aš kiek pajaučiau tai jie ten neatviri. Jie labiau prisitaiko, jie nori iš mūsų naudos gauti. Mes norim jiems padėti, o jie tik kaip išnaudoti. Na gal taip akivaizdžiai nerodo, bet vis tiek matosi ir jaučiasi. Jeigu jie sutinka lietuvius kariškius tai sako, kad amerikiečiai ar danai blogi, o kitą kartą atvirkščiai ant lietuvių sako blogai“ (7 i.p.)/ „Šeimyninis gyvenimas kaip pas mus, tik tiek, kad skirsto kur vyras kur moteris ir pan. Nu šiaip ten viskas kitaip, kitaip gyvena“ (7 i.p.)/ „Na visų pirma, kad pas juos pirmoj vietoj yra religija labai aukštai iškeliamą, viskas tuo remiasi. Labai kolektyviškumas tas jaučiasi bendravime. Ganėtinai lietuviai yra tokie dalinai individualistai, o tenai viskas kolektyviniais principais remiasi“ (16 i.p.)/ „Na, aš jaučiausi ganėtinai nebloginai, nes jau išvažiavau su tokia nuostata, kad įdomu yra pabendraut su kitos kultūros atstovais, tai dėl tos nuostatos ir ganėtinai gerai jaučiausi“ (17 i.p.).*

Interviu analizės duomenimis, kariai atitinkantys pažangų lygį, ne tik **atvirai bendravo** su kita kultūra, bet ir **analizavo** įvairias tarpkultūrines situacijas, remiantis turimomis kultūrinėmis žiniomis, tokiu būdu siekdami efektyvesnio bendravimo ir vengdami nesusikalbėjimų.

*„ Jeigu mes žiūrime į savo kultūrą iš pozicijų Europiečių, vadinkim išprususių žmonių, su tam tikru išsilavinimu, tai ten negalima sakyti, kad ten kultūra yra kažkuo blogesnė ar geresnė, ji tiesiog kitokia. Jinai kitokia, kadangi ten su viduriniu išsilavinimu beveik nėra žmonių aš jau tyliau apie aukštąjį. Ten visiškai kitokie religiniai ir istoriniai papročiai. Ir dėl to dabar bandyt šituos dalykus lyginti gan sudėtinga. Jeigu paimt iš tų užsieniečių taip pavadinkim ir atgabenti į Lietuvą tai mes jiems būsim neteisingi, ne tokie kaip turėtų būti. T: Ir tau šiek tiek atrodė, kad jie yra truputėlį neteisingi? I: Ne, dėl neteisingi aš nepasakyčiau, aš kaip tik suprantu, kad jei galbūt neturi pasirinkimo būt kažkokiais kitokiais. Jie yra... kažkaip va taip. labai įvairiai viskas priklauso nuo tam tikro žmogaus su kuriuo bendrauji. Jeigu bendrauji su žmogum, kuris šiaip ar taip, vienaip arba kitaip priklauso nuo tavęs, tai vieni pojūčiai, jeigu tu priklausi, ar nori kažko iš žmogaus gauti- visiškai kitokie pojūčiai. Aš buvau sutikęs labai įvairių žmonių, kad dabar bandyt kažką sulygtint. Pradedant nuo kažkokių direkčių ten vadovų ir baigiant paprastais žmonėmis, vaikais, kuriems buvo tiesiog įdomu prieit arčiau, ar ten nežinau pirštu pabaksnot- ar šitas dėdė su automatu gyvas ar mums tik tai vaidenasi ir tai labai skirtingi dalykai“ (2 i.p.)/ „Panašumas yra žinai kame, yra sakykim versle panašumas pas juos. Tiek versle, tiek politikoj panašumas pas juos yra kaip mes buvom kokiais 1991 metais. Kadangi buvo bendras šalies ūkis ir visa kita visi bando padaryti iš to sau biznį, prasiplėsti ir taip toliau. Tokį va turi jie bendrą bruožą jei nuvažiuosi ten tokį va gausi 1991 metų vaizdelį. Toks dežavu. Tai čia nežinau ar tas panašu, bet tas tai buvo. Kaip ir mes pradėjom nuo mašinų varinėjimo kai kas“ (13 i.p.)/ „Na, vienas didžiausių skirtumų, manau yra tai, kad jie labai gerai suvokia save kaip tos kultūros atstovus ir tos šalies gyventojus. Jie visada turi principus, kaip elgtis vienoje ar kitoje situacijoje. Toks jausmas, kad visa tai, net mąstymo būdas perduodamas nuo gimimo iš kartos į kartą. Jie visi labai panašūs, kaip vienas- elgesiu turiu*

*minty. Na, o mes labiau skiriamės vienas nuo kito, gal gyvenam kiekvienas labiau sau“ (20 i.p.)/ „ Palyginti...Jie kaip ir mes yra žmonės, kurie nori gyventi geriau, nori turėti šeimą, pagarbą visuomenėje. Visi bendrieji žmogiškieji norai galioja ir ten. Tai čia labai apibendrintai“ (21 i.p.).*

Analizuojant interviu protokolus paaiškėjo, kad dauguma karių turėjo išankstinę nuomonę apie kultūrą, su kuria teks bendrauti, tačiau ta nuomonė, ne visada buvo stereotipinė ir dažnai netgi nebuvo neigiama. Paminėtina ir tai, kad dažniausiai nuomonė susidaryta prieš susidūrimą su kita kultūra paliko nepakitusi arba menkai pakitusi pasibaigus tarnybos užsienyje laikotarpiui.



**9 Pav.** Karių nuostatų dinamika.

- ✓ **Nuostatos nepakito.** Kariai dar prieš sandūrą su konkrečia kultūra turėjo neigiamas nuostatas jos atžvilgiu ir bendravimo su kita kultūra laikotarpiu savo nuostatų nepakeitė. Dažniausiai dėl vengimo bendrauti ir artimiau susipažinti su kita kultūra.

*„ Nelabai aš ten į juos gilinausi, gyvenau sau ir tiek“ (9 i.p.)/“ Kiek kas kalbėjo, tai kol pats nepamačiau tol nesupratau. Aš neišivaizduoju, kaip žmonės išvis gyvena toje šalyje. Pamačiau jie ten tokie apgailėtini, kaip jie išvis gyvena. <...> Ir kas man iš tikrųjų nepatiko, nesiskaito su moterim visai, paprasčiausiai ji ten kaip tarnaitė (7 i.p.)/*

*„ Nepasikeitė ta nuomonė. Jie labai neišsilavinę, nežino patys kaip tvarkytis, labai daug juos reikia mokyti“ (10 i.p.).*

- ✓ **Nuostatos pakito dalinai.** Dalis respondentų turėjo išankstinę nuomonę apie kultūrą, kuri bendravimo procese pasikeitė. Nuostato pagerėjo, t.y. tapo dalinai teigiamos. Ne visi konkrečios kultūros atstovų bruožai, įpročiai ir taisyklės įvardinamos kaip teigiamos ir priimtinos.

*„ Nu vat aš taip ir galvojau, kad jie labai yra priklausomi nuo religijos, bet man jie daugiau pasirodė tokie kaip klajokliai, ne kaip priklausantys kažkokiai bendruomenei, o paaiškėjo, kad jie labai kolektyvistai yra , kad labai jiems*

*svarbu yra tas bendravimas tarpusavyje“ (17 i.p.)/ „Man viskas patiko, nėra ten taip blogai kaip buvo piešta čia visą laiką, kaip sako kokie žurnalistai“ (13 i.p.)/ „ Buvo šiek tiek tos išankstinės nuomonės, maniau jie bus tokie rūstesni, piktesni kitaip triant, o pasirodo, visai draugiški, labai svetingi, nors aišku, pastebėjau, kad ir truputėlį veidmainiški“ (23 i.p.).*

- ✓ **Nuostatos pakito žymiai.** Respondentai turėjo neigiamą nuomonę ir pasibaigus bendravimo laikotarpiui su kita kultūra jos tapo visiškai teigiamos. Reikia paminėti, kad tokių respondentų nebuvo, tačiau vienas respondentas paminėjo, jog neturėjo visiškai jokios išankstinės neigiamos nuomonės, nes tai iš esmės prieštarauja jo būdai.

*„ Labai geras klausimas ir labai blogai aš į jį dabar atsakysiu, kadangi mano šiaip toks būdas, aš neturiu išankstinių nusistatymų ar bent stengiuosi jų neturėt. Tai ir važiuojant daleiskim ten aš neturėjau jokio išankstinio nusistatymo arba minčių kas ten bus. Tuolab, kad aš išvažiavau labai staigiai, greitai, be jokio išankstinio pasiruošimo. Tai man netgi instruktažas joks nebuvo praveistas ir negaliu apibūdinti ir prisiminti, kad aš ten kažką turėjau. Tokie dalykėliai... Ir automatiškai grįžtant aš tiesiog negaliu pasakyti, kad susidariau kažkokią ypatingą nuomonę, nes bendravau su labai įvairiais žmonėmis“ (3 i.p.).*

Svarbu paminėti, kad tas pats respondentas kalbant apie jo bendravimą su kita kultūra, užsiminė apie savęs identifikavimo problemą. T.y. karys savęs negali tiksliai identifikuoti ir dėl to ne taip aiškiai apibūdina savo ir kitos kultūros santykį. Šio darbo teorinėje dalyje jau aprašyta identiteto svarba siekiant suvokti kultūrą kaip sąvoką ir vėliau sėkmingai vertinti tarpkultūrinės situacijas. Kaip teigia Jenkins (2006), nors tautinis identitetas kiekvieno suprantamas skirtingai, tačiau savęs kaip konkrečios tautos ir kultūros atstovo identifikavimas turi tas pačias pagrindines nekintančias funkcijas. Pirmiausia kiekvienas individas, kaip socialinė būtybė, siekia priklausyti kokiai nors grupei. Sudaromos sąlygos palaikyti ryšius su kitais „ savos“ kultūros atstovais. Tuo pačiu aiškus identitetas skatina saugumo, solidarumo poreikį.

*„ T: Gerai. O ar galėtum įvardinti pora esminių skirtumų tos kultūros ir tavo kultūros? I: Mano kultūros kaip Lietuvos atstovo ar mano kultūros kaip Lietuvos rusų? T: Tavo kultūros kaip tu save identifikuoji. Jeigu tu jautiesi Lietuvos rusų kultūros atstovu tai būtent iš tos perspektyvos. I: Aš kaip tik nelabai save identifikuuju, kaip Jums pasakyt...“ (1,2 i.p.)*

Taigi, galima teigti, jog identiteto sąvokos analizavimas kalbant apie kultūros ir tarpkultūriškumo suvokimą yra būtinas etapas, kurį praleidus vėliau galimas neaiškus tarpkultūrinių situacijų vertinimas.

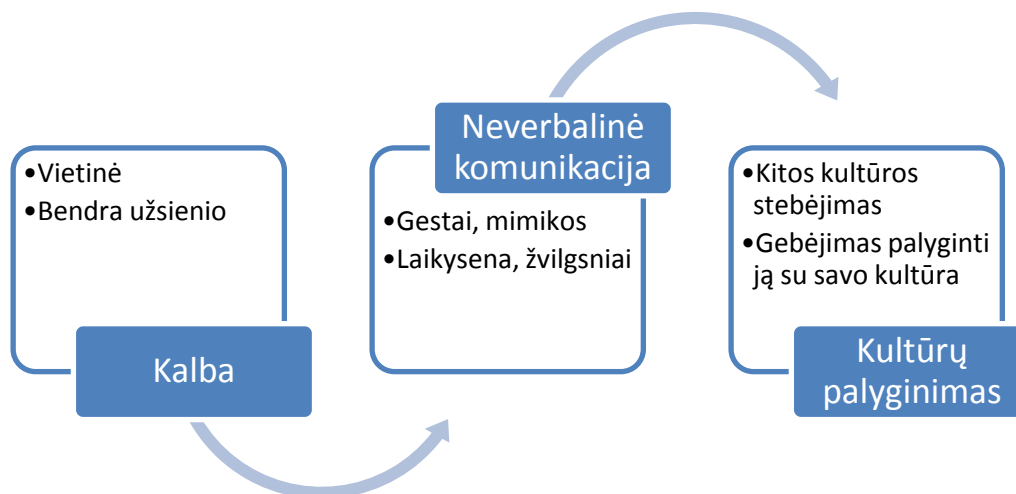
Apibendrinant karių nuostatų kaitą reikia paminėti, kad dažniausiai nuostatos keitėsi į teigiamą pusę, tačiau tik dalinai. Nepastebima, kad neigiamas nuostatas po sandūros su kita kultūra pakeistų visiškai teigiamos.

#### 4.4. Karių gebėjimų ir įgūdžių analizė

Gebėjimų bei įgūdžių elementas susideda iš daugybės sudedamųjų dalių. Kalbant apie karių tarpkultūrinius gebėjimus kaip labai svarbi sudedamoji dalis pateikiamas kalbos mokėjimas. Kariui, atliekančiam tarnybą užsienio šalyse labai svarbu gerai mokėti užsienio kalbą, kurios pagalba jis galės komunikuoti su kitos kultūros atstovais, taip pat labai svarbus yra ir vietinės kalbos mokėjimas. Skirtingų lygių specialistams vietinės kalbos mokėjimo lygis turėtų būti proporcingas jų tiesioginiams kontaktams su kita kultūra.

*Kalba* neegzistuoja be kultūrinio konteksto ir atvirkščiai. Kalba ne tik padeda išreikšti mintis, bet ir įtakoja mąstyseną, todėl tarpkultūrinio bendravimo tyrimuose kalba analizuojama kaip vienas pagrindinių sėkmingą bendravimą lemiančių veiksnių (Kuang, 2007; Lewis, 2000). Ne mažiau svarbus aspektas tarpkultūriniame bendravime tampa ir *neverbalinė komunikacija*, kurios reikšmė dažnai nepakankamai įvertinama, tačiau ypač kultūrų sandūroje, kur komunikacija išreikšta žodžiais gali būti netiksli dėl žinių trūkumo, analizuojama ir teisingai suvokiama kūno kalba gali tapti sėkmingo susikalbėjimo garantu.

Dar vienas svarbus aspektas, kuriuo remiantis nagrinėjami karių gebėjimai ir įgūdžiai yra *gebėjimas stebėti ir lyginti* savo kultūrą su kita. Taigi, šiame tyrime karių gebėjimai ir įgūdžiai skirstomi į šiuos pagrindinius elementus:



10 Pav. Gebėjimų komponento struktūra.

## Karių gebėjimo komunikuoti vietine kalba lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nežino nei vieno vietinės kalbos žodžio. Ir nemano, jog jos reikėtų mokytis.	Žino kelis žodžius (dažniausiai pasisveikinimas, padėka, atsisveikinimas), bet labai retai juos naudojo.	Moka pasakyti kelis elementarius trumpus sakinius. Dažniausiai naudojosi vertėjo paslaugomis.	Geba susikalbėti su vietiniais kasdieninėmis temomis. Turi gerų vertėjo panaudojimo įgūdžių.

Analizuojant interviu duomenis paaiškėjo, kad nuliniam ir pažangiam vietinės kalbos mokėjimo lygmeniui priskirtinų respondentų nėra.

Elementariam lygmenyje esantys kariai dažnai žino kelis pavienius žodžius, tokius kaip pasisveikinimas, atsisveikinimas ir padėka. Dažniausiai tie žodžiai išmokstami specialiai tarnybos užsienyje laikotarpiui ir vėliau kariai juos pamiršta. Veikiausiai taip nutinka dėl to, kad net ir žinodami kelis pavienius žodžius, dažniausiai jų nenaudoja bendraudami su kitos kultūros atstovais.

*„Atvažiavęs į vietą iš karto paprašiau kažkokį trumpą žodynėlį, išduoti. Vargais ne galais suradau kažkokį ir net gi kurį laiką iš savo buvimo panaudojau, kad suvest visą šitą į vieną vietą ir atspausdint knygutę. Sau ir galbūt kitiems. Paskui buvau ir į Lietuvą atvežęs ir ten buvau dalinęs. Ir ten išmokau labai paprastus, dažnus žodžius: laba diena, viso gero, ačiū, kas nors tokio. <...> Nesvarbu kokią kalbą mokėsi, svarbu, kad tu galėtum susišnekėti, bet jeigu, nu aš nežinau kaip kiti, jeigu atvažiuoja koks nors amerikietis daleiskim, į Lietuvą. Ir po kažkurio laiko čia buvimo, sakykim mėnesį kitą ir žino, kad čia jam būt dar tiek pat ir jis dar nemoka pasakyt ačiū ir laba diena, tai man atrodo čia jam minusas. Aš negaliu iš jo to reikalaut, bet mintyse sau minusiuką padėsiu. O pats belekur būčiau atvažiavęs aš pirma bandau sužinot kaip bus kažkokios mandagumo frazės, kažkokie išsireiškimai kasdieniniai ir labai dažnai tai praverčia. Tai tiesiog leidžia žmonėm žiūrėt į tave jau visiškai kitom akim. Jeigu tu ateini ir vietoj tarptautinio „Hello“ „Hi“ angliškai, tu pasakai vietine kalba ir žmogus pradeda šypsotis. Galbūt tu neteisingai pasakai, bet jis supranta, kad tu pasidomėjai ir tai jam irgi malonu“ (3 i.p.)/ „<...> ne nemokėjau tik pasisveikinti ir paklausti kaip sekasi“ (10 i.p.)/ „Mokėjau pavienių žodžių tuo metu, nes buvo mums įteiktas žodynas, sakykim taip, toks nedidelis, bendro pobūdžio, kaip pasakyti karines frazes ir paprastas ir mes tuo metu jas mokėjome. Nu ne visi, kas norėjo, tas mokėjo, sakykim taip. Aš tame tarpe vieną kitą mokėjau“ (13 i.p.)/ „Salam aleikum, aleikum a salam, tai čia elementaru. Mus išmokino ten kelis sakinius, žodžius, aš dabar jau neprisimenu. Kokias tris frazes tai žinojau, bet čia žinai ne pagrindinis dalykas“ (6 i.p.).*

Vidutiniam vietinės kalbos mokėjimo lygmeniui priskirti kariai gebėjo pasakyti tam tikras frazes, kurios dažniausiai buvo tiesiogiai susijusios su jų konkrečiomis darbo funkcijomis.

„Paprasciausiai prieini paklausi vietine kalba „ar yra problemų“? Tokie paprasčiausi ir elementariausi. Aš tų žodžių jau taip neprisimenu. Žinodavom kaip pasakyti ten neikit, ten pavojinga. Kas buvo susiję su mūsų darbu“ (7 i.p.)/  
 „Kažkiek tiesiog pagrindinių dažniausiai vartojamų frazių. Pasisveikint, atsisveikinti, pagrindinių klausimų, kas buvo reikalinga tos misijos metu“ (17 i.p.)/ „Pagrindines frazes išmokau. Pasisveikinti, palinkėti sėkmės, paklausti kaip sekasi“ (21 i.p.).

## 16 Lentelė

### Karių gebėjimo komunikuoti abiem pusėms suprantama užsienio kalba lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nemoka abiem pusėms bendros užsienio kalbos, arba <b>supranta kelias pagrindines frazes</b> , tačiau vengia kalbėti.	<b>Susikalba</b> su kitos kultūros atstovais kasdieninio bendravimo temomis, dažnai naudodami neverbalinės komunikacijos ženklus.	Geba komunikuoti užsienio <b>kalba laisvai, įvairiomis temomis.</b>	Turi <b>labai gerų</b> abiem kultūroms bendros užsienio kalbos žinių.

Analizuojant nulinio užsienio kalbos mokėjimo lygmens kriterijus paaiškėjo, kad tik vienas respondentas gali būti priskirtas tam lygmeniui. Nes pats teigia, galįs tik truputį susikalbėti.

„Ne. Mano anglų kalbos žinios labai prastos, tik rusiškai galiu truputį kalbėti“ (8 i.p.).

Elementariame lygmenyje esantys kariai **susikalba** su kitos kultūros atstovais, tačiau neįvardina, kad geba kalbėti laisvai ir įvairiomis temomis. Dažniausiai jų bendravimas siekdavo kasdieninio bendravimo lygį.

„Aš savo anglų kalbą vertinu geriau nei vidutiniškai. Ir didelių problemų neiškilo bendraujant su vertėju angliškai“ (21 i.p.)/ „ Na, problemų neiškilo“ (17 i.p.)/ „Neblogai, nes prieš tai mokėjau lenkų kalbą. Kaip ir nebuvo jokių problemų, buvo kai kurie žodžiai užsimiršę biški, bet prisiminiau“ (14 i.p.).

Didžioji dalis respondentų yra priskiriami vidutiniam lygmeniui, nes jie savo užsienio kalbos žinias vertina **geriau nei vidutiniškai**, geba kalbėti **įvairiomis temomis**. Paminėtina, kad pažangiam lygyje esančių respondentų nebuvo.



„Angliškai. Anglų kalbą aš mokėjau panašiai kaip ir jų vietiniai vertėjai. Bet pavyzdžiui danų vertėjai geriau mokėjo aišku už mane“ (7 i.p.)/ „Jeigu šnekėt apie tas kalbas kas ten gali būt naudojama, tai yra dvi kalbos: rusų ir anglų. Aišku anglų eina į pirmą vietą, bet su kai kuriais rusiškai susikalbėt buvo paprasčiau. Taip pat su mumis visada buvo vertėjas, kuris vertė ne iš lietuvių, o iš anglų kalbos. Tai nebuvo ten labai didelė problema, bet jeigu matai, kad žmogus pats naudoja kažkokią trečią kalbą, kurią tu moki, tai geriau apsieit be vertėjo“ (3 i.p.)/ „Na, aš sakyčiau, kad galiu susikalbėti įvairiomis temomis, netik buitiskomis, bet net ir politinėmis, tačiau, kad puikiai moku tą kalbą negalėčiau pasakyti (23 i.p.).

## 17 Lentelė

### Karių gebėjimo atpažinti neverbalinės komunikacijos išraišką lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nežino kas yra neverbalinė komunikacija (kokios yra jos išraiškos formos).	<b>Atpažįsta, įvardina</b> pagrindinius neverbalinės komunikacijos ženklus. Ne visada žino tokių ženklų reikšmę.	<b>Gerai žino</b> įvairius tiek mimikos ženklus tiek gestus bei jų reikšmes konkrečioje kultūroje, ir remdamasis šiomis žiniomis geba efektyviai komunikuoti.	Puikiai <b>supranta ir geba interpretuoti</b> kitos kultūros atstovo neverbalinės komunikacijos išraiškos ženklus. Supranta tokios komunikacijos svarbą, naudodamasis turimomis žiniomis išvengia tarpkultūrinių nesusipratimų.

Interviu duomenų analizė parodė, kad apklaustųjų tarpe nėra karių esančių nuliniame gebėjimo atpažinti neverbalinės komunikacijos ženklus lygyje. Visi respondentai daugiau ar mažiau žino, kas yra neverbalinė komunikacija.

Elementariajame lygmenyje yra kariai, kurie **atpažįsta** pagrindinius neverbalinės komunikacijos ženklus, tačiau dažniausiai **nežino** šių ženklų reikšmės.

„Ne, šiuo atveju ne, galbūt jų mimika šiek tiek skiriasi nuo europietišku, tačiau nėra taip žiauriai skirtingi kaip, nu aš nežinau, kažkur iš Balkanų kroatai arba serbai- jie kitaip linguoja galvą taip ar ne sakydami. Tokių nepastebėjau, nebuvo“ (4 i.p.)/ „Iš tikrųjų labai gerai čia pasakei, ten yra pas juos tie rankų gestai, visko neprisiminsiu bet būna, ten su pirštais rodo, suspaudžia pirštus. Jeigu tu žinai tuos gestus tai aišku padeda geriau suprasti pašnekovą. Buvo vienas ten pirštą suspaudžia iškeltą į viršų, bet dabar jau negaliu taip prisiminti. Bet tuo metu kažkaip lyg atskirdavai“ (8 i.p.)/ „<...> taip padėjo iš veido bruožų ir ranku gestų. T: O kokie tai buvo gestai, ką jie reiškia? I: Nu aš negaliu pasakyt,

dabar, net nežinau. Nu aišku pažūrėjus į veidą ar žmogus yra patenkintas ar nepatenkintas ir pan.“ (10 i.p.)/ „<...> nes žmonės tokiuose atokiuose kaimeliuose jau kitaip žiūri, bet man neteko su jais daug dirbti, susitikti, tiktai keletą variantų. Tiesiog atkreipdavau dėmesį kaip vertėjas šnekėdavosi, nes kadangi jis vietinis, be manęs patys kažką tarpusavyje šnekėdavosi, tai jie labai išraiškingai mosikuodavosi. Ir savotiškai taip galvą iškeldavo vieni su kitais šnekėdami, labai toks emocionalus pokalbis. Bet šneka jie taip apie paprastus dalykus. Gal jie man melavo, bet neatrodė, nes ten buvo paprastas piemuo“ (14 i.p.)/ „Visų pirma, kad jie bendraudami tokį labai netolimą atstumą palaiko nuo pašnekovo ir gestikuliuoja jie daug. Bet tokio pagrindinio, kad kažką reikštų tas gestas tai nepastebėjau. Tiesiog bendras, daug gestikuliavimo jų kalboj yra. Sunku pasakyti, gal šiek tiek ir įtakoja supratimą, bet esminį skirtumą tai nemanau iš tikrųjų“ (17 i.p.)/ „Aišku tai labai padeda suprasti pašnekovą, jeigu tu pastebi ir žinai tuos ženklus. Nes sakyti jie kartais gali vieną, o kūno kalba rodys visai ką kitą. Jiems labai svarbus žvilgsnis, mano manymu“ (21 i.p.).

Pabrėžtina tai, kad gebėjimo atpažinti neverbalinės komunikacijos ženklus lygmuo respondentų tarpe pakankamai žemas. Kadangi respondentai neakcentuoja tokios komunikacijos supratimo svarbos ir dažniausiai tiksliai nežino, ką reiškia konkretūs ženklai, nei vienas jų nepriskiriamas nei vidutiniam nei pažangiam lygiui.

## 18 Lentelė

### Karių gebėjimo lyginti savo kultūrą su kita lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nesugeba ir nelygina savo kultūros su kita kultūra.	Lygindami savo kultūrą su kita naudoja abstrakčius išsireiškimus, <b>nepateikia aiškių kriterijų.</b>	Lygindami savo kultūrą su kita yra <b>nuoseklūs, pateikia aiškius kriterijus.</b>	<b>Lygina</b> savo kultūrą su kita, <b>analizuojant</b> įvairų kontekstą, bei įvairių aplinkinių veiksnių įtaką.

Nuliniame lygyje kariai **nesugeba palyginti** savo kultūros su kita dažniausiai dėl to, kad gyvendami kitoje kultūroje nebuvo atviri kitoms kultūrinėms tradicijoms, buvo neigiamai nusiteikę ir neanalizavo ne tik panašumų, bet ir skirtumų.

„Niekuo absoliučiai nepanašūs į mus. Jiems labai toli iki civilizacijos, nu tik tiek, kad žmonės visi mes“ (10 i.p.).

Elementariajame lygyje kariai **lygina** savo kultūrą su ta, kurioje gyveno, tačiau apibūdinimams pasirenka labai **apibendrintas frazes**, kurios iš principo neleidžia susidaryti aiškios

nuomonės apie jų pačių poziciją. Tai gali būti įtakota bendravimo su kita kultūra trūkumu, neįsijautimu į kitos kultūros atstovo pasaulėžiūrą.

*„Kas bendra yra? Visi žmonės kaip žmonės, tik tiek kad jie siekia bendrauti, patinka jiems bendrauti tarpusavyje“ (17 i.p.)/ „ Palyginti...Jie kaip ir mes yra žmonės, kurie nori gyventi geriau, nori turėti šeimą, pagarbą visuomenėje. Visi bendrieji žmogiškieji norai galioja ir ten. Tai čia labai apibendrintai“ (21 i .p.)/ „Panašumus galbūt paprasčiau įvardinti. Visi mes žmonės. Tai pagrindinis panašumas, net gi su tuo žmogum, kuris visiškai kitokio mąstymo . Galima susikalbėt, jeigu pamiršt, kad jis kažkoks kitoks ir žiūrėti į jį tiesiog kaip į kitą žmogų. Jeigu yra noro kalbėt visada susikalbėsi“ (3 i.p).*

Vidutiniame lygmenyje kariai **lygindami** savo kultūrą su kita kultūra yra pakankamai **nuoseklūs**, stengiasi išskirti **konkrečius** palyginimo kriterijus, dažniausiai akcentuodami asmeniškai sau svarbias gyvenimo sritis.

*„ <...>Šeimyninis gyvenimas kaip pas mus, tik tiek, kad skirsto kur vyras kur moteris ir pan. Nu šiaip ten viskas kitaip, kitaip gyvena“ (7 i.p.)/ „ Sakyčiau mes esame panašūs šiek tiek požiūriu į valdžią, vyresnius asmenis, aišku, pas mus tai nėra taip stipriai išreikšta. Mes jau esame smarkiai įtakojami Europos kultūros, bet nuo senų senovės pas mus buvo gerbiami senoliai. Na aišku, tas dalykas pas juos irgi toks ekstremaliai išreikštas, bet ir gi panašu dalinai į mūsų kultūrą- požiūris į moteris. Mūsų kultūroje nors išoriškai lyg viskas normaliai ir moteris yra ant vieno laiptelio su vyru, bet daugumos vyrų pasąmonėje iš tikrųjų dar toli gražu taip nėra (24 i.p.).*

Kariai priskiriami pažangiam lygmeniui **lygindami** savo kultūrą su kita **analizuoja** istorinius, politinius, kartais religinius veiksnius, kurie turi įtaką konkrečioms susiklosčiusioms kultūrinėms tradicijoms bei socialiniam gyvenimui.

*„ Panašumas yra žinai kame, yra sakykim versle panašumas pas juos. Tiek versle, tiek politikoj panašumas pas juos yra kaip mes buvom kokiais 1991 metais. Kadangi buvo bendras šalies ūkis ir visa kita visi bando padaryti iš to sau biznį, prasiplėsti ir taip toliau. Tokį va turi jie bendrą bruožą jei nuvažiuosi ten tokį va gausi 1991 metų vaizdelį. Toks dežavu. Tai čia nežinau ar tas panašu, bet tas tai buvo. Kaip ir mes pradėjom nuo mašinų varinėjimo kai kas“ (13 i.p).*

Apibendrinant karių tarpkultūrinius gebėjimus bei įgūdžius pasakytina, kad geriausiai kariai išsiugdė gebėjimus kalbos ir skirtingų kultūrų palyginimo srityse, tačiau disponuoja labai menkomis kompetencijomis kalbant apie neverbalinę komunikaciją. Dažnai ši sritis respondentų tarpe net nelaikoma pakankamai svarbi ar galinti įtakoti sėkmingą tarpkultūrinį bendradarbiavimą.

#### 4.5. Karių kultūrinio sąmoningumo analizė

Sėkmingų karinių operacijų užsienio šalyse garantas – gebėjimas žvelgti iš tarpkultūrinės perspektyvos, o taip pat įvairių kultūrinių, politinių ir ekonominių faktorių svarbos suvokimas, bei jų įtakos konkrečios kultūros atstovų sprendimo priėmimo procesuose kritiškas įvertinimas (Arcuri, 2007).

Kultūrinis sąmoningumas labai plati ir sudėtinga sąvoka, sunkiai įvertinama pagal kokias nors kategorijas dėl savo nuolatinio kitimo. Žmogus aukšto kultūrinio sąmoningumo lygio siekia visą gyvenimą nuolat besimokydamas. Šioje darbo dalyje analizuojamas karių kultūrinis sąmoningumas padalintas į dvi pagrindines sudėtines dalis: karių savirefleksiją ir kritišką kitos kultūros vertinimą:



11 Pav. Kultūrinio sąmoningumo komponento struktūra.

19 Lentelė

#### Karių kritinio kitos kultūros vertinimo lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nesugeba pažvelgti į kultūrinę sandūrą iš kitos kultūros perspektyvos.	Tam tikrose situacijose įsijaučia į kitos kultūros atstovo vaidmenį, bandydamas teisingai suvokti tarpkultūrinę situaciją.	Kultūrinius skirtumus įvardina kaip savaime suprantamą, natūralų dalyką.	Kritiškai vertina bei analizuoja savo kultūrą bei kitas kultūras viso pasaulio kontekste. Karys geba pažvelgti iš kitos kultūros pozicijų ir išvengti konflikto.

Nuliniame lygmenyje kariai **nesugeba** pažvelgti iš kitos kultūros perspektyvos. **Neanalizuoja** kultūrinių skirtumų. Nesistengia įsijausti į kitos kultūros atstovo poziciją.

„Man tai yra nepriimtina. Aš nesuprantu, jei viskas anksčiau ten buvo taip išsivystę, kaip jie iki tiek nukrito. Net kaip įvertinti neįsivaizduoju. Jeigu pagal dešimtbalę sistemą lyginant su mūsų kultūra, mūsų va dešimt yra, tai ten jeigu iki mūsų tai ten iki penkių, net mažiau... Galima įvertinti tik tai, kad jie žmonės. Mes šnekėjo kaip pakeisti juos, tai reikėtų žiūrėti kaip jie vaikus auklėja. Reikėtų patiems tuos vaikus auklėti, kad jie kažkaip pasikeistų, ir suaugusiems rodyti pavyzdį kažkokį tai“ (8 i.p.)/ „Visur yra daug plusų ir daug minusų, čia daugiau, manau, yra minusų. Jeigu jie biški būtų labiau išsilavinę, tai geriau galėtų susitvarkyti savo gyvenimą ir būtų panašesni į mus. O šiaip tai ką, man jų gaila, kad jie tokioje šalyje gyvena, nieko gero gyvenime nėra matę“ (10 i.p.)/ „<...> Pavyzdžiui, dėl paprasčiausio dalyko dėl šiukšlinimo, pas juos tai yra įprasta. Kur valgo, ten ir meta, nieks netvarko niekur. Kanalizacijos niekur nėra, viskas eina į gatvę. Gyvena prie pat sąvartynų, balose gyvūnai sėdi ir taip pat ir vaikai ten maudosi. Ir kvapas ir tas ir tas... „ (6 i.p.).

Elementariam lygmenyje esantys kariai kai kuriais atvejais, **tam tikrose** pavienėse **situacijose** bando **įsijausti** į kitos kultūros atstovo vaidmenį, pažvelgti iš jo pozicijos į tarpkultūrinę situaciją.

„Netgi nežinau, vat aš bandau dabar kažką tokio ypatingo prisimint, nieko labai labai ypatingo ten nebuvo, bet savo laiku mane ne tai sužavėjo, ne tai pakėrėjo, ne tai nustebino jie mūsų supratimu jie naivūs. <...> Čia yra tiesiog bruožas ir jis nesiskirsto į teigiamą ir neigiamą. Kažkam jis gali būt teigiamas, kažkam neigiamas, pas mane jis nesiskirsto. Čia priklauso nuo to kaip žmogus žiūri į nuoširdumą, atvirumą, galbūt naivumą tam tikrą. Arba jis juo pasinaudoja, apgauna arba tiesiog žavėsis toliau, džiaugsis kartu gyvenęs“ (4 i.p.)/ „Čia užtektų vieno turbūt, mano požiūriu tai jie nesubrendę, besikuriantys. T: Ar čia yra teigiama ar neigiama, kad jie besikuriantys, nesubrendę? Teigiama, teigiama šiuo atveju. Nes jie bando atsikovot savo šalį, žiūri kas jiems yra geriau. Atsirenka iš įvairių kultūrų daleles kažkokias, kad sulipdytų tą pačią prieinamiausią. Pradedant nuo vėliavos, baigiant dar kažkuo tai“ (14 i.p.)/ „Ypatingai ateinanti karta nelabai skiriasi nuo mūsų. O religiniai visi klausimai yra ir pas mus. Vėliau jie pasidarys kaip ir pas mus tokie labiau kosmopolitiški“ (14 i.p.).

Vidutiniame lygmenyje kariai stebėdami kitos kultūros atstovų elgesį **kultūrinius skirtumus supranta kaip natūralų**, savaime suprantamą **dalyką**. Neišaukština savo kultūros, suvokia, kad kultūrų skirtumai yra neišvengiamybė, su kuria nereikia kovoti, ją reikia pripažinti kaip faktą.

„ Taip, kultūra iš tikrųjų skiriasi nuo mūsų, ten tų skirtumų yra tikrai nemažai, bet tai yra įdomi kultūra, man tiesiog kaip ir sužavėjo net gi. Šiaip kaip ir visose kultūrose, tiesiog jie turi savitų bruožų, gestikuliavimo ar kalbėjimo manierą, bet viskas yra normalu, tiesiog taip turi būti ir tiek“ ( 18 i.p.)/ „ Skiriasi kaip bet kuri kita kultūra, su kuria esu per savo

gyvenimą susidūręs. Tai manau yra natūralu, jau mūsų kaimynas gyvenantis tame pačiame name skiriasi nuo mūsų, tai ką jau kalbėti apie Afganistaną“ (22 i.p.).

Respondentai priskiriami pažangiam lygmeniui **analizuoja** priimančią kultūrą savo ir kitų kultūrų kontekste. **Kritiškai vertina** tarpkultūrinės situacijas, tokiu būdu **išvengdamas** tarpkultūrinių **konfliktų**.

„ Mes kitaip gyvenam ir kitaip matom, o jie kai mūsų gyvenimo nemato tai jiems nepriimtina. Man atrodo, kad mes iš savo pusės pridedam jiems tos agresijos. Į kultūrą ir religiją reikia žiūrėti atidžiai, kad nepadaryti daugiau problemų per misiją. Pavyzdžiui, tas pats prisilietimas prie moters, vienas gali tiesiog pasakyti, o kitas neaišku kaip gali sureaguoti. Nu čia aš tik taip vieną pavyzdėlį, o jų yra daugiau“ ( 8 i.p.)/ „ Na, apskritai, aš juos vertinu vidutiniškai, tai reiškia nei labai geriau, nei labai blogiau už kitas kultūras. Jie yra kitokie, skirtingi nuo mūsų, bet visa tai yra įtakota jų istorijos, religijos, auklėjimo ir panašiai. Man jų mąstymo būdas ir kai kurios naudojamos priemonės nėra visiškai priimtinos, tačiau aš nesu iš jų kultūros ir net nesitikėjau, kad viskas man turėjo patikti ir viskas turėjo būti priimtina. Jie yra tokie, kokie yra. Gal ir pasikeistų jų mąstymas kažkiek, per ilgą švietimo procesą, bet manau pagrindiniai bruožai išliktų, nes jie yra susiklostę istoriškai“ (22 i.p.)/ „Sakyčiau, sekėsi neblogai, bent jau jokių nenumatytų situacijų neįvyko. Tiesiog, aš manau, kad bendraujant su kita kultūra reikia labai stengtis pažvelgti į situacija iš jų perspektyvos, tada ir bendravimas būna paprastesnis“ (21 i.p.)/.

## 20 Lentelė

### Karių savirefleksijos lygiai

0 lygis	Elementarus	Vidutinis	Pažangus
Nesugeba reflektuoti, aptarti savo patirtų jausmų, poelgių.	Reflektuoja apie jausmus ir poelgius, tačiau <b>bendromis frazėmis.</b>	Reflektuoja aptardamas savo santykius su kitos kultūros atstovais, iškilusias tarpkultūrinės situacijas.	Reflektuodamas apie savo patirtas tarpkultūrinės situacijas, <b>išsamiai apibūdina</b> savo jausmus ir poelgius. Kritiškai vertina savo elgesį bei mąstymą.

Analizuojant interviu duomenis paaiškėjo, kad vienas respondentas visiškai nereflektuoja apie savo tarpkultūrinės patirtis, todėl yra priskirtas nuliniam savirefleksijos lygmeniui.

„ Niekas man netrukdė, viskas buvo normaliai. Nelabai aš ten į juos gilinausi, gyvenau sau ir tiek“ (9 i.p.).

Elementariame lygmenyje esantys respondentai **apibūdina** savo patirtis bei poelgius **bendromis frazėmis** pernelyg nesigilindami į savo pojūčius bendraujant su kitos kultūros atstovais.

*„Na, bendravimas visų pirma šiek tiek apsunkintas, nes bendrauti teko per vertėjus. Bet šiaip įdomūs jie žmonės, įdomu bendrauti, įdomu susipažinti buvo. Viskas puiku“ (17 i.p.).*

Vidutiniame lygmenyje **plačiau aptariamos** tarpkultūrinės situacijos ir asmeninis vaidmuo jose. Apibūdinamas santykis su kitos kultūros atstovais.

*„Jeigu bendrauji su žmogum, kuris šiaip ar taip, vienaip arba kitaip priklauso nuo tavęs, tai vieni pojūčiai, jeigu tu priklausai, ar nori kažko iš žmogaus gauti- visiškai kitokie pojūčiai. Aš buvau sutikęs labai įvairių žmonių, kad dabar bandyt kažką sulygint. Pradedant nuo kažkokių direktijų ten vadovų ir baigiant paprastais žmonėmis, vaikais, kuriems buvo tiesiog įdomu prieit arčiau, ar ten nežinau pirštu pabaksnot- ar šitas dėdė su automatu gyvas ar mums tik tai vaidenasi ir tai labai skirtingi dalykai“ ( 2 i.p.)/ „Na, net nežinau, kaip čia pasakyt, kas labiausiai patiko, visų pirma patiko kraštas visas. Ten vis tiek kalnai ir taip toliau, oras grynas. Pats tas toks žmonių draugiškumas, nes mes su jais gražiai elgiamės ir jie su mumis gražiai elgėsi. Ta prasme, tiek vaikai mojuodavo savo rankom, su jais buvo žaidžiamas futbolas ir panašiai, na, ir ten jaučiasi draugiška atmosfera“ (13 i.p.).*

Respondentai pasiekusių pažangų savirefleksijos lygmenį **išsamiai apibūdina** savo jausmus, **kritiškai įvertina** savo elgesį , suvokia, kad jų elgesys tiesiogiai įtakojo priimančios kultūros reakciją į juos.

*„Kadangi buvau ne vienas karys lauke, teko būti su tais kariais, kurie jau tame krašte buvo. Nuvykęs pirmą kartą ir pamatęs kokia ten padėtis aš buvau pakankamai atviras ir toks visiškai nesuvaržytas ir jaučiausi kaip namuose. Nes jokio ten suvaržymo ar kažkokio susikaustymo nebuvo. Negeroves iššaukia kitų bendraujančių bendravimas, pavyzdžiui, aš pastebėjau koks yra amerikonių bendravimas ir koks yra mūsų bendravimas ir jų yra atitinkamas požiūris į tai ir automatiškai formuoja jų elgesį“ (15 i.p.).*

#### 4.6. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir analizė

Analizuojant studentų žinių kompetencijas išskirti septyni pagrindiniai struktūriniai elementai: *Žinios apie šalies, kurioje dirba geografiją, istoriją, žinios apie vyraujančią religiją, gyventojų etnines grupes, žinios apie teisinę/ įstatyminę bazę, žinios apie socialinius papročius, žinios apie visuomenės ir individo sąveikos procesus*. Atlikus tyrimą pastebėta, kad karių žinių dinamika keitėsi trimis kryptimis: žinios visiškai nepakito, žinios pakito nežymiai, žinios stipriai pakito. Tyrimo rezultatai rodo, kad karių žinios apie šalies geografinę padėtį bei istoriją yra ribotos. Susidūrus su arabiška kultūra svarbu žinoti, kad istorinis kontekstas, ar geografinės bei klimatinės sąlygos smarkiai įtakoja vietinių kasdienines gyvenimo situacijas. Taip pat remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad kariai, kurių žinios prieš atvykstant į misiją buvo pakankamai aukšto lygmens, po susidūrimo su kita kultūra laikotarpį beveik neįgijo naujų žinių.

Karių nuostatų pagrindiniai struktūriniai elementai išskirti analizuojant interviu duomenis yra: *vadovavimasis stereotipais, atvirumas kitai kultūrai ir noras bendrauti*. Analizuojant interviu protokolus paaiškėjo, kad dauguma karių turėjo išankstinę nuomonę apie kultūrą, su kuria teks bendrauti, tačiau ta nuomonė, ne visada buvo stereotipinė ir dažnai netgi nebuvo neigiama. Tiriant karių nuostatų dinamiškumą buvo naudojami trys pagrindiniai kriterijai: nuostatos nepakito, nuostatos pakito dalinai, nuostatos pakito smarkiai. Tyrimo rezultatai parodė, kad apklaustųjų tarpe nebuvo karių, kurių nuostatos būtų pakitusios labai smarkiai (iš neigiamų tapusios teigiamomis). Nuostatų dinamika dažniausiai vyko dviem kryptimis: iš neigiamų į dalinai teigiamas, arba iš principo nepasikeitė ir liko neigiamos.

Tyrimas parodė, kad kai kurie kariai siekdami apibūdinti kitą kultūrą ar tam tikrą iškilusią tarpkultūrinę situaciją lygina šią kultūrą su savąja. Tokiu atveju kartais iškyla kultūrinio identiteto problema, kai karys neturi tvirtų savęs kaip konkrečios kultūros atstovo identifikavimo kriterijų.

Kitas svarbus tarpkultūrinės kompetencijos elementas- gebėjimus ir įgūdžius buvo suskirstytas į šias pagrindines sudedamąsias dalis: *vietinės kalbos mokėjimas, abiem kultūroms bendros užsienio kalbos mokėjimas, neverbalinė komunikacija, gebėjimas lyginti savo kultūrą su kita kultūra*. Tyrinėjant interviu duomenis paaiškėjo, kad dažnai kariai nors ir išmoksta pavienius vietinės kalbos žodžius dažniausiai vengia juos naudoti, nesuvokdami, kad vietinės kalbos mokėjimas tiesiogiai įtakoja sėkmingą tarpkultūrinį bendravimą. Tyrimas parodė, kad gebėjimo atpažinti neverbalinės komunikacijos ženklus lygmuo respondentų tarpe pakankamai žemas. Kariai dažnai neakcentuoja tokios komunikacijos supratimo svarbos ir dažniausiai tiksliai nežino, ką reiškia konkretūs neverbaliniai ženklai. Duomenų analizė rodo, kad kariai pasižymi pakankamai



gerais gebėjimais lyginant priimančiąją kultūrą su savąja. Analizuodami kitą kultūrą, kariai atsižvelgia į istorinį, religinį ar net politinį kontekstą ir pateikia savo pamąstymus apie šių kontekstų įtaką kasdieniniam socialiniam kitos kultūros atstovų elgesiui.

Ketvirtas analizuojamas karių tarpkultūrinės kompetencijos elementas- kultūrinis sąmoningumas. Jį sudaro dvi sudedamosios dalys: *kritiškas kitos kultūros vertinimas* ir *savirefleksija* (savo jausmų, patirčių ir elgesio kitoje kultūroje apibūdinimas). Pastebėta, kad kariams sunkiai sekasi reflektuoti apie savo patirtis kitoje kultūroje, tai gali būti įtakota nepakankamu tarpkultūrinių situacijų, kuriose jiems teko sudalyvauti skaičiumi. Maža dalis respondentų teigia ir patys nenorėję gilintis į kitą kultūrą ir nesiekę bendravimo su jos atstovais.

Apibendrinus tyrimo rezultatus buvo sudarytas karių tarpkultūrinės kompetencijos žemėlapis (žr. Priedas nr. 5), kuriame pateikiamos pagrindinės tarpkultūrinės kompetencijos tyrimo kategorijos ir jų vertinimai pagal lygius.

## DISKUSIJA

Šiame darbe karių tarpkultūrinių kompetencijų tyrimas bei jų analizavimas pagal raiškos lygmenis parodė, kad karių multikultūrinis parengimas, vykdomas prieš išvykstant tarnauti į užsienio valstybę, palieka aiškių spragų tam tikrose tarpkultūrinių kompetencijų struktūriniuose elementuose.

Karių tarpkultūrinių kompetencijų struktūrinis modelis sudaromas plačiai analizuojant kultūros sąvoką, į kurią įeina tokie specifiniai kriterijai kaip: geografinė šalies padėtis, klimatinės sąlygos bei istorinė praeitis. Šie kriterijai labai svarbūs, kai kalbama apie kultūrinę sandūrą su arabiškos kultūros šalimis, kur kasdienis socialinis gyvenimas tiesiogiai ir labai ryškiai įtakojamas tokių faktorių. Tuo tarpu, socialiniai tyrinėtojai analizuodami tarpkultūrines kompetencijas kitokioje socialinėje/ kultūrinėje terpėje aukščiau paminėtų kriterijų netraktuoja kaip turinčių didelę įtaką sėkmingam tarpkultūriniam bendravimui.

Tyrimo hipotezė numatė, kad multikultūrinis karių ugdymas palieka daug spragų karių tarpkultūrinėse kompetencijose, kas kliudo sėkmingai karių integracijai ir pastarasis teiginys dalinai pasitvirtino, remiantis tyrimo duomenimis. Tyrimo analizė parodė, kad karių tarpkultūriniai gebėjimai ir įgūdžiai tokie kaip: kalbinė kompetencija, gebėjimas palyginti kultūras yra išvystyti daug geriau nei žinių kompetencijos. Tiriant žinių struktūrinį elementą paaiškėjo, kad kariai dažnai net neįvardina etninių grupių sudėties šalyje, kurioje tarnavo. Menkai išreikštas ir karių kultūrinis sąmoningumas. Ir nors ši kompetencijos dalis yra labai dinamiška ir tobulinama visą gyvenimą jos neturėjimas užkerta kelią sėkmingam tolimesniam tarpkultūrinių kompetencijų ugdymui.

Kokybinis tyrimas gali atrodyti ribotas dėl specifinės karių grupės pasirinkimo ir interviu atlikimo laikotarpio (kariai apklausti jau grįžus ir praėjus kai kuriam laikui po tarnybos užsienyje). Visi apklausti kariai tarnauja įvairiuose Lietuvos karinių pajėgų padaliniuose, todėl jų turimos tarpkultūrinės kompetencijos gali būti įtakotos konkrečios kultūros, taigi, negalima teigti, jog ir kitų tautų atstovai pasižymėtų tomis pačiomis kompetencijomis ar kitos šalies karių multikultūrinis ugdymas paliktų tokių pačių spragų. Grįžus iš tarnybos užsienyje kariai apie savo žinias, patirtis, gebėjimus bei nuostatas kalba jau iš dabarties perspektyvos žvelgdami į praeitį, todėl tyrimo duomenys turi subjektyvumo atspalvį.

Kokybinis tarpkultūrinių kompetencijų tyrimas negali, ir šiuo atveju nesiekia, pateikti statistiškai reikšmingų duomenų, pritaikomų visai karių socialinei grupei, tačiau puikiai atskleidžia karių multikultūrinio ugdymo netikslumus ir leidžia pateikti konkrečias rekomendacijas tolimesniam ugdymo procesui.

## IŠVADOS

**Teorinės išvados.** Remiantis užsienio ir Lietuvos literatūros analize buvo aprašyta kultūros bei tarpkultūriškumo, tarpkultūrinės kompetencijos sąvoka, išanalizuoti karių tarpkultūrinių kompetencijų modeliai bei pagrindiniai karių multikultūrinio ugdymo metodai ir daromos šios išvados:

- Kariui savo tarnyboje susiduriančiam su kitų kultūrų atstovais svarbu turėti bendrųjų ir specifinių kultūros žinių, suprasti plačią kultūros sąvoką, išsiugdyti kultūrinį sąmoningumą, tam kad tai galėtų pritaikyti tarnaudami skirtinguose kultūrinuose regionuose. Kultūrų analizė yra vienas iš kariuomenės strateginio planavimo įrankių.
- Kultūrinio identiteto sąvokos analizė- svarbus multikultūrinio ugdymo elementas. Esant ekstremaliai situacijai, pvz. kariniam konfliktui, žmogaus, kurio psichinei ar fizinei būklei kyla grėsmė, identitetas gali tapti pagrindiniu kultūriniu skirtumu, sukeliančiu tarpkultūrinį konfliktą.
- Kultūriniai skirtumai kultūrų sandūroje dažniausiai lemia neigiamų tarpkultūrinių santykių sukūrimą.
- Karių tarpkultūrinių kompetencijų teorinį modelį sudaro trys pagrindiniai struktūriniai elementai: žinios, motyvacija (nuostatos), gebėjimai (įgūdžiai). Kaip viena iš svarbiausių kompetencijos dalių apibūdinamos verbalinė ir neverbalinė komunikacija, gebėjimas analizuoti konkrečios kultūros padėtį viso pasaulio kontekste, bei gebėjimas kultūrinius skirtumus suprasti kaip savaime suprantamus.
- Multikultūrinio ugdymo kontekste dažniausiai išskiriamos dvi metodų dimensijos:
  - 1) patirtinis mokymasis. Kitaip dar vadinamas eksperimentiniu (dažniausiai tai vaidmenų žaidimai, simuliacija, filmų analizė);
  - 2) formalių kultūrinių žinių mokymasis. Tai tradicinis mokymas, besiremiantis vienos krypties komunikacija lektorius- klausytojas (įskaitant vietovės į kurią vykstama studija).
- Multikultūrinis karių ugdymas gali būti skirstomas į dvi pagrindines sritis: bendrasis ir specializuotas kultūrinis mokymas. Bendrasis mokymas apibrėžia bendrąją kultūros sąvoką, o specializuotas kultūrinis mokymas yra susijęs su tam tikru kultūriniu regionu, kuriame vyks kultūrinė sandūra. Šiems ugdymo tipams vystyti naudojami keturi pagrindiniai ugdymo tipai: tradicinis specializuotas kultūrinis mokymas, tradicinis bendrasis kultūrinis mokymas,

eksperimentinis, specializuotas kultūrinis mokymas, eksperimentinis bendrasis kultūrinis mokymas.

**Empirinės išvados.** Atlikus kokybinį tyrimą, karių interviu duomenų analizės rezultatai susisteminti pagal iš anksto sudarytą karių tarpkultūrinių kompetencijų vertinimo modelį ir pateikiamos šios išvados:

- Tyrimo rezultatai iš dalies patvirtino hipotezę, kad karių multikultūrinis ugdymas palieka spragų pagrindinėse karių tarpkultūrinėse kompetencijose.
- Karių žinios apie šalies geografinę padėtį, istorinę padėtį bei gyventojų etninę sudėtį yra pakankamai žemo lygio, lyginant su žiniomis apie socialines normas.
- Karių žinių dinamika vyko trimis kryptimis: žinios nepakito, žinios pakito dalinai, žinios pakito smarkiai. Karių žinių kitimas tiesiogiai susijęs su noru pažinti kitą kultūrą, atvirumu bei gebėjimu priimti tai kas tau nėra visiškai įprasta, o taip pat sugebėjimu stebėti kitos kultūros elgesio modelius, bei remiantis jais susisteminti naujai įgytą informaciją. Kariai, kurių žinios prieš atvykstant į misiją buvo pakankamai aukšto lygmens per susidūrimo su kita kultūra laikotarpį beveik neįgijo naujų žinių. Daugiausiai naujų žinių įgijo kariai turėję žemą žinių lygmenį.
- Dauguma karių prieš atvykstant į taikos palaikymo misiją užsienio šalyje turėjo susidarę tam tikrą nuomonę apie tos šalies kultūrą bei jos atstovus ir dažnu atveju šios nuostatos nėra neigiamos. Karių nuostatos po misijos laikotarpio vienu atveju liko nepakitusios, kitu atveju iš neigiamų tapo dalinai teigiamomis. Nuostatų dinamikos nebuvimą sąlygoja pačių karių nesidomėjimas, neatvirumas kitos kultūros atžvilgiu. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad turimos neigiamos nuostatos buvimo kitoje kultūroje laikotarpyje nepasikeitė taip stipriai, jog taptų visiškai teigiamomis.
- Interviu duomenų analizės metu paaiškėjo, kad identiteto sąvokos analizavimas kalbant apie kultūros ir tarpkultūriškumo suvokimą yra būtinas etapas, kurį praleidus vėliau galimas neaiškus tarpkultūrinių situacijų vertinimas.
- Gebėjimų ir įgūdžių srityje geriausiai išugdyta karių verbalinė kompetencija ir skirtingų kultūrų palyginimo gebėjimai, silpniausiai pasireiškia neverbalinio bendravimo kompetencijos. Nors visi tiriamieji yra girdėję neverbalinės komunikacijos sąvoką, dažnai abejoja šios srities daroma įtaka sėkmingam tarpkultūriniam bendradarbiavimui.

- Kariai nepasižymi gerais savirefleksijos gebėjimais, ribotai apibūdina savo patirtis, jausmus ir elgesį tarpkultūrinėse situacijose, ką veikiausiai įtakoja retas ir nepakankamas tarpkultūrinis bendravimas, sąlygotas vienos ar kitos pusės neatvirumo.
- Kariai pakankamai pažangiai kritiškai vertina kitą kultūrą, analizuodami pasaulio kontekstą ir lygindami ją su savo kultūra. Daugelio karių kultūrinio sąmoningumo lygis auga tarnaujant kitoje kultūroje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad kultūrų sandūroje labiausiai keičiasi karių nuostatos ir tobulėja tam tikri gebėjimai, tokie kaip socialiniai įgūdžiai, kalbinė kompetencija, tačiau labai menkai tobulėja turimos žinios. Kartais turimos neigiamos nuostatos įtakoja karių atsiribojimą nuo kitos kultūros, kas sąlygoja menką kultūrinį tobulėjimą ir neigiamai įtakoja tarpkultūrinį bendravimą. Taip pat galima teigti, kad tarpkultūrinių kompetencijų stoka sudaro barjerus sėkmingam tarpkultūriniam bendravimui.

## REKOMENDACIJOS

Multikultūriniame ugdyme labai paplitęs patirtinis mokymo metodas. Toks mokymosi būdas suteikia galimybę sukurti kultūrinę sandūrą bet kurioje auditorijoje. Simuliacijas ar vaidmenų žaidimus reikia plačiau taikyti rengiant karius tarnybai užsienyje, nes tai įgalina mokymo dalyvius pažvelgti iš kitos kultūros pozicijos, geriau įsijausti į jų vaidmenį ir tuo pačiu geriau suvokti daugelį kultūros, su kuria teks susidurti niuansų.

Prieš pradėdant multikultūrinį mokymą reikėtų nustatyti kiekvieno dalyvio jau turimą kultūrinių žinių lygmenį. Skirtingo lygmens mokymo dalyviai negali būti mokomi pagal vieną programą ar metodą, nes silpnesnieji dalyviai, nesugebės iš karto įgyti aukšto kultūrinių žinių lygmens, o vidutines žinias turintys dalyviai gaus per mažai reikiamos informacijos. Todėl reikalinga diferenciacija: mokymo metuose ir pateikiamoje informacijoje.

Vykdamas karių multikultūrinį mokymą dažniausiai (skirtingomis proporcijomis) naudojami keturi mokymo metodai, aprašyti šio darbo 2.3. skyriuje. Kiekvienas šių metodų atskirai yra truputį riboti ir dažnai neapėmia įvairių mokymo sferų, taigi, visų nusistatytų mokymo tikslų įgyvendinimas tampa sunkiai pasiekiamas. Todėl racionaliausia būtų naudoti visus šiuos metodus kompleksiskai.

Remiantis tyrimų rezultatų duomenimis, paaiškėjo, kad karių žinių kompetencijos yra gana žemo lygmens, to priežastis gali būti nuolat taikomas tradicinis specializuotas kultūros mokymas (paskaitos metodas), kurio efektyvumas sumažėja, jei jis nederinamas su kokiu nors kitu aktyviuoju mokymo metodu. Taigi, kelių metodų derinimas vienoje paskaitoje įgalina pasiekti geresnių rezultatų. Panašiai yra ir su karių neverbališkos komunikacijos žiniomis. Geresniam tokių žinių įsisavinimui puikiai tinka simuliacijos, žaidimai, kurių metu tokius ženklus kariai realiai pamatytų ir sužinotų ką jie reiškia.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad prieš supažindinant karius su kitokiu kultūriniu identitetu, visų pirma reikėtų padėti jiems patiems suvokti savo identitetą. Kaip parodė tyrimas, savęs neidentifikavimas, trukdo sklandžiai suvokti kitos kultūros mąstymo būdą, elgseną bei pasaulėžiūrą. Aiškus savęs kaip tam tikros kultūros atstovo identifikavimas, padės jaustis tvirčiau ekstremaliose situacijose, tokiose kaip, pvz., kariniai konfliktai. Taip pat siektina išsamiau supažindinti karius su kultūrinio šoko sąvoka, bei konkrečiais jo įveikimo būdais.

## LITERATŪRA

1. Abbe, A. (2007). *Cross-Cultural Competence in Army Leaders: A Conceptual and Empirical Foundation*. United States Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences. Study report.
2. Abbe, A. (2008). *Building cultural capabilities for full-spectrum operations*. U.S. Army Research Institute. Study Report.
3. Adler, P.S. (1975). The transnational experience: an alternative view of culture shock. *Journal of humanistic psychology*, 15, 4, 13- 23.
4. Anderson, B. (1999). *Įsivaizduojamos bendruomenės ( apmąstymai apie nacionalizmo kilmę bei paplitimą)*. Baltos lankos.
5. Aniola, J. (2007). *Communication in civil- military cooperation*. B.S., Polish Military Academy.
6. Antinienė, D. (2002). Asmens tapatumo tapšmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2002/02.
7. Arcuri, A.P. (2007). *Importance of Cross-Cultural Awareness for Today's Operational Environment*. USAWC strategy research project. U.S. Army war college. Pensilvania.
8. Arthur, W., Bennett, W., Edens, P. S., Bell, S. T. (2003). Effectiveness of training in organizations: A meta-analysis of design and evaluation features. *Journal of Applied Psychology*, 88, 234-245.
9. Auerheimer, G. (2002). *Interkulturelle Kompetenz und pädagogische Professionalität*. Opladen.
10. Bhawuk, D.P.S., Brislin, R. W. (2000). *Cross-cultural training: A review*. *Applied Psychology: An International Review*, 49, 162-191.
11. Bolten, J. (2006). *Interkulturelle Kompetenz*. Thüringer Landeszentrale für politische Bildung, 3 Auflage. [žiūrėta 2008-06- 19]. Prieiga per internetą: <http://www.thueringen.de/de/lzt/gile/theorie/interkulturell/content.html> .
12. Bolten, J. (2007). *Was heißt interkulturelle Kompetenz? Perspektiven für die internationale Personalentwicklung*. *Wirtschaft als interkulturelle Herausforderung*, 21-42.
13. Brown, H.D. ( 2007). *Teaching by principals: An interactive approach to language pedagogy*. New York. 3 rd edition.
14. Būdvytytė-Gudienė, A. ir Mažeikienė, N. (2005). *Tarpkultūrinė verslo komunikacija*. Šiaulių universitetas. Šiauliai.

15. Byram, M. & Zarate, G. (1997). *Definitions, objectives and assessment of sociocultural competence*. Strasbourg: Council of Europe.
16. Byram, M. (2004). *INCA: Portfolio of Intercultural Competence*. [žiūrėta 2009- 01- 25]. Prieiga per internetą: <http://www.incaproject.org>.
17. Chiu, C., Morris, M. W., Hong, Y., Menon, T. (2000). Motivated cultural cognition: The impact of implicit cultural theories on dispositional attribution varies as a function of need for closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 247-259.
18. Christensen, R. B. (2007). *The Weight of culture in nation building*. USAF M.A., University of Maryland.
19. Clayton, B., Fisher, T., Harris, R., Bateman, A., Brown, M. (2008). *Structures and cultures: a review of a literature*. Australian government.
20. Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. London.
21. Creswell, J. (1994). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
22. Creswell, J. (1998). *Qualitative inquiry and research design choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
23. Cui, G., & Van Den Berg, S. (1991). Testing the construct validity of intercultural effectiveness. *International Journal of Intercultural Relations*, 15, 227-241.
24. Deal, T., Kennedy, A. (1982). *Corporate cultures: the rites and rituals of corporate life*. US.
25. *Dictionary of military and associated terms* [žiūrėta 2008- 11- 15]. Prieiga per internetą: <http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict>.
26. Erpenbeck J. (2001). *Wissensmanagement als Kompetenzmanagement*. Kiel.
27. Europos taryba ir Europos komisija. (2004). *Tarpkultūrinis mokymas*. Vertimas: Ž. Gailius.
28. Fantini, A. (2000). *Report by the Intercultural Communicative Competence Task Force*. Brattleboro: World Learning.
29. Forest, J. F. (2003). *Teaching cultural perspectives to future army officers at West Point*, 1- 22.
30. Foster, D. (2004). *Azijos šalių etiketas*. Vilnius.
31. Friesenhahn, G.J. (2002). *Interkulturelle Kompetenz zwischen Pflicht und Kür Sozialpädagogische Verortung eines schillernden Begriffs*. Bad Herrenhalb.
32. Furch E. (2003). *C.A.N.E Cultural awareness in Europe. Auseinandersetzung mit kultureller Diversität in Europa// Blumberga I.- Pragmatische Aspekte der Kommunikation*. Wien.



33. Gaallagher, C. (2008). *Formative assessment policies, programs, and practices in the Southwest Region*. REL No. 041.
34. Geertz, C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Straipsnių rinktinė. Vilnius.
35. Gellner, E. (1998). *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius.
36. Gertsen, M. C. (1999). *Intercultural competence and expatriates.*, 341- 362. London.
37. Giddens A. (2000). *Modernumas ir asmens tapatybė*. Vilnius. Pradai.
38. Girnius, J. (1995). *Raštai*. Vilnius.
39. Goffman, E. (2000). *Savęs pateikimas kasdieniniame gyvenime*. Vilnius. Vaga.
40. Graf, A. (2004). Screening and training inter-cultural competencies: Evaluating the impact of national culture on inter-cultural competencies. *International Journal of Human Resource Management*, 15, 1124-1148.
41. Green R. (2008). Educational research overwie. EBSCO research starters. Academic topic overwie.
42. Gudykunst, W.B., Mody, B. (2002). *Handbook of international and intercultural communication*. London.
43. Handy, C. (1976). *Understanding organizations*. Harmonsdorf.
44. Hatch, M. (2004). *Dynamics in organizational cultur*. *Handbook of organizational change and innovation*. New York.
45. Hendriks, P. (2004). *Assesing the role of culture in knowledge sharing*. Conference paper. [žiūrėta 2009- 02- 17]. Prieiga per internetą: [http://www.ofenhandwerk.com/okle/pdf\\_files/D-3\\_hendricks.pdf](http://www.ofenhandwerk.com/okle/pdf_files/D-3_hendricks.pdf).
46. Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: international differences in Work- related values*, Abridged edition. Newbury park: sage publications.
47. Hofstede, G., Hofstede G.J. (2005). *Cultures and organizations. Software of the mind*. New York.
48. Jandt, F.E. (2001). *Intercultural communication. An introduktion*. Third edition. London.
49. Janulaitienė, N. (2003). *Karinės pedagogikos įvadas*. Vilnius.
50. Jenkins, R. (2006). *Social identity*. London. Routledge.
51. Jennifer, J. D., Prince, D. W. (2003). *Developing Cultural Adaptability*. Greensboro, NC:Center for Creative Leadership, 7.
52. Johnson, R., Waterfield, J., (2004). Making words count: the value of qualitative research. *Psychotherapy research international*, 9 (3) 121- 131, Whurr Publisher Ltd.

53. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija*. Šiauliai.
54. Kifner, J. (2006). *Tough G.I.'s Go to war armed with afghans ABC's*. New York times, February 16, vol. 155, issue 53492.
55. Kim, Y.Y. (2001). *Becoming intercultural: an integrative theory of communication and cross-cultural adaption*. Thousand Oaks: Sage.
56. Kisinas, E. (2000). *Kario ugdymas*. Generolo Žemaičio Lietuvos karo akademija. Vilnius.
57. Krukauskienė, E. (2007). Akademinio jaunimo Lietuvos kultūrinio identiteto išvalgos: suvokimas, atpažinimas, raiška. *Filosofija. Sociologija. T. 18. Nr.4.*, 37- 46.
58. Kuang, J.F. (2007). Developing students cultural awareness through foreign language teaching. *Sino- US english teaching*, 4 (12), 74-81.
59. Leenen, W.R. (2001). *Interkulturelles Training Vortragsmanuskript zur Tagung „Interkulturelle und antirassistische Trainings – aber wie? Konzepte, Qualitätskriterien, Evaluationsmöglichkeiten*, Landeszentrum für Zuwanderung Nordrhein-Westfalen. Bonn.
60. Leiba-O'Sullivan, S. (1999). The distinction between stable and dynamic cross-cultural competencies: Implications for expatriate trainability. *Journal of International Business Studies*, 30, 709-725.
61. Lewis, G. (2006). *Developing soldiers cultural competency*. U.S. Army War College Pennsylvania 17013.
62. Lewis, R.D. (2002). *Kultūrų sandūra. Kaip sėkmingai bendrauti su kitų tautų ir kultūrų atstovais*. Vilnius.
63. *Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga*. (2006). KAM. Vilnius.
64. *Lietuvos kariuomenės civilių ir kariškių bendradarbiavimo doktrina*. (2004). [žiūrėta 2008- 04- 29]. Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/index.php/lt/94360>.
65. Lievens, F., Harris, M. M., Van Keer, E., Bisqueret, C. (2003). Predicting cross-cultural training performance: The validity of personality, cognitive ability, and dimensions measured by an assessment center and a behavior description interview. *Journal of Applied Psychology*, 88, 476-489.
66. Lin, L. L. (2008). *Cultural perspectives toward language learning*. London.
67. Linnet, P. M. (2008). *Afghanistan index*. Dansk Institut for Militäre Studier, 2- 42.
68. Locke Ch. A. (2007). *Chinese Methods of Interpersonal Conflict Management*. Monograph. USAF . Kansas.
69. Louis, L., Johnson, L. (2001). *Are there cross cultural differences in Reasoning?*, 1- 36.

70. *LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas*. (1996). [žiūrėta 2008- 04- 30]. Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarastas2.dll?Tekstas=1&Id=21050>.
71. Lustig J., Koester N. (2000). *Among us: essays of identity belonging and intercultural competence*. New York.
72. Lustig, J., Koester N. (1999). *Intercultural competence. Interpersonal communication across cultures*. New York.
73. Martin, D., Nakayama, K. (1997). *Intercultural communication and context*. Mayfield.
74. Martins, E., Terblanche, F. (2003). Building organizational cultures that stimulates creativity and innovation. *European Journal of innovation management*, vol.6.,iss1., 64- 75.
75. Mažeikienė, N. (2000). *Kiekybinių ir kokybinių metodų derinimas kuriant nešališką socialinių mokslų metodą*. Lyčių skirtumai švietimo sistemoje, 33 - 48.
76. Mažeikienė, N. ir Virgailaitė-Mečkauskaitė, E. (2007). Tarpkultūrinės kompetencijos matavimo ir vertinimo patirtis edukologijoje. *Socialiniai mokslai*, 4 (58), 24.
77. Mills, V., Smith R. (2004). *Short and long-terms effects of participation in a cross- cultural simulation game on intercultural awareness*. DSTO- TR- 1636. Edinburg.
78. Muir, P., Pu, N. (2007). Toward culture: some basic elements of culture-based instruction in china's high schools. *Sino-english Teaching*. 4 (4), 38- 43.
79. Müller, S., Gelbrich, K. (2004). *Interkulturelles Marketing*. München.
80. *Multilingualism in Europe*. (2003). Madariaga europien foundation edited by Lorna Carson. Brussels.
81. Noetzel, T., Scheipers S. (2007). Die NATO in Afghanistan. *SWP aktuell 44, August 2007*. [žiūrėta 2008- 12- 16]. Prieiga per internetą: [http://www.swp-berlin.org/common/get\\_document.php?asset\\_id=4259](http://www.swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=4259)
82. Oetzel, J., Ting-Toomey, S., Masumoto, T., Yokochi, Y., Xiaohui P., Takai, J. & Wilcox, R. (2001). Face and Facework in Conflict: A Cross-Cultural Comparison of China, Germany, Japan, and the United States. *Communication Monographs*, 68 (3), 235-259.
83. Ohana, Y. ( 1998). *Participation and citizenship: training for minority youth projects in Europe*. Strasbourg: council of Europe.
84. Onwuegbuzie, A., Leech, N. (2005). On becoming a pragmatic researcher: The importance of combining quantitative and qualitative research methodologies. *International Journal of Social Research Methodology*, 8, (5), 375-387.

85. Osland, J. S., Bird, A. (2000). Beyond sophisticated stereotyping: Cultural sensemaking in context. *Academy of Management Executive*, 14, 65-77.
86. Palthe, J., Kosseks, E. (2003). Subcultures and employments modes. *Journal of organizational change management*, vol. 16, no.3, 287-308.
87. Parry, K., Proctor- Thompson, S. (2003). Leadership, culture and performance. *Journal of change management*, vol.3. iss.4., 376-393.
88. Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage publikation: Newbury Park London New Delhi.
89. Paul, M. (2007). *Soldaten als Entwicklungshelfer?* Diskussionspapier. SWP- Berlin. [žiūrėta 2008-12-17]. Prieiga per internetą: [http://www.swp-berlin.org/de/common/get\\_document.php?asset\\_id=4385&PHPSESSID=e0b611a466660b6b21af02066c6a2253](http://www.swp-berlin.org/de/common/get_document.php?asset_id=4385&PHPSESSID=e0b611a466660b6b21af02066c6a2253).
90. Peace Corps. (2002). *A peace corps classroom guide to cross- cultural understanding*, 3- 56.
91. Peace Corps. (2002). *Insights from the field: understanding geography, culture and service*, 5-102.
92. Poon, J. M. L., Stevens, C. K., Gannon, M. J. (2000). Research and Practice in Human Resource Management. *Effects of Training Method and Learning Style on Cross-Cultural Training Outcomes*, 8 (2), 73-97.
93. Pruskus, V. (2004). *Multikultūrinė komunikacija ir vadyba: mokymo priemonė*. Vilniaus teisės ir verslo kolegija. Vilnius.
94. Račius, E. (2007). *The cultural awareness factor in activities of lithuanian PRT in Afghanistan*. Baltic security & defence review. Volume 9.
95. Radzevičienė, A. (2006). *Nauji iššūkiai ugdant viešosios vadybos specialistus: tarpkultūrinė kompetencija*. [žiūrėta 2008-12-08]. Prieiga per internetą: [http://www.fmmc.lt/VALA/zurnalas\\_nr1\(5\)\\_radzeviciene.htm](http://www.fmmc.lt/VALA/zurnalas_nr1(5)_radzeviciene.htm).
96. Ranonytė, A. (2004). Tautinis ir Europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška. *Filosofija. Sociologija. Nr.4.*, 1-9.
97. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda.
98. Scales, R. (2004). *Army transformation: implications for the future*. Statement. USA.
99. Schein, E. (2004). *Organizational culture and leadership*. San Francisco.
100. Seel, R. (2000). Culture and complexity: New insights on organizational change. *Organizations and people*, vol 7, no., 2-9.

101. Sercu, L. (2004). Assessing intercultural competence: a framework for systemic test development in foreign language education and beyond. *Intercultural education*, 15 (1). [žiūrėta 2009-01-25]. Prieiga per internetą: <http://web19.epnet.com/externalframe.asp?tb=1&>.
102. Skelton, I., Cooper, J. (2004). *You're not from around here, are you?* Joint force quarterly, XXXVI.
103. Smith, T. (2008). *Qualitative & Quantitative research*. EBSCO research starters. Academic topic overview.
104. Steiger, R., Zwiegart, U. (1999). *Karinė pedagogika*. Vilnius.
105. Stephan, W. G., Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55, 729-743.
106. Takeuchi, R., Yun, S., Russell, J. E. A. (2002). Antecedents and consequences of the perceived adjustment of Japanese expatriates in the USA. *International Journal of Human Resource Management*, 13, 1224-1244.
107. Taljūnaitė, M. (2006). Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas sociologiniuose tyrimuose. *Filosofija. Sociologija. Nr.2.*, 8-17.
108. Taylor, E.W. (1994). Intercultural Competency: A Transformative Learning Process. *Adult Education Quarterly*, 44 (3), 154-174.
109. Vengrauskas, V. ir Langvinienė, N. (2005). *Tarptautinis verslas*. Kaunas: Technologija.
110. Weis, T. (1992). *A conceptual framework for intercultural/ international communication*, 1-26.
111. Yin, R. K. (2003). *Case Study Research— Design and Methods*. [žiūrėta 2008-06-17]. Prieiga per internetą: [http://www.recherche-qualitative.qc.ca/biblio/etude\\_cas.pdf](http://www.recherche-qualitative.qc.ca/biblio/etude_cas.pdf).
112. Young, Y. K. (2001). *Becoming intercultural. An integrative Theory of communication and cross-cultural adaptation*. London.
113. Zammuto, R., Gifford G., Goodman, E. (2000). *Managerial ideologies, organization culture and the outcomes of innovations*. Handbook of organizational culture and climate. California.

## Priedas Nr. 1. Interviu protokolo pavyzdys

T: tyrėjas, I: informantas. Protokolas Nr. 2.

T: Su kokia kultūra / kultūromis susidūrėte tarnaudamas užsienyje?

I: Musulmonų.

T: Ką žinojai apie šalies, į kurią vyksi geografinę padėtį?

I: Aišku žinojau, kad Artimuosiuose Rytuose, kad ten yra labai dideli kalnai.

T: Ką žinojote apie šios kultūros istorinę praeitį?

I: Aš tai žinojau, kad pirminė istorija, kad Adomas ir Ieva ten buvo, yra ir tas medis. Kad ten buvo civilizacija labai stipriai išvystyta. Ten buvo jau tais laikais bankai ir paskolos, čia Babilone tam pačiam. Tai mes ten nevažiavom, bet pasakojo ir rodė. Iš istorijos grynai čia kas man buvo įdomu. O daugiau iš Irako istorijos lyg ir nieko, labai ta religija ten yra svarbi. Ten karas vyksta tarpusavy, kovoja šeimos. Ir tas yra, kad jie ten pasiskirstę.

T: Tai tokios savotiškos etninės grupės dažniausiai tarpusavy nesutaria dėl savo religinių įsitikinimų?

I: Taip taip, ten kažkaip yra tas dalykas. Ten daugiau savo tose šeimose jie ir bendrauja. Skiriasi ta religija pas juos, ne, ta religija gal nesiskiria, bet tas požiūris kitoks. Tikintys jie yra. Pas juos tas tikėjimas yra ir dėl to jie ten kariauja. Išsilavinimas netoks aukštas ir linę į religiją, tas dalykas daug lemia.

T: Ar tu galėtum išvardinti bent porą religinių papročių, kuriuos tu pastebėjai?

I: Nu, tai ten pastoviai gi maldos būdavo, ypač per ramadaną. Labai anksti ryte, nežinau ten labai anksti ryte, gal ketvirtą, ten tos muzikos ir visi meldžiasi. Pas mus tokių kontaktų su vietiniais gyventojais kaip ir nebuvo tikrai su tais aukštesniais, jų ten valdžia. O religija, ką ten, papročiai... daug ten tų papročių yra.

T: O kaip tau iš šalies atrodė tie papročiai?

I: Manęs jie netrikdė.

T: Ar esi girdėjęs sąvoką kultūrinis šokas?

I: Nu, tai aš taip negirdėjau, bet kai sakai biški įsivaizduoju. Negirdėjau.

T: Kaip tu įsivaizduoji kas tai, pabandyk apibūdinti savo žodžiais.

I: Šokas tai man daugiausiai asocijuojasi šokas. O kultūros va kaip mes pakeičiam savo buvimą vietą ir tas pirmykštis jausmas, kad mums neįprasta. Aš tos formuluotės nežinau.

T: O tu pats jautei tokį šoką? Ir kaip sekėsi jį įveikti?

I: Ne aš tai pats nelabai jaučiau, manęs niekas ten nešokiravo labai.

T: Ar žinotai kaip bendrauti su tos kultūros atstovais? Sveikintis ir pan.

I: Tai čia jau toks sudėtingas klausimas. Tas kalbėjimas vis tiek yra netiesioginis per vertėjus. Pas mus kalbėjimas buvo tik su mūsų operacija surištas.

T: O paprastus kasdieninius dalykus žinojote, kaip yra pas juos įprasta pasisveikinti, atsisveikinti ir pan.

I: Salam aleikum, aleikum a salam, tai čia elementaru. Mus išmokino ten kelis sakinius, žodžius, aš dabar jau neprisimenu. Kokias tris frazes tai žinojau, bet čia žinai ne pagrindinis dalykas. Šiaip tai iš tikro per tą mūsų pasiruošimą ten daug pasakojo. Kad jie iki vestuvių negali santykiauti, santykiauja ten vyras su vyru, pas juos tai normalu skaitosi. Per ramadaną mums sakė prie jų nevalgyti, kad neerzintume. Prie moterų negalima liestis.

T: Ir kaip tu reaguoji į šitą faktą?

I: Nu o kaip aš galiu reaguoti? Jiems tai paprasčiausiai atrodo normalu, mums tai ne. Pas mus kitas išsilavinimas, kitas požiūris.

T: Pabandyk įvardinti pora esminių skirtumų tos kultūros ir tavo kultūros?

I: Kultūra... kultūra... dabar va kultūrinį šoką pajaučiau. Jeigu taip paprastai šnekant tai viskas skiriasi, negaliu kažko išskirti. Dėl panašumų būtų paprasčiau.

T: Na, tada pabandyk įvardinti panašumus.

I: Šnekam apie kitą aš pagalvosiu ir paskui...

T: Ar įgijai naujų žinių per savo buvimo laiką toj kitoj kultūroj?

I: Aš tai šiaip viską ten naujo sužinojau, iki tol nesidomėjau, man į tą pusę netraukė. Bet darbas ir tarnyba susiklostė taip, kad reikėjo ten važiuoti, tai taip išėjo, kad reikėjo sužinoti. Ir kaip yra taip yra.

T: Dabar norėčiau paprašyti įvardinti kaip tu jauteisi emociškai bendraudamas su tos kultūros atstovais? Kokios tau kildavo emocijos? Kaip tu jauteisi?

I: Nu aš prieš tai rinkau informaciją, kiek buvo paskaitų, ir klausiau jau tų, kurie ten buvo. Visą, ką tau pasakoja, tu negali įsivaizduoti, kol nepajausi to dalyko. Tai labai skirtingi dalykai. Pavyzdžiui, dėl paprasčiausio dalyko dėl šiukšlinimo, pas juos tai yra įprasta. Kur valgo, ten ir meta, nieks netvarko niekur. Kanalizacijos niekur nėra, viskas eina į gatvę. Gyvena prie pat sąvartynų, balose gyvūnai sėdi ir taip pat ir vaikai ten maudosi. Ir kvapas ir tas ir tas...

T: Kaip tau sekėsi bendrauti su kita kultūra?

I: Nu kaip, ten darbo reikalais tik. Aš kiek pajaučiau tai jie ten neatviri. Jie labiau prisitaiko, jie nori iš mūsų naudos gauti. Mes norim jiems padėti, o jie tik kaip išnaudoti. Na gal taip akivaizdžiai nerodo, bet vis tiek matosi ir jaučiasi. Jeigu jie sutinka lietuvius kariškius tai sako, kad amerikiečiai ar danai blogi, o kitą kartą atvirksčiai ant lietuvių sako blogai.

T: Kokių problemų iškilo dėl bendravimo? Nesusikalbėjimų?

I: Ne, kad aš tik darbo reikalais, asmeniniais tai nekalbėjau. Tik vaikai gal... Ten daug vaikų bėgioja ir mes važiuojom, tai norėjom nusifotografuoti. Kai kurie išsigando, kai kurie aišku lenda. Ten tokios mergaitės stovėjo labai įdomios, ir suaugęs, tai vertėjas išsiaiškino, kad ten jo vaikai. Tai mes nusifotografavom, ten buvo kokios keturios mergaitės ir jis sako, kad ten dar ne visos, pas mane dar yra viso aštuoni. Ten du vaikai tai čia ne vaikai pas juos. Ir kas man iš tikrųjų nepatiko, nesiskaito su moterim visai, paprasčiausiai ji ten kaip tarnaitė.

T: Kokia buvo tavo išankstinė nuomonė prieš išvykstant iš Lietuvos apie Afganistano kultūrą, apie tuos žmones? Ir ar ji pasikeitė pasibaigus buvimui toje kultūroje?

I: nežinau, vieni sako, kad jie karingi, kiti atvirksčiai sako, dėl šito aš iki galo neišsiaiškina. Kiti sako, kad išvis jiems negalima ginklus imti ir kariauti. Kiek kas kalbėjo, tai kol pats nepamačiau tol nesupratau. Aš neišsivaizduoju, kaip žmonės išvis gyvena toje šalyje. Pamačiau jie ten tokie apgailėtini, kaip jie išvis gyvena.

T: Aš jau klausiau apie skirtumus. O tu išvelgi kažkokių panašumų tarp savo ir tos kitos kultūros?

I: Šeimyninis gyvenimas kaip pas mus, tik tiek, kad skirsto kur vyras kur moteris ir pan. Nu šiaip ten viskas kitaip, kitaip gyvena.

T: Sakyk, kaip gerai tu mokėjai vietinę kalbą?

I: Paprasčiausiai prieini paklausi vietine kalba „ar yra problemų“? Tokie paprasčiausi ir elementariausi. Aš tų žodžių jau taip neprisimenu. Žinodavom kaip pasakyti ten neikit, ten pavojinga. Kas buvo susiję su mūsų darbu.

T: Kokia bendra kalba abiem kultūroms buvo? Per vertėją kaip bendraudavot?

I: Angliškai. Anglų kalbą aš mokėjau panašiai kaip ir jų vietiniai vertėjai. Bet pavyzdžiui danų vertėjai geriau mokėjo aišku už mane.

T: Ar pastebėjai jau žinomų ar naujų gestų bei mimikų, kuriuos kalbėdami naudojo pašnekovai? Ar tai padėjo suprasti pašnekovą?

I: Iš tikrųjų labai gerai čia pasakei, ten yra pas juos tie rankų gestai, visko neprisiminsiu bet būna, ten su pirštais rodo, suspaudžia pirštus. Jeigu tu žinai tuos gestus tai aišku padeda geriau suprasti pašnekovą.



I: O tu matydavai tuos ženklus, bet ar suprasdavai, ką jie reiškia?

Buvo vienas ten pirštą suspaudžia iškeltą į viršų, bet dabar jau negaliu taip prisiminti. Bet tuo metu kažkaip lyg atskirdavai.

T: Kokių žinių prieš atvykdamas į tarnybą užsienyje turėjote apie tos šalies įstatyminę, teisinę bazę?

I: Nu įstatymus kažkiek žinojau, viską nežinojau, bet nesilaiko jie ten vis tiek. Jie ten į įstatymą nekreipia dėmesio. Gal buvo paskaita, bet dabar negaliu taip pasakyti to dalyko. Pas juos išvis nėra kelių eismo taisyklių, nieko. Tiesiog toks požiūris, mašiną vairuoja, jei paklausi ar turi dokumentus, sako, kam tie dokumentai, juk aš tą mašiną pirkau. Jeigu jis nupirko reiškia jo mašina ir viskas.

T: Įvertink, apibendrinant šios kultūros elgesį, mąstymą.

I: Man tai yra nepriimtina. Aš nesuprantu, jei viskas anksčiau ten buvo taip išsivystę, kaip jie iki tiek nukrito. Net kaip įvertinti neįsivaizduoju. Jeigu pagal dešimtbalę sistemą lyginant su mūsų kultūra, mūsų va dešimt yra, tai ten jeigu iki mūsų tai ten iki penkių, net mažiau... Galima įvertinti tik tai, kad jie žmonės. Mes šnekėjo kaip pakeisti juos, tai reikėtų žiūrėti kaip jie vaikus auklėja. Reikėtų patiems tuos vaikus auklėti, kad jie kažkaip pasikeistų, ir suaugusiems rodyti pavyzdį kažkokį tai.

T: o tu manai, kad tuos mūsų skirtumus su jais reikia naikinti ir daryti juos panašesnius į mus?

I: Na, jeigu mes ten nelįstume prie jų jie gyventų ir viskas, čia gal jau politiniai tokie reikalai.

T: O kaip tu pats reaguoji į tai, kad visi žmonės yra skirtingi?

I: Mes kitaip gyvenam ir kitaip matom, o jie kai mūsų gyvenimo nemato tai jiems nepriimtina. Man atrodo, kad mes iš savo pusės pridedam jiems tos agresijos. Į kultūrą ir religiją reikia žiūrėti atidžiai, kad nepadaryti daugiau problemų per misiją. Pavyzdžiui, tas pats prisilietimas prie moters, vienas gali tiesiog pasakyti, o kitas neaišku kaip gali sureaguoti. Nu čia aš tik taip vieną pavyzdėlį, o jų yra daugiau.

**Priedas Nr. 2. Tarpkultūrinės kompetencijos lygiai (pagal Byram, 2004)**

	<b>1 Lygis- Elementarus</b>	<b>2 lygis- Vidutinis</b>	<b>3 lygis- pažangus</b>
<b>Kompetencijos apžvalga</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Noriu sėkmingai bendrauti su asmenimis iš kitų kultūrų.</li> <li>- Esu linkęs prisitaikyti prie naujų situacijų ir iš jų mokintis, tačiau vis dar neturiu savo metodikos ir strategijos, kuria naudodamasis sugebėčiau tinkamai įvertinti įvairias tarpkultūrinės situacijas.</li> <li>- Šioje studijoje esu tolerantiškas kitoms vertybėms ir papročiams nors ir manau kad jos yra keistos ir nesuprantamos, ir nesvarbu ar aš pritariu ar nepritariu joms.</li> </ul>	<p>Dėka įgytos patirties ir žinių sugebu vertinti tarpkultūrinės situacijas keliais aspektais.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Turiu pakankamai tarpkultūrinių žinių, bei įgūdžių ir naudoju kelis modelius kurie padeda adekvačiai reaguoti į tarpkultūrinę situaciją.</li> <li>- Remdamasis patirtimi savarankiškai gebu daryti išvadas.</li> <li>- Neutraliai gebu vertinti tarpkultūrinius skirtumus.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Sąmoningai įgytos kompetencijos 2 lygyje tampa intuityvios.</li> <li>- Remdamasis savo žiniomis, įgūdžiais ir patirtimi esu nuolat pasiruošęs reaguoti į įvairias situacijas.</li> <li>- Gebu naudotis įvairiomis strategijomis ir modeliais vertindamas įvairių tarpkultūrinių grupių papročius vertybes ir praktikas.</li> <li>- Aš ne tik kad priimu tai, kad žmonės vertina įvairius dalykus skirtingais požiūriais, bet ir gebu pažvelgti iš jų pozijų ir išvengti veiksmų ar žodžių kurie gali būti žalingi ar įžeidžiantys.</li> <li>- Šiame lygyje galiu nuspėti, kada kils konfliktas ir palaikyti grupės narius ar tarpininkauti.</li> <li>- Esu tvirtas dėl savo sprendimų ir nuomonės, bei galiu mandagiai ją pagrįsti ir jos laikytis.</li> </ul>
<b>Atvirumas</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- kai dėl kultūrinių skirtumų iškyla kokia nors trintis, aš būnu tolerantiškas tol, kol problema nepaliečia manęs asmeniškai.</li> <li>- kartais, apie man keistą kitų elgesį, galiu padaryti tam tikras išvadas, kurios nėra visiškai teisingos.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- tarpkultūrinės problemas ir konfliktus priimu kaip iššūkį, ir asmeniškai į juos nereaguju neigiamai.</li> <li>- į kultūrinius skirtumus reaguju neutraliai, nelaikydamas jų gerais ar blogais.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- žinau būdus kaip elgtis dviprasmiškose situacijose, nors jos ir sukelia man vidinių moralinių prieštaravimų.</li> <li>- aš visiškai gerbiu teisę kitų kultūrų atstovams turėti vertybes skirtingas nei mano, ir suvokiu kaip tos vertybės įtakoja kitų mąstymą.</li> </ul>
<b>Žinios</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- apie kitą kultūrą kurioje sąveikauju, žinau bendriausius dalykus. Šias žinias sudaro faktai, kurie ne visada yra tarpusavyje susiję, ir todėl bendro kultūros vaizdo neturiu.</li> <li>- aš mokausi iš savo tarpkultūrinės patirties ir gilinu žinias.</li> <li>- nors kultūriškai skirtingas</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ne tik kad stengiuosi sužinoti daugiau apie kitos kultūros faktus, bet ir jų vertybes, papročius, praktikas.</li> <li>- pažindamas naujas vertybes, papročius ir praktikas taikau jau turimas žinias apibendrinamas ir analizuodamas.</li> <li>- turiu susikūrus sistemą, kaip atpažinti kitų reakciją į</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- labai gerai išmanau kultūrą su kuria dažnai susiduriu. Kai pakliūnu į probleminę tarpkultūrinę situaciją stengiuosi pritaikyti tik šiam atvejui reikalingą sprendimą, remdamasis dideliu žinių bagažu.</li> <li>- esu išvystęs principų sistemą, kurią galima patikimai pritaikyti bet kokiam tarpkultūriniam susidūrimui.</li> </ul>

	elgsys man yra įdomus, tačiau stengiuosi būti tolerantiškas.	kasdienines aplinkybes. Tai leidžia man išvengti nepatogių situacijų ir klaidų.	- dažnai save įsivaizduoju kito vietoje stengiantis išspręsti konfliktinę situaciją. Ir manau, kad kiekvienas turi teisę į teisingą ir visapusišką problemos sprendimą.
<b>Adaptacija</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- po truputį mokausi tinkamos elgsenos būdus, bet vis dar neturiu aiškios sistemos.</li> <li>- priimu įvykius tokie kokie yra ir reaguoju į juos kaip manau esant teisingiausia tuo momentu.</li> <li>- kai kiti bendrauja man nesuprantamu būdu stengiuosi prisitaikyti, bet vis vien tikiuosi, kad jie prisitaikys prie mano bendravimo būdų</li> <li>- suvokiu, jog kiti gali bendrauti būdais, kurie man yra nesuprantami.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- mano elgsena grindžiama tam tikrais principais ir aš jau gebu numatyti savo elgesį ir galimas problemines situacijas.</li> <li>- prisitaikau prie naujų situacijų naudodamasis jau turima tarpkultūrine patirtimi.</li> <li>- siekiu kuo aiškesnio bendravimo peržiūrėdamas savo įsitikinimus ir prisitaikydamas prie Kitų. Kai atsiranda bendravimo sunkumų naudoju kitokius metodus pvz. gestai, detalesnis paaiškinimas ir kt.</li> <li>- žinau keletą naudingų būdų kaip įveikti komunikacijos problemas.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- iškilus konfliktinei situacijai, žinau kaip ją įveikti grupės (daugumos) naudai.</li> <li>- tarpkultūrinėje grupėje naudoju savo turimas žinias taktiškai, palaikant ir skatinant kitus. Reguluoju savo elgesį, kad iki minimumo sumažinčiau riziką įskaudinti ar įžeisti kitus.</li> <li>- naudoju savo bendravimo strategijas, kad išvengčiau, išspręščiau ar tarpininkaučiau konfliktinėse situacijose, kurios kyla dėl kalbų ar kitų bendravimo elementų skirtumo.</li> <li>- gerai išmanau galimų konfliktinių situacijų, dėl komunikacijos tarpkultūriniame kontekste, priežastis ir žinau daug būdų kaip jas pašalinti.</li> </ul>

### Priedas Nr. 3. Karių tarpkultūrinės kompetencijos lygiai

<b><i>Iki – tarpkultūrinės kompetencijos lygis</i></b>	Karys neturi pakankamai tarpkultūrinių žinių ir gebėjimų.
	Karys nėra linkęs bendrauti su kitų kultūrų atstovais ir priimti joms įprasto bendravimo modelio.
	Karys vadovaujasi stereotipais, nėra atviras kitoms kultūrinėms tradicijoms.
	Neturi bendros komunikacijos kalbos įgūdžių, nesuvokia neverbalinės komunikacijos reikšmės.
	Nesugeba įvertinti tarpkultūrinių situacijų.
	Nėra susipažinęs su kultūrinio šoko sąvoka bei nežino elgtis tokiomis aplinkybėmis.
<b><i>Elementarusis lygis</i></b>	Karys linkęs prisitaikyti prie naujų kultūrinių situacijų, tačiau turi mažai žinių ir gebėjimų, kurie padėtų įvertinti tarpkultūrines situacijas.
	Nori bendrauti su kitų kultūrų atstovais, mokosi jų bendravimo modelių.
	Karys nesivadovauja stereotipais, yra tolerantiškas kitos kultūros papročiams ir tradicijoms, tačiau jomis vis dar stebisi ir nesupranta.
	Disponuoja menkomis verbalinės ir neverbalinės komunikacijos žiniomis.
<b><i>Vidutinis lygis</i></b>	Karys turi pakankamai tarpkultūrinių žinių ir gebėjimų tarpkultūrinėms situacijoms įvertinti.
	Karys suvokia ir neutraliai vertina kultūrinius skirtumus, kitokius papročius ir tradicijas.
	Remdamasis patirtimi sugeba analizuoti ir daryti išvadas.
	Adekvačiai ( emocine prasme) reaguoja į tarpkultūrines situacijas.
	Susikalba bendra komunikacijos kalba ir žino pagrindinius neverbalinės komunikacijos signalus bei jų reikšmę.
<b><i>Pažangusis lygis</i></b>	Remdamasis savo turimomis žiniomis, įgūdžiais ir patirtimi yra gerai pasiruošęs reaguoti į tarpkultūrines situacijas.
	Kritiškai žvelgia į kitą kultūrą ( iš savo kultūros perspektyvos ir atvirkščiai ) bei geba vertinti kitos kultūrinės grupės papročius, tradicijas, vertybes, elgesį.
	Karys geba pažvelgti iš kitos kultūros pozicijų ir išvengti konflikto. Natūraliai priima tai, kad įvairius dalykus žmonės vertina skirtingai.
	Turėdamas gerų žinių apie socialines normas ir tabu gali nuspėti galimas konfliktines situacijas ir jų išvengti.
	Tarpininkaujant derybose geba priimti abiemis konfliktuojančioms pusėms priimtina sprendimą.

## Priedas Nr. 4. Tyrimo klausimyno forma

Karių dalyvavusių taikos palaikymo misijose apklausa „Kokių kultūrinių žinių ir gebėjimų įgijote priešmisijiniame mokyme?“

### ***I. Instrukcinis- motyvacinis blokas***

Tyrimo tikslas: Nustatyti karių dalyvavusių taikos palaikymo misijose tarpkultūrinius gebėjimus ir kompetencijas įgautas rengiantis misijai.

Jūs dalyvavote taikos palaikymo misijoje ir prieš išvykstant buvote rengiami tarnybai užsienyje. Jūsų nuomonė apie pasiruošimo metu įgytas kultūrines žinias yra labai svarbi, siekiant išskirti multikultūrinio ugdymo trūkumus.

Apibendrinant apklausos rezultatus ir juos publikuojant, Jūsų vardas ir pavardė nebus minimi.

### ***II. Demografinis blokas***

Lytis:      Vyras        Moteris

Amžius:

### ***III. Diagnostinis blokas***

#### **Žinių blokas:**

1. Su kokia kultūra / kultūromis susidūrėte tarnaudamas užsienyje?
2. Ką žinojote apie šios kultūros istorinę praeitį? Apie šalies, kurioje tarnavote geografinę padėtį, gyventojus?
3. Ką žinojote apie šios kultūros atstovų priklausymą vienai ar kitai religijai?
4. Ar žinojote kaip pradėti bendrauti su šios kultūros atstovais? Kaip sveikintis, apie ką kalbėti ir pan.?
5. Kokių naujų žinių apie šalį, jos žmones įgijote tarnybos metu?
6. Kokių žinių prieš atvykdamas į tarnybą užsienyje turėjote apie tos šalies įstatyminę, teisinę bazę?

**Nuostatų blokas:**

7. Kaip Jums sekėsi bendrauti su kita kultūra?
8. Ar iškilo problemų dėl bendravimo?
9. Kaip emociškai jautėtės būdamas kitoje kultūroje?
10. Kokia buvo Jūsų išankstinė nuostata šios kultūros atžvilgiu prieš atvykstant? Ar ji pasikeitė pasibaigus tarnybos laikotarpiui užsienyje?

**Gebėjimų ir įgūdžių blokas:**

11. Ar mokėjote vietinę kalbą?
12. Ar mokėjote abiems kultūros ( savo ir priimančiajai kultūrai) bendrą kalbą?
13. Kaip Jums sekėsi komunikuoti?
14. Ar pastebėjote Jums jau žinomų ar naujų gestų bei mimikų, kuriuos kalbėdami naudojo pašnekovai? Ar tai padėjo suprasti pašnekovą?
15. Palyginkite šią kultūrą su savo kultūra.
16. Išvardinkite esminius savo ir kitos kultūros skirtumus.
17. Kaip gyventojai laikėsi teisinių ir įstatyminių taisyklių?

**Kultūrinio sąmoningumo blokas:**

18. Ar pritariate teiginiui, kad ši kultūra labai skiriasi nuo mūsų Jūsiškės?
19. Kaip Jūs vertinate šią kultūrą? Jos elgesį, mąstymą?
20. Apibendrinkite savo nusiteikimą šios kultūros atžvilgiu prieš atvykstant ir pasibaigus taikos palaikymo misijai.

Priedas Nr. 5. Karių tarpkultūrinių kompetencijų žemėlapis.

		0 Lygis	Elementarus lygis	Vidutinis lygis	Pažangus lygis
<b>Žinios</b>	<b>Apie geografinę padėtį, klimatinės</b>	Neturi žinių apie šalies geografinę padėtį, klimatinės sąlygas.	Turi ribotų žinių apie šalies geografinę padėtį, klimatinės sąlygas, tačiau nesuvokia kokią įtaką tai gali turėti tarpkultūriniam bendravimui.	Žino tikslius faktus apie šalies geografinę padėtį, klimatinės sąlygas, tačiau sunkiai jas pritaiko analizuojant tarpkultūrines situacijas.	Žino tikslius faktus ir geba analizuoti tarpkultūrines situacijas pritaikant turimas žinias.
	<b>Apie šalies istorinę praeitį</b>	Neturi žinių apie šalies istorinę praeitį. Nesuvokia kaip istoriniai įvykiai įtakoja dabartinių gyventojų gyvenimo sąlygas bei mąstymo būdą.	Žinios apie šalies istorinę praeitį netikslios.	Įvardina pagrindinius šalies istorinius faktus, tačiau sunkiai jas pritaiko analizuojant tarpkultūrines situacijas.	Žino tikslius istorinius faktus ir geba analizuoti tarpkultūrines situacijas pritaikant turimas žinias. Suvokia kultūrą viso pasaulio kontekste.
	<b>Apie šalies gyventojų etninę sudėtį</b>	Negali įvardinti gyventojų etninės sudėties grupių. Nesusipažinęs su pagrindinėmis kultūrinėmis vertybėmis.	Dalinai įvardina gyventojų etnines grupes. Žinios apie kultūrinės vertybes - menkos.	Išsamiai apibūdina kiekvieną etninę grupę, bet nevisiškai suvokia etninių skirtumų įtaką kasdieniam vietinių bendravimui.	Turi labai gerų žinių apie etninę gyventojų sudėtį, istorinius etninius konfliktus, bei sugeba remiantis turimomis žiniomis analizuoti dabarties veiksmus.
	<b>Apie religinius įsitikinimus</b>	Nežino kokia religija vyrauja gyventojų tarpe, neatpažįsta religinių ritualų.	Žino vyraujančios religijos pavadinimą ir pagrindinius bruožus, tačiau nesusipažinęs su religiniais ritualais.	Turi daug teorinių žinių apie vyraujančią religiją, atpažįsta religinius ritualus, žino vietinės kultūros atstovų religinius įsitikinimus.	Disponuodamas labai geromis religinėmis žiniomis, analizuoja vietinės religijos panašumus ir skirtumus su kitomis religijomis. Suvokia religinių veiksmų įtaką žmonių elgesiui ir geba išvengti nesusipratimų, kylančių dėl religinių skirtumų.

	<b>Apie teisinę/ įstatyminę bazę</b>	<b>Neturi jokių žinių</b> apie teisinę/ įstatyminę bazę.	<b>Padrikos</b> teisinės / įstatyminės <b>žinios</b> , dažnai netikslios.	<b>Įvardina civilinę ir karinę teisę</b> , žino pagrindinius principus.	<b>Tiksliai žino</b> pagrindinius teisinius principus. Įvardina civilinius ir karinius teisinius papročius. <b>Įvertina</b> , šių visuomenės nustatytų taisyklių <b>įtaką</b> konkrečios kultūros atstovo elgesiui.
	<b>Apie individo ir visuomenės sąveikos procesus</b>	<b>Nesuvokia</b> individo ir kultūros sąveikos grėsmių. Teigia, nesugebėjęs prisitaikyti prie kitos kultūros, nes nežinojęs kaip atsakyti į iškilusius klausimus.	<b>Yra girdėjęs</b> kultūrinio šoko sąvoką, tačiau negali jos apibrėžti savais žodžiais.	Yra <b>susipažinęs</b> su kultūrinio šoko sąvokas, <b>žino</b> jo <b>požymius</b> .	<b>Tarpininkavo</b> derybose tarp skirtingų kultūrų atstovų, sprendė kitų tarpe kylančius tarpkultūrinius konfliktus.
<b>Nuostatos</b>	<b>Stereotipinės nuostatos</b>	Prieš atvykdamas į kitą kultūrą <b>turėjo susidaręs išankstinę stereotipinę nuomonę</b> , kuri nepasikeitė pasibaigus misijos laikui.	<b>Žinojo</b> visuomenėje gajus <b>stereotipus</b> apie vietinės kultūros atstovus, tikėjosi, kad šios kultūros atstovai elgsis pagal jo susidarytą nuomonę.	Prieš atvykdamas į misiją <b>nesivadovavo stereotipais</b> apie vietinę kultūrą. Buvo atviras naujovėms ir kitos kultūros skirtumams.	Neiškelia savo kultūros aukščiau vietinės, <b>įžvelgia</b> kitos kultūros pranašumus savosios atžvilgiu. Neutraliai priima ir analizuoja vietinės kultūros atstovų elgesį.
	<b>Atvirumas kitoms kultūrinėms tradicijoms</b>	<b>Vengia</b> kontaktų su kitos kultūros atstovais, juos <b>apibūdina neigiamais žodžiais</b> .	<b>Nevengia</b> kontaktų su kita kultūra, tačiau stengiasi nesigilinti į jų elgesio subtilybes ir elgesio medelių nemėgdžioja.	Savo kontaktus su kitos kultūros atstovais įvardina kaip <b>sėkmingus</b> . Stebėjo ir <b>mokėsi</b> vietinių elgesio modelių.	Teigia <b>atvirai</b> bendravęs su kitos kultūros atstovais, <b>sėkmingai naudojo</b> tipiškus elgesio modelius. <b>Analizavo</b> tarpkultūrines situacijas ir naujas <b>patirtis pritaikė</b> siekiant efektyvesnio bendravimo.



<b>Gebėjimai ir įgūdžiai</b>	<b>Vietinė kalba</b>	<b>Nežino nei vieno</b> vietinės kalbos žodžio. Ir nemano, jog jos reikėtų mokytis.	<b>Žino kelis žodžius</b> (dažniausiai pasisveikinimas, padėka, atsisveikinimas), bet labai retai juos naudojo.	<b>Moka</b> pasakyti <b>kelis</b> elementarius trumpus <b>sakinius</b> . Dažniausiai naudojosi vertėjo paslaugomis.	Geba susikalbėti su vietiniais <b>kasdieninėmis temomis</b> . Turi gerų vertėjo panaudojimo įgūdžių.
	<b>Bendra užsienio kalba</b>	<b>Nemoka</b> abiem pusėms bendros užsienio kalbos, arba <b>supranta kelias pagrindines frazes</b> , tačiau vengia kalbėti.	<b>Susikalba</b> su kitos kultūros atstovais kasdieninio bendravimo temomis, dažnai naudodami neverbalinės komunikacijos ženklus.	Geba komunikuoti užsienio <b>kalba laisvai, įvairiomis temomis</b> .	Turi <b>labai gerų</b> abiem kultūroms bendros užsienio kalbos žinių.
	<b>Neverbalinės komunikacija</b>	<b>Nežino</b> kas yra neverbalinė komunikacija (kokios yra jos išraiškos formos).	<b>Atpažįsta, įvardina</b> pagrindinius neverbalinės komunikacijos ženklus. Ne visada žino tokių ženklų reikšmę.	<b>Gerai žino</b> įvairius tiek mimikos ženklus tiek gestus bei jų reikšmes konkrečioje kultūroje, ir remdamasis šiomis žiniomis geba efektyviai komunikuoti.	Puikiai <b>supranta ir geba interpretuoti</b> kitos kultūros atstovo neverbalinės komunikacijos išraiškos ženklus. Supranta tokios komunikacijos svarbą, naudodamasis turimomis žiniomis išvengia tarpkultūrinių nesusipratimų.
	<b>Kultūrų palyginimas</b>	<b>Nesugeba ir nelygina</b> savo kultūros su kita kultūra.	<b>Lygindami</b> savo kultūrą su kita naudoja abstrakčius išsireiškimus, <b>nepateikia aiškių kriterijų</b> .	<b>Lygindami</b> savo kultūrą su kita yra <b>nuoseklūs, pateikia aiškius kriterijus</b> .	<b>Lygina</b> savo kultūrą su kita, <b>analizuojant</b> įvairių kontekstą, bei įvairių aplinkinių veiksnių įtaką.
<b>Kultūrinis sąmoningumas</b>	<b>Kritiškas kultūrų vertinimas</b>	<b>Nesugeba</b> pažvelgti į kultūrinę sandūrą iš kitos kultūros perspektyvos.	<b>Tam tikrose situacijose įsijaučia</b> į kitos kultūros atstovo vaidmenį, bandydamas teisingai suvokti tarpkultūrinę situaciją.	Kultūrinius skirtumus <b>įvardina kaip savaimę suprantamą, natūralų dalyką</b> .	<b>Kritiškai vertina</b> bei <b>analizuoja</b> savo kultūrą bei kitas kultūras viso pasaulio kontekste. Karys geba pažvelgti iš kitos kultūros pozicijų ir išvengti konflikto.

	<b>Savirefleksija</b>	<p><b>Nesugeba</b> reflektuoti, aptarti savo patirtų jausmų, poelgių.</p>	<p><b>Reflektuoja</b> apie jausmus ir poelgius, tačiau <b>bendromis frazėmis.</b></p>	<p><b>Reflektuoja aptardamas</b> savo santykius su kitos kultūros atstovais, iškilusias tarpkultūrinės situacijas.</p>	<p><b>Reflektuodamas</b> apie savo patirtas tarpkultūrinės situacijas, <b>išsamiai apibūdina</b> savo jausmus ir poelgius. Kritiškai vertina savo elgesį bei mąstymą.</p>
--	-----------------------	---	---	--	---